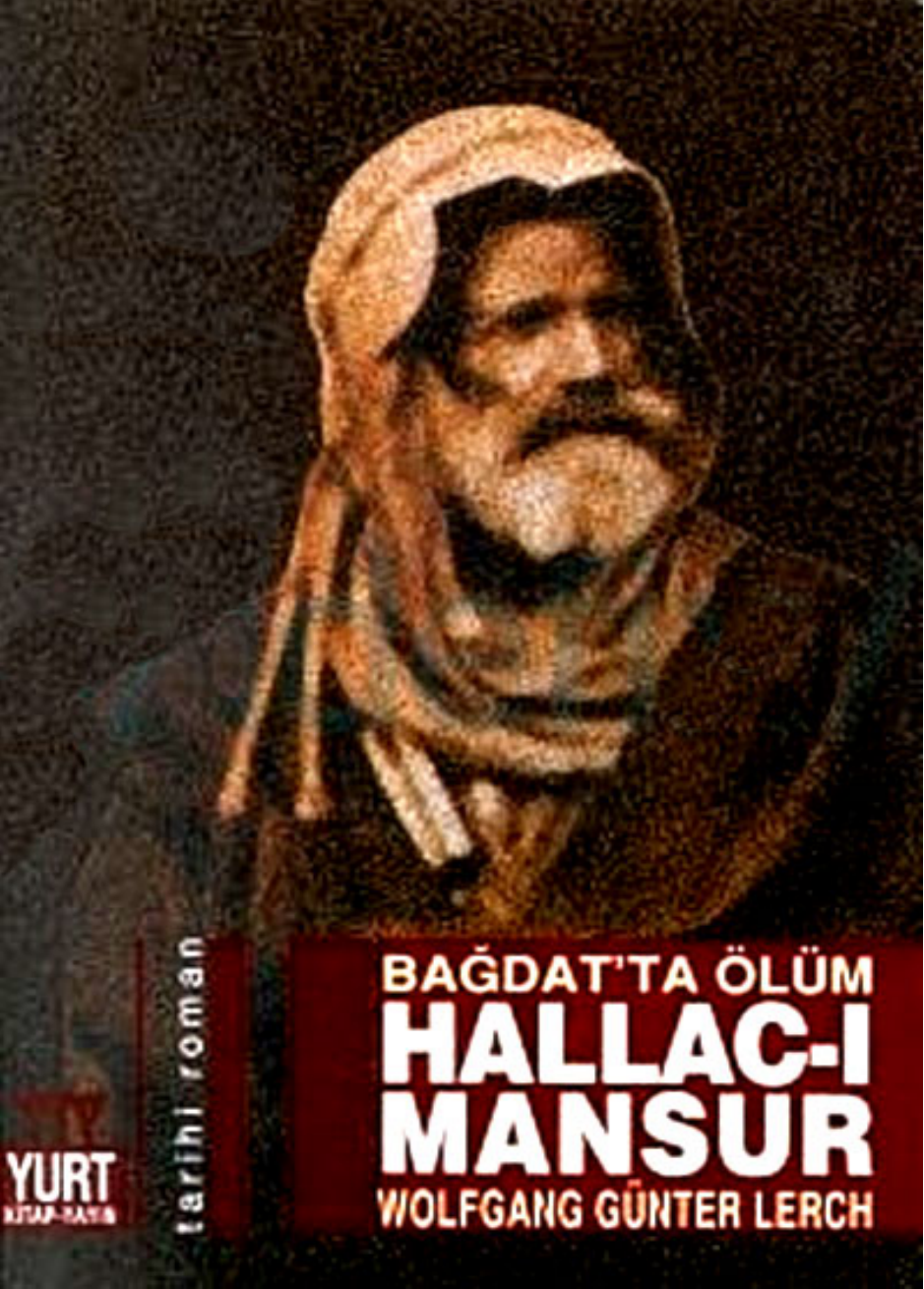

BAĞDAT'TA ÖLÜM
HALLAC-I MANSUR
WOLFGANG GÜNTER LERCH
tarihi roman
YURT

@ 1997 Patmos Verlag GmbH & Co. KG
Artemis & Winkler Verlag, Düsseldorf und Zürich

Orijinal Adı Tod
in Bagadad
oder
Leben und Sterben
des al-Halladsch

© 2000 Yurt Kitap-Yayın

Çeviren Atilla Dirim

Yurt Kitap-Yayın 106 * Tarihi Romanlar Dizisi 15
ISBN 975-7076-27-9 1. Baskı
2000, Ankara

Dizgi Yurt Kitap-Yayın
Kapak Hazırlık Ali İmren
Baskı Cantekin Matbaası, Ankara

Yurt Kitap-Yayın
Meşrutiyet Cad. 11/22 Kat: 6
Kızılay-ANKARA Tel &
Fax: (0 312) 417 35 49 e-
posta: yurtk@tr-net.net.tr

BAĞDAT'TA ÖLÜM

HALLAC-I MANSUR

WOLFGANG GÜNTER LERCH

YURT
KİTAP-YAYIN

Şark'ın Sesi

Ben Şark'im
Kendimle barışığım,
Fakat asırlardan beri
Derin bir uykudayım.

Badem gözlü Semiramis'in, Onun
kızkardeşleri Kleopatra ve
Astarte'nin Güzelliği benim
güzelliğimdir.

Yüz kapılı Thebai'yi kurdum,
Babil'inisularında
Kil tuğlaları göğe yükselttim,
Musa'nın asasını geleceğe taşıdım.

Peygamberlerin ayak izleriyle
Doludur toprağım. İçimde
yaşamaya devam eden Sadece
Nasırah'nın ruhu değil.

Sardanapal'ın açtığı yaraların Acısı
hâlâ yüreğimde Ve başımı
örtüyorum Hâlâ Fenike'nin
külleriyle.

Ben Şark'im
Kendimle barışığım,
Fakat asırlardan beri
Derin bir uykudayım.

Konuşmaktan sarhoş oldum Ve
gebeyim ebedi kurtuluşa.

Kim bilebilir
Neler olacağını ,
Uykumdan uyandığım **zaman?**

BİR PROFESÖR ORTADAN KAYBOLUYOR

"... ve o derin bir uykuya daldı."
Washington Irving, Rip van Winkle

Bu sayfaların gerek bilge, gerek pek o kadar bilge olmayan okurları, ellerindeki metnin hiç de azımsanmayacak bir kısmını müteveffa olarak nitelendirebileceğimiz Profesör Eduard Wilhelm Klapproth'a borçlu olduklarını bilmelidirler. Berlin Üniversitesi Şarkiyat Bölümü üyesi olan bu profesör, eski İran payitahtı İsfahan'a son derece alışılmadık bir araştırma gezisinde bulunmaya gitmişti. Moğol zamanından kalma el yazmaları konusunda araştırma yapmak istiyordu, fakat bunun asıl anlamı, bu eski şark şehrinin pazar yerlerinde, köprülerinde ve sokaklarında bütün gün oradan oraya dolaşmak ve bir anda geride hiçbir iz bırakmadan ortadan kaybolmak idi. İran ve Alman hükümetleri arasında kısa süreli diplomatik bir kriz bile yaşanmasına sebep olan bir hadise! Profesörün artık dul olarak nitelendirilebilecek karısı, kocasının Khiaban-e Şah Tahmasp'da elinde bol miktarda eski şark seramiği ve bakırı bulunan bir tacirle tanıştığını söylüyordu. Eski şark sanat eserlerinin tutkulu bir koleksiyoncusu olan Klapp-roth, üzerinde Sassanî süslemeleri bulunan olağanüstü güzellikte bir bakır tepsiyle ilgilenmiş ve bu vesileyle yeni bir dost kazanmıştı: Abbas Ağa. Profesör bu tacirden en başından beri hoşlanmıştı. Abbas Ağa da kendisine büyükbabasının kuşağının hâlâ çok iyi hatırladığı efsa-

nevî Profesör Browne gibi akıcı bir Farsça ile mesleği ve İran'da bulunma sebepleri hakkında bilgi veren bu Alman bilgini karşısında hayrete düşmüştü. Kısa bir süre sonra konuşmanın klasik İran edebiyatına gelip dayanması profesörü şaşırtmamıştı. İran'da edebiyatın herkese ait olduğunu biliyordu. İster bir bakırcı ustası olsun, ister sokak satıcısı, neredeyse herkes Hafız, Sadi, *Şehname'rdn* ölümsüz şairi Firdevsî gibi üstatların eserlerinden binlerce dizeyi ezberden okuyabilirdi. Oysa profesörün vatanında en bilge insanlar bile Abbas Ağa'nm deyimiyle birer "Şair-Şah" olan Goethe ve Schiller'den birkaç dize okumayı güçlükle başarabilirdi.

Böylece iki dost sık sık bir çay bahçesinde, bazen de Abbas Ağa'nm evinde bir araya gelerek, bol bol gevezelik ediyorlardı. Kırçıllaşmaya yüz tutmuş sakalı, bakımlı sanatkâr elleri ve şark bilgeliği dolu gözleriyle bu orta yaşlı adam, gerçekten de en yüksek dereceden bir âlim olduğunu uzun süre gizlemeyi başaramamıştı. İsfahan Üniversitesi arşivine her hafta birkaç kez uğradığı için, profesöre Moğol dönemi el yazmaları konusunda yardımcı olmaya çalışacağını söylüyordu. Söylediğine göre üniversitenin şimdiki rektörü Rüstem Efendi, çok yakın bir çocukluk arkadaşıymış. Klapproth'un aradığı her şeyi elde edebilirmiş.

Böylece profesörün misyonu beklentilerinin aksine son derece iyi başlamıştı. Profesör iki hafta sonra karısına yazdığı bir mektupta çalışmaların umduğundan ve asık suratlı meslektaşlarının homurdanmalarından çok daha iyi gittiğini belirtiyordu. Abbas Ağa verdiği sözleri tutmuştu. Gazan Han'ın İran'a hükmettiği döneme ait Fars tarihçilerinin el yazmalarını inceleme imkânına kavuşmuştu. Gazan Han İran'ın fethinden sonra İslam'ı kabul eden ve bu dinin güçlenmesi için elinden geleni ardına

koymayan ilk Moğol hükümdarıydı. Bu nedenle onun dönemi sadece batılı tarihçiler için değil, İranlı bilginler için de özel bir anlam ve öneme sahip olmuştu. Bu arada Rüstem Efendi bu araştırmaların yeniden canlanması için mutlaka bir yabancının gelmesinin gerekliliği karşısında şaşkınlığını belirtmekten geri kalmamıştı.

Aynı yılın Mayıs ayının 12. günü Helga Klapproth Berlin'deki evinde kocasından bir mektup aldı. Profesör, işinin bitmek üzere olduğunu, yakın bir tarihte eve geri döneceğini yazıyordu. İran'ı terk etmeden önce son bir kez Rüstem Efendi ve Abbas Ağa ile "el yazmalarıyla ilgili birkaç bilimsel konuyu" görüşmek niyetindeydi. Helga Klapproth'un bu bilimsel konular hakkında en küçük bir fikri bile yoktu, çünkü o günden bu yana Alman profesörden hiçbir haber alınamamıştı.

SAHNEYE BİR GAZETECİ ÇIKIYOR

Redaktör Edgar Eigenbrod, saçlarını dünya gazeteciliğinin hizmetinde ağartmış olan şefinin odasından içeri girerken, eldeki bilgiler yaklaşık olarak bu anlatılanlardan ibaretti. Klapproth'un ortadan kaybolmasından sonra yıllardan beri Ön Asya ülkeleri üzerine uzmanlaşmış olan Eigenbrod bu meseleyle ilgilenmeye karar vermiş, ilk iş olarak da profesörün karısını ziyaret etmişti. Karşısında buz gibi bir profesör eşi bulmayı beklemekle yanılmıştı. Ona kapıyı açan kadın oldukça zarif, hatta çekici denilebilecek bir sarışındı. Gazeteciye kahve ve kek servisi yaptıktan sonra, elinden geldiği kadar uzak İran ülkesindeki kocasından söz etmeye çalışmıştı.

"Otursanıza!" demişti Eigenbrod'un şefi her zamanki

kararlılık ve neşe ifade eden ses tonuyla. Bir yandan da eliyle önündeki koltuğu işaret ediyordu. Şefin ağzından çıkan Klapproth kelimesini işittikten sonra, Eigenbrod işin nereye varacağını anlamıştı. Kendisinden profesörün akıbetini araştırması istenecekti.

"Mümkün olduğu kadar ihtiyatlı davranmanızı bilhassa rica ediyorum" demişti şef ağzından baklayı çıkardıktan sonra. "O son diplomatik rezaletin zaten hiç gereği yoktu. Meselenin ne olduğunu bilsem her şeyi göze alacağımı biliyorsunuz; fakat bu vakada gerçekte neler olduğunu mutlaka öğrenmemiz gerekiyor. İnsan hakları için mücadele etmenin en iyi yolu, sonunda geri alınması gereken yalan yanlış hikâyelerden mümkün olduğu kadar kaçınmaktır."

Eigenbrod, şefin ne demek istediğini gayet iyi biliyordu. Klapproth'un geride hiçbir iz bırakmadan ortadan kaybolmasından iki gün sonra, etrafa profesörün şimdiki rejimin kurbanı olduğu yolunda söylentiler yayılmaya başlanmıştı. Profesörün keşfettiği bazı değerli el yazmalarını yurt dışına çıkarmaya çalıştığı söylenebiliyordu; ortadan kayboluşu da bu şekilde açıklanabilirdi. Şimdiki rejimin el yazmaları ve antikalar konusunda haklı olarak hiç şakası yoktu. Birkaç yıl önce böyle bir durum uluslararası kamuoyunu ayağa kaldırmıştı. O zamanlar bir Fransız bilgini kendisini Montpellier'e götürecek olan uçağa binmeden birkaç dakika önce, Maşhad'da bulduğu Samanî devrine ait son derece değerli iki el yazmasını da yanında götürmeye çalışırken yakalanmıştı. Bu vakanın sonucu ise en iyi şekilde tatlıya bağlanmıştı: Fransız bilgini politik arenada yapılan birkaç manevradan sonra sessizce sı-nırdışı edilmişti.

"Hemen ertesi gün uçağa atlayabilirim" dedi Eigenb-

rod. "Sonra da otobüsle İsfahan'a... Kum kentine kısa bir ziyaret... eski 'Şah Abbas'da her zaman boş bir oda bulunur."

Redaksiyondan ayrıldığı sırada bu yeni iş gezisini Ursula'ya nasıl açıklayacağını düşünüyordu. Detmold bölgesinden bir rahibin kızı olan Ursula ile evleneli üç yıl olmuştu. Çok çalışma merakı ve sık sık çıktığı iş seyahatleri yüzünden aralarında belli bir yabancılık oluşmuştu, özellikle de Ursula'nın "o yer" diye adlandırdığı Ön Asya söz konusu olduğu zaman bu durum iyice belirginleşi-yordu. Evlendiklerinden pek kısa bir süre sonra Edgar Eigenbrod karısının Kızıl Deniz'de veya Hazar Denizi'nin şahane güney kumsallarında bir kerecik olsun banyo yapmak yerine, Grönland'ı ayağında kayaklarla bir baştan diğer başa dolaşmayı yeğleyeceğini idrak etmişti. Ursula, "o yer"in ataerkil toplum yapısı,ile tutkulu dinî veya siyasî yaşamından hiç hoşlanmadığım açıkça ifade ediyordu. Edgar, onun gizliden gizliye Paris, Viyana veya Washington gibi lüks ortamlarda gazetecilik yapan meslektaşlarının eşlerini kıskandığını bilmiyor değildi. Kendisi iş gezilerinde kocasına eşlik etmeyi istemediği için ya çok sevdiği Berlin'de yalnız başına vakit geçirmeye çalışıyor, ya da Berlin'den oldukça uzak mesafede bulunan Det-mold'de yaşayan ailesinin yanına sığınıyordu.

"Eh! Ne yapalım, git bari!" Eigenbrod, Klapproth vakası hakkında şefiyle yaptığı görüşmeleri ve planladıkları seyahati uzun uzun anlattıktan sonra, Ursula'nın ağzından sadece bu birkaç kelimelik yorumu koparabilmişti.

VARIŞ

Edgar Eigenbrod Tahran'a ulaştığında, hava kararmaya yüz tutmuştu. Uçaktan baktığı zaman bu şehir ona milyonlarca ampulle ışıklandırılmış, dev boyutlarda bir kırkayağı anımsatmıştı. Ya da yine dev boyutlarda bir ahtapotu. Elbruz Dağları'nın güney yamaçlarından aşağı dökülen bir ışık seli, tozlu ve kurak Kavir Ovası'nda son buluyordu. Mehrabad Havaalanı'nm bekleme salonunda bakışları derhal Kum kentinin ak sakallı mollalarının ve Şii devletinin diğer dinî liderlerinin portrelerine takılmıştı. Bütün bunlar ona en az ülkeye girerken yerine getirmek zorunda olduğu karmaşık formaliteler kadar tanıdıktı. Bu formalitelere itiraz etmenin ise hiç faydası yoktu.

Bagajına kavuştuktan yaklaşık bir saat sonra Hotel Lale'ye ulaşmıştı. Daha kuzeyde bulunan "İstiklal" otelinde konaklamayı istemeyen tüm yabancılar burada iniyordu. Hotel Lale özellikle gazeteciler tarafından çok tutuluyordu, çünkü birkaç adımda şehir merkezine ulaşmak mümkündü. On dakika içinde Tahran'in zengin kuzey kesiminden güneydeki tren garına ulaşan karmaşık ve tıklım tıklım otomobil dolu bir yol ağı olan Wali-Asr'a ulaşmak mümkündü. Devrimden önce bu caddenin ismi egemen sülaleye ithafen "Pehlevi Bulvarı" ismini taşıyordu. Fakat o devir artık çoktan kapanmıştı. Hotel Lale, Ei-genbrod'un son ziyaretinden bu yana pek az değişmişti. Uzun zamandır devrimin benzer örneklerde de görüldüğü gibi bir yumuşama sürecine girdiği haberini alıyorlardı. Gerçekten de Eigenbrod bunu ilk bakışta fark etmişti. Hotel Lale'nin kabul salonunun duvarlarında yazılı olan Amerika karşıtı sloganlar silinmişti. Resepsiyonda bir nebze olsun daha iyi karşılanmıştı ve duvardaki raflarda

bulunan kitapların arasında renkli ciltler de bulunuyordu. Küçük adımlarla salonda koşarcasına yürüyen kadınların başörtülerinin altından birkaç saç teli görünüyordu. Bunların dışında kimyevi temizlik maddeleri, insan teri ve mutfak kokusunda en küçük bir değişiklik bile yoktu. Eigenbrod, odasına çıktıktan hemen sonra, sıcağın da yardımıyla deliksiz bir uykuya daldı.

Ertesi sabah kahvaltıdan hemen sonra İslamî Rehberlik Bakanlığı'na gitti. Bu binada, başta gazeteciler olmak üzere, oraya gelenlere gerçek anlatılmaya çalışılıyordu, îlk bakışta tamamen tarafsız bir hüviyete bürünen ve bu memlekette beyin yıkama diye bir şeyin olmadığını ispatlamaya çalışan adamlar, esas amaçları olan beyin yıkama işlemini kendilerine göre gerçekleştiriyorlardı. Resmi görevleri ise yabancılara yardım etmek, onlara "tüm meslekî sorunlarda yardımcı olmak"tı. Doğru ya, misafir kutsaldı.

Eigenbrod iktidar mekanizmalarının ne kadar alışıldık ve bayağı olduklarının bilincine bir kez daha varmıştı. Kireç badanalı duvarları ve koridorlarıyla bu silik binanın içinde, etkilerinin ta Avrupa ve Amerika'da bile hissedildiği bir enformasyon politikası işliyordu. Sakallı, orta boyda, zekâ bakımında alt seviyelerde bulunan devrim bürokratları, dış dünyayla olan bağlantılarını buradan kuruyorlardı. Kullandıkları araçlar ise çalışma izinleri, akreditife kartları, mühürler ve kimlik belgeleriydi. Kapısı neredeyse her zaman kilitli olan yan odada, ölmüş olan devrim önderinin ve önder imamların teolojik-politik yazılarının yanı sıra, İmam Ali İbni Ebu Talib'in *Belagat Anahtarı* gibi klasik Şii eserlerinin baskılarından yığınla bulunuyordu. Bunlar yabancı misafirlerin alıp götürmeleri için düşünülmüştü, fakat kilitli bir kapının ardına bakmak pek az misafirin aklına geliyordu. Eigenbrod'un her defasında düşündüğü gibi, açık bir hata.

Eigenbrod bu kez de şans eseri Mahmud'un karşısına düşmüştü. Son görevinde de işlemleri bakanlığın bu asık suratlı olmayan, hatta sempatik denilebilecek memuru tarafından yapılmıştı. Mahmud bir zamanlar mühendis olduğunu söylüyordu. Fakat devrimden kısa bir süre sonra, yani o hareketli 80'li yıllarda, memleketinin dış baskılara karşı direnmek durumunda olduğunu gördüğü zaman, devrime farklı bir şekilde hizmet etmeye karar vermişti. Memur bir arkadaşı ona bu bakanlıkta çalıştığı takdirde görevinin ülkeye gelen yabancı gazetecilerle ilgilenmek ve onların karşısına çıkabilecek muhtemel organizasyon bozukluklarının önüne geçmek olacağını söylemişti. Fakat Mahmud kısa sürede bu yeni görevi ile sadece oüyümekte olan ailesine daha iyi yaşam koşulları sağlamakla kalmayıp, devlet için oldukça önemli bilgiler toplayacağını da anlamıştı. Böylece resmi görevli olmakla istihbarat örgütü üyesi olmak arasındaki ince çizgiyi farkında bile olmadan aşıvermişti. Son gelişinde Eigenb-rod'un gözüne bakanlığın elemanları arasında belli bir oportünizmin varlığı takılmıştı. Sempatik Mahmud'da ise bu durum elle tutulur vaziyetteydi.

Berlin'de tanıdığı bir İranlı, bir defasında bu oportünizmin neyin üzerinde yükseldiğini ona açıklamaya çalışmıştı. Mahkeme tercümanı ve çeşitli uluslararası basın kuruluşları için köşe yazarı olarak çalışan bu adam, Med-ler zamanından beri son ikibinbeşyüz yıldır İran'ın üzerine çökmüş bulunan baskı ve despotizmi tasvir etmeye çalışmıştı. "Kimin ekmeğini yersem, onun şarkısını söylerim!" şarkısı hem İranlı ortaçağ ahlâkçılarında, hem de Sadi gibi uygar şairlerde rastlanabilen popüler bir parolaydı.

Eigenbrod, bakanlığa Kum'a kısa bir ziyarette bulunduktan sonra İsfahan'a gitmek ve gazetesinin gezi köşesi

için birkaç röportaj yapmak istediğini söyledi. İsmi dosyaya kaydoldu, fakat ona basın kartı vermediler. Anlaşılan Fransız profesör olayını inceleyen ve pek de gerçeği yansıtmayacak şekilde okurlarına aktaran bu gazeteye hâlâ pek iyi gözle bakılmıyordu. Beklentilerinin aksine kimse onun yanına bir koruyucu melek verme teklifinde bulunmadı, böylece Eigenbrod kendisini kontrol edecek kimse olmadan yola çıkmayı başardı.

Hemen aynı gün Alman Büyükelçiliği'nin yakınlarındaki bir bürodan İsfahan'a giden bir otobüse bilet aldı. Ertesi sabah saat sekizde otobüsün hareket noktasındaydı. Otobüs tam vaktinde yola koyuldu.

ÇÖLÜN İÇİNDEN

Otobüs Kum kentinde sadece iki saatlik bir mola verdi. Bu süre şehir hakkında şöyle bir izlenim elde etmeye ancak yetiyordu. Eigenbrod, yıllar önce ziyaret ettiği Doğu İran şehri Maşhad'a göre, Kum kentini çağdaş Şiiliğin temsilcisi olmaya çok daha yakın buluyordu. Sekizinci İmam Rıza'nın kız kardeşi Fatma'nın türbesi sadece şehrin sisli siluetine egemen olmakla kalmayıp, aynı zamanda dinî açıdan da şehrin hakimiydi. Burada İslam devriminin propagandasını yapmaya hiçbir zaman gerek duyulmamıştı. Şehrin kendi içindeki iki kutbu olan ticaret ve dindarlık, İslam'ın ruhunu canlı tutuyordu. Şehirdeki irili ufaklı medreselerin sayısı belirsizdi. Devrim önderinin Kum'da faaliyet yürütmüş olması, şehre özellikle şimdiki rejimin taraftarları arasında olağanüstü bir şöhret kazandırmıştı. Diğerleri ise ya susmuş, ya da Hafız ve diğer şairlerin ince işlenmiş kelime örgülerinin ardına sığınmışlardı.

Eigenbrod, Fatma Camii'nin yanma ılık bir Çilav Kebab'ı yedikten sonra, lokantanın düz damına çıktı. Oradan bu kutsal yapıyı tüm yalın heybetiyle izlemek mümkündü.

Otobüse geri döndüğü zaman, tüm yolcuların kendisini beklemekte olduğunu fark etti. Onu derhal otobüse bindirdiler ve yola devam ettiler. İsfahan'a daha üç saatlik yolları vardı. Sıcak ve tozun içinde geçecek olan üç saat. Ufukta ansızın rüzgâr hortumları beliriyor ve yine ansızın gözden kayboluyorlardı. Garip bir şekilde kendi çevresinde dönen bu kum sütunları, bazen ağır taşıtları bile yerinden kaldırabilecek güce sahipti. İnsanın bu uçsuz bucaksız düzlüğün şark masallarında adları sık sık geçen ifritlerle ve alev gözlü gulyabanilerle dolu olduğuna inanası geliyordu. Alev alev yanan güneşin altında bir ölüm ülkesi olan büyük tuz çölü Deşt-im Kebir, batıdan doğuya doğru göz alabildiğine uzanıyor ve sonunda insanî ölçülere göre sadece yok oluş anlamına gelebilecek olan Lut Çölü'nde sona eriyordu. Hiçbir İranlı çölü sevmiyordu, fakat değişiklik arayan Batılılar çölde garip bir çekicilik buluyorlardı. Tanrı ve öbür dünya onlar için belirsiz, silik gölgelerden, dünyanın nedenini ve amacını açıklamakta kullanılan düşünsel yapılardan ibaretti. Kendisi için öbür dünya tam anlamıyla akıl-dışı olan Batılı insan, tanrıyı "ispat etmek" peşindedir. İranlılar içinse cennet mutlaka bir vaha olmalıdır; susayanın susuzluğunu gideren, günahkârı arındıran taze su kaynaklarıyla dolu meyve bahçesi, Zerdüşt'ün yazılarında sözü edilen *para-deisos.* Yaşam bolluktur, çöl ise ölümdür. İslam'dan, Peygamber'den, imamlardan çok uzun süre önce yaşamış olan Eski Mısırlılar da tıpkı böyle düşünüyorlardı. Cennet, içkin ve aşkın yapısıyla, bütün bir varoluştur.

Tüm bunları bilmesine rağmen Eigenbrod gözlerini dışarıdaki metafizik manzaradan bir türlü ayıramıyordu. Sıcağa rağmen çölden ayın verdiği serinliğe benzer bir şeylerin yayıldığını hisseder gibi oluyordu. Işık ve gölge arasında keskin kontrastlar, açık ve bulanık ufuk arasında keskin farklılıklar. Sonunda yavaş yavaş tepeler belirmeye başladı. Yol da eskisi gibi dümdüz değildi. Vadilerin içine sinmiş, kavak ve servilerle çevrili küçük köyler, incecik elenmiş una benzeyen kum zerrecikleriyle kaplanmış bodur çalılıklar. Eigenbrod, birkaç yıl sonra, bu tepeciklerin de çöldeki kum tepeleri haline geleceğini düşündü. Bilge gözler için kum denizinin gelecekteki sınırları şimdiden belli oluyordu. Bu vaha vadilerinin sakinleri, duygu ve düşünüş olarak Tahran'dan yüzlerce yıl uzaktaydılar. Burada Peygamber'in yasaları kimsenin emretmesine gerek kalmadan uygulanıyordu.

Öğleden sonrasının erken saatlerinde İsfahan'a geldiler. Şarkın her yerinde olduğu gibi, burada da tüketim toplumu olmanın şehirler üzerinde yarattığı kötü etki ilk bakışta göze çarpıyordu. Şehrin girişinde sağlı sollu yüzlerce araba enkazı sıcak güneşin altında çürümeye terk edilmişti, bunların arasında yükselen çöp dağları ise etrafa saçtıkları dayanılmaz kokularla yolcuların dikkatini çekiyordu. Eigenbrod'un kafasından İsfahan isminin Fars dilinde "Dünyanın Yarısı" anlamına geldiği geçti. Bu deyim bugün ancak komik olabiliyordu. Son gelişinden bu yana şehrin durumu gözle görülür şekilde kötüleşmişti. Yolculardan biri gazeteciyi sakinleştirmeye çalıştı: "İlk izlenim daima hayal kırıklığı yaratır" dedi gülümseyerek. "Fakat şehrin merkezinde durumun değiştiğini göreceksiniz."

"Biliyorum, biliyorum" diye karşılık verdi Eigenbrod. "Burada daha önce birkaç defa bulunmuştum."

YENİ BİLMECELER KARŞISINDA

Devrimden sonra ismi "Abbasî" olarak değiştirilen "Şah Abbas", şehrin kalbinde yer alıyordu. Sayısız akasya ve dev çınar ağaçlarıyla çevrili bir ana caddeden kolaylıkla ulaşılan bu yapı, Zayande-Rud üzerinde bulunan üç eski Safevî köprüsünden biri olan Sioseh-Pol'a açılıyordu. Zayande-Rud, İsfahan vadisini sulayan nehirdi. Yazın üzerinde binlerce sineğin uçuştuğu incecik bir su yoluna dönüşen, fakat ilkbaharda tekrar yaşama dönen bu nehir üzerine şairler övgüler düzmüş, atasözleri söylenmişti. Ana cadde üzerinde ise şehrin en önemlilerinden biri olan "Dört Bahçe Medresesi" yer alıyordu. Binanın gökyüzünü taklit eden mavi kubbesi, yemyeşil yaprakların arasından tüm ihtişamıyla göze çarpıyordu; akasyalar ve çınar ağaçları burada da serin bir gölge veriyorlardı. İslam öğreniminin en üst basamağında bulunan Tollab'lar, alçak sesle konuşarak parmak uçlarında yürüyorlardı. Üzerlerinde kahverengi bir aba ve başlarında beyaz sarık vardı. Birçoğu gözlük takıyordu.

Eigenbrod, İsfahan'da son kez "canavar" ve "şeytan" şahın iktidarı döneminde bulunmuştu. Eski bir kervansaray olan Şah Abbas oteli, o zamanlar işadamları ve sivil veya askeri Amerikalı danışmanlarla dolup taşıyordu. Alman veya Fransız turistler de sık sık onların arasına karışırdı. Eigenbrod bu kez otelin boş olduğunu fark etti. Büyük bir devrimci coşku içinde olmadığı görülen otel personeli kibar ve çalışkandı. Odasının penceresinden baktığı zaman iç avluya yerleştirilmiş olan masa ve sandalyeleri görebiliyordu. Başını kaldırıp ileri baktığında ise bozkırdan esen rüzgârların meydana getirdiği rüzgâr hortumlarının taşıdığı kum zerrelerinin ve sıcak güneşin al-

tındaki mavi gökyüzünün puslu renginin hatlarını belirsizleştirdiği Bahtiyar Dağlan göze çarpıyordu. Bu dağların ardında ise bilinmeyen bir bölge uzanıyordu. İsfahan'a gelen yabancılardan bir teki bile, şehrin dünyaca ünlü camilerini, Kırk Sütun veya Ali Kapu saraylarını ziyaret ettikten sonra bu dağların öte tarafında ne tür insanların oturduğunu veya orada neler olup bittiğini görmeye gitmemişti. Zaten yerli halk da yabancıları bu tür bir maceraya atılmamaları konusunda uyarıyordu. Sin-bad'm Mıknatıs Dağı'ndaki maceralarını hatırlıyor olabilirler miydi acaba? Yoksa sadece eski bir efsaneden mi ürküyorlardı? Bahtiyarlar, Büyük Şah Abbas döneminde ülkenin zapt edilmez başkenti yapılmadan önce, İsfahan da dahil olmak üzere İran'ın pek çok kentine yağma seferleri düzenlerlerdi...

Bu dağların ardında ölüm bekliyor, diyordu İsfahanlılar, çoktan unutulmuş zamanlara atıfta bulunarak. Bu dağların ardında... bu dağların ardında... bu dağların ardında Tatar Çölü uzanıyordu. Burası o kadar korkunç bir yerdi ki, çağlar boyunca hiç kimse iç kesimlerini araştırmak ihtiyacını hissetmemişti.

Akşam olmaya başladığı zaman Eigenbrod kısa bir gezinti yaptı. Eskiden Şah Meydanı olan İmam. Meyda-nı'na olan birkaç adımlık mesafeyi yürüdü. AkşSm serinliği onu ürpertmişti. Şeyh Lütfullah Camii'nin turuncu-pembe kubbesinin ardında batmakta olan güneş, alacakaranlık meydana son solgun ışıklarını gönderiyordu. Meydanın bir köşesine bitişik olan kapalı çarşı esnafı, bu saatlerde dükkânlarını kapamış oluyordu. İnsanlar meydanın ortasındaki şadırvanın etrafında geziniyor, çekirdek çıtlatıyor ve kabuklarını yere atıyorlardı. Birçoğu kendi aralarında hsıldarcasına konuşuyordu. Dudaklarını neredeyse

hiç oynatmadan konuşma tarzı, neredeyse tüm İranlılar için ayırt edici bir özellik olmuştu. Bazen meydanın ortasından turistleri gezdiren bir fayton da geçiyordu.

Eigenbrod, Abbas Ağa'nm dükkânını bulmakta zorlanmadı. Fakat kapalı jaluziler, tacirin burada olmadığına işaret ediyordu. Onu nerede bulabileceğini sorduğu insanlardan ise onun evinde de olmadığı, çünkü kendisinden günlerdir, hatta haftalardır haber alınamadığı cevabını işitti. Abbas Ağa son kez Alman profesörle birlikte Hacı köprüsünün üzerinden çay bahçesine doğru yol alırken görülmüştü. Eigenbrod bu kez Rüstem Efendi'nin adresini sordu. Geçmişi ta Zerdüşt'e kadar uzanan büyük bir kültürel mirasın koruyucusu ve efendisi olan kütüphane müdürü, Zayandeh Rud'un öte yakasında, üniversite yakınlarında oturuyordu. Evi, bulması çok kolay bir yerdeydi.

Fakat Eigenbrod Rüstem Efendi'nin evinden de bir sonuca ulaşamadan geri dönmek zorunda kalmıştı. Kapıyı kimse açmıyordu. Ev oldukça uzun bir süredir boş gibiydi. Gazeteci, adamı ertesi gün kütüphanede ziyaret etmeye karar verdi. Fakat merakı bir nebze olsun dinme-mişti, tam aksine, kafasındaki soru dağı gittikçe yükseliyordu. Abbas Ağa neden ortadan kaybolmuştu? Ya kütüphane müdürü? Neden evi sanki bir anda terk edilmiş izlenimi uyandırıyordu? Yanında çalışan hiç kimse yok muydu? Yoksa izinli miydiler? Profesör Klapproth'un ortadan kaybolmasına ilişkin araştırmalarına nereden devam edebilirlerdi?

Eigenbrod ertesi gün Latife ile tanıştı. Bu kadın Abbas Ağa'nın ablasıydı ve süreli bir evlilik yaptığı Zübey-de Hanım öldükten sonra onun ev işlerini üzerine almıştı. Abbas Ağa'nm evine gitmeye karar vermiş olan Eigenb-

rod, kapının önünde Latife'yle karşılaşmıştı. Kadının güvenini kazanmak şüphesiz hiç de kolay olmamıştı; fakat bunu başardıktan sonra Latife Hanım'ın dili her geçen an çözülmeye başlamıştı. Kadın bir süre sonra inleyerek ağlamaya başlamış ve kardeşini son olarak Alman profesörün ortadan kaybolduğu gün gördüğünü söylemişti. Bu olayın üzerinden de tam üç hafta geçmişti. Latife önce yerel cami komitesine başvurarak yardım ve akıl istemiş, ama hiçbir sonuç çıkmamıştı. Hiç kimsenin Alman profesör veya Abbas Ağa'nın akıbeti hakkında bilgisi yoktu. Polis merkezinde de ona yardımcı olamamışlardı. Aramalar sonuç vermemişti. Hatta Tahran yönetimi uluslararası zeminde olası bir skandalin önüne geçebilmek için duruma el atmış, fakat çabalarının sonucunu başarı ile taçlan-dıramamıştı. En küçük bir ipucu bile elde edilememişti. Geride hiç iz bırakmadan ortadan kaybolma vakasının cinayet şüphesi uyandırmasına rağmen, civarda bir ceset bulunamamıştı. Fakat aramalar devam ediyordu.

Polis merkezinde kadının gelişini hatırlamışlardı, fakat konunun ne olduğunu tam olarak çıkartamıyorlardı. Eigenbrod, kendini beğenmiş ve ukala bir adama benzeyen komiserin yüzündeki ifadeden, bu vakayı aydınlatmaya hiç de niyetli olmadığı yolunda bir izlenim elde etmişti. Gerçi polis müdürü her türlü nezaket kuralına harfiyen uyuyor, fakat isteksizliği yüzünden okunuyordu. Görünüşe göre bu adam İslamî bir cumhuriyette bile eşine az rastlanır bir yobazdı. Neredeyse her cümlesine *"Bismillah"* diyerek başlıyor ve *"İnşallah"* çekerek bitiriyordu. Bu tür kalıplar, din kurumunu feodal bir kalıntı olarak gören ve devrimden sonra nasıl davranacaklarını bilemeyen kesimler tarafından sıkça kullanılır olmuştu. Fakat Menuçehr Ağa onlardan biri değildi.

Eigenbrod, Zayandeh-Rud yakınlarındaki üniversite kütüphanesi civarında gezinirken, kütüphanenin Hüseyin Ağa ismindeki müdür yardımcısı ile tanıştı. Adam, Rüstem Ağa'nın ortadan kaybolmasını büyük bir endişeyle karşıladığını söylüyordu. Onunla birlikte başka bir İranlının ve bir Alman profesörün ortadan kaybolmuş olması onu rahatlatmak şöyle bir yana dursun, daha da rahatsız ediyormuş. Eigenbrod, müdür yardımcısının rejim yanlısı biri olmadığını kısa zamanda anlamıştı. Hatta büyük ihtimalle muhalefet kanadına da aktif olarak bulaşmıştı. Amirinin ortadan kayboluşundan bu yana büyük bir sinir bozukluğu içinde bir felaket haberi beklediği her halinden belliydi. Tüm ülkede saygı gören bir bilgin olan Rüstem Efendi'nin ortadan kaybolmasının, ancak politik ilişkilerle açıklanmasının mümkün olduğu görüşündeydi. Rüstem de dışarıya asla hissettirmemesine rağmen, yeni rejimin öyle pek ateşli bir savunucusu değildi. Fakat yasanın kolu uzundu ve gözleri uzakları görürdü. Rüstem Efendi'nin bile işi bittiğine göre, sıra şimdi tanınmış bir şüpheci olan kendisine gelmişti. Hüseyin Ağa bundan emindi.

Eigenbrod bugünlük yeteri kadar bilgi topladığını düşünüyordu. Müdür yardımcısına veda etti, kampüste çok şekerli bir çay içti ve otele geri döndü.

BİR DEFTER BULUNUYOR

Hüseyin Ağa'nın Almanya'dan gelen misafirine endişelerinden söz etmesi esnasında, Zayandeh-Rud'un karşı tarafında hikâyemizin akışını temelden değiştirecek, hatta ona yepyeni bir yön verecek bir olay gerçekleşiyordu.

Banka memuru Ali Rıza Kermanî'nin sekiz yaşındaki oğlu Mesud Kermanî, arkadaşlarıyla neredeyse tamamen kurumuş olan nehir yatağının kenarında top oynarken, kıyıdaki sazların arasında, orada toplanmış olan diğer çöplerin arasından ilk bakışta ayırt edilen siyah bir nesne fark etti. Küçük Mesud ansızın topun peşinden koşmaktan vazgeçti. "Durun, şurada bir şey var!" diye bağırdı ve bir an bile düşünmeden neredeyse bir insan boyu yüksekliğindeki sazların arasına daldı.

Çocuk kısa bir süre sonra arkadaşlarının yanına geri döndüğü zaman, en az onlar kadar şaşkındı. Ellerinin arasında kalın, siyah deri ciltli bir defter tutuyordu. Onu yeni rejimin yasalarına aykırı olmasına rağmen İsfahan sakinleri tarafından ısrarla nehre atılan çöplerden oluşan küçük bir tepeciğin üzerine bulmuştu. Küçük Mesud defteri açtı, fakat içinde yazılı olanları okuyamadığını anlayınca - defter Frengi lisanıyla yazılmıştı-, tekrar bir kenara koydu ve oyununa geri döndü.

Hikâyemizin dönüm noktası bu değil elbette. Az önce bulduğu defterin belki de önemli bir şey olabileceğini çocuk aklıyla düşünen Mesud, onu eve götürüp annesine verdi. Kadın bir süre boş yere merakını dindirmeye çalıştıktan sonra, defteri kaptığı gibi soluğu polis merkezinde aldı. Menuçehr Ağa, az önce gelen Alman gazetecinin de aynı konuda bilgi edinmek istemesi karşısında içine düştüğü şaşkınlığı gizlemedi. Bu defterin kayıp profesör va-kasıyla ilgisi bulunduğuna emin olan polis şefi, Frengi lisanları bilmediği için defterin hangi dilde yazılmış olduğunu çıkaramadı. İngilizce olmadığı kesindi! Acaba Almanca olabilir miydi?

Menuçehr Ağa kadına teşekkür eti ve şimdi ne yapması gerektiğini düşünmeye başladı. Hükümetin de bu olayla ilgilenmesinden ötürü, bulunan defterin mutlaka

yetkililere haber verilmesi gerekiyordu. Polis şefi bu işi acaba Alman gazetecinin yardımıyla çözüp çözemeyeceğini düşündü. Ne de olsa Tahran epey uzaktaydı ve birkaç saat vakti vardı. Hemen telefonun ahizesini kaldırdı ve Eigenbrod'un otelinin bağlanmasını istedi.

KLAPPROTH'UN SIRRI

Bu maceranın bundan sonraki bölümü aslında *"Profesör Eduard Wilhelm Klapproth'un Günlüğü"* başlığını taşıyabilirdi. Her halükârda Eigenbrod bu andan sonra son derece garip bir pozisyona düşmüştü: İran'ın uzak bir noktasındaki küçük bir polis karakolunun sigara dumanıyla dolu odasında oturuyor ve dört saat öncesine kadar adını bile duymamış olduğu Menuçehr Ağa'nın kendisini şüpheyle gözetleyen bakışları altında, varlığını rüyasında görse inanmayacağı bir günlüğü okumaya çalışıyordu. Bir sonuç çıksın ya da çıkmasın, sadece bu defteri ele geçirmesi bile bir gazetecilik başarısı olarak kabul edilebilirdi. Defter şöyle başlıyordu:

İsfahan, Mayıs ortalan

Bugün gene Rüstem Efendi'yle beraberdim. Raşid el-Din'in el yazmalarını inceliyorduk. Rüstem bu metinleri buradaki üniversitede yayımlamamızı ve sonra da İngilizce çevirilerini yapmamızı öneriyordu. Ben ise Tahran Üniversitesi'ni düşünüyordum, çünkü burası hem çok daha büyük bir bütçeye sahipti, hem de yurtdışı ilişkileri çok daha iyiydi. Fakat Rüstem buna razı değildi. İslam Cumhuriyeti 'nin diğer üniversitelerinin de silkinip üzerlerindeki ölü toprağını atmaları gerektiğini düşünüyordu. Bu konuda pek de haksız sayılmazdı. Bunları konu-

surken bir yandan da el yazmasının güzelliğine büyülenmiş gibi bakıyorduk. İran tarihinin bu çağının bu derece iyi korunmuş el yazmalarına pek nadir rastlanıyor. Bu hazinelerin şimdiye kadar gün ışığına çıkmamış olmaları ne kadar yazık...

Eigenbrod bu noktadan sonra okumaya devam etmek yerine, profesörün ilginç bir şekilde sola eğik, nispeten küçük el yazısıyla turistik izlenimlerini yazdığı günlüğün sayfalarını çevirmeye başladı. Arada sırada özel ve çok özel notlar da gözüne çarpmıyor değildi. Ne bu bilgiler, ne de profesörün acemice çizgilerle karaladığı bir ev planı, ona sonraki araştırmalarında yardımcı olabilirdi. Eigenbrod defteri kapayarak önündeki masanın üzerine koymaya hazırlandı.

Fakat on sayfa kadar daha çevirmişti ki, ansızın nefesi kesilir gibi oldu. Önündeki sayfalara şöyle bir bakması, profesörün *"Bahtiyar Dağları"* kelimelerini ve *"korkunç... halimiz ne olacak..."* gibi cümleleri tekrar tekrar yazdığını görmesine yetmişti. Bu kelimeler gazetecinin üzerine bir sihir etkisi yapmıştı... Bahtiyar... Bahtiyar... Demek ki Klapproth, Bahtiyar Dağları'na gitmişti. Hatta belki de bu sıradağların hemen ardından başlayan ve ta Belucistan'a kadar uzanan ölümcül Tatar Çölü'ne bile gitmiş olabilirdi. Burada günümüzde bile arada sırada merakını dizginleyememiş olan insanların beyazlaşmış kemikleri bulunmaktadır. Eigenbrod'un aklından ilk kez olarak profesörün aniden ortadan kaybolmasının sebebini açıklayabileceği ya da en azından tahmin edebileceği düşüncesi geçti. Giderek daha da inanılmaz şeylerden bahsetmeye başlayan satırları büyük bir merakla okuyordu...

Fakat birkaç sayfa okuduktan sonra belki de yanılmış olabileceğini düşünmeye başladı. Okuduğu satırlar ilginç

bir tarafları bulunmayan, günlük olaylarla doluydu. Fakat bir süre sonra ilgi çekici gibi görünen uzun bir paragrafı okumaya başladı:

İsfahan, Mayıs sonu

Çalışmalarımız son buldu. Öğle yemeğinden sonra, bilgelikle günlük yaşamı mümkün olduğunca birlikte yaşamaya çalışan Abbas Ağa, şehrin dışında arabayla şöyle bir dolaşmaya çıkmamızı önerdi. Eski el yazmalarının günler boyu süren incelemelerinden sonra bu öneri herkes tarafından sevinçle karşılanmıştı. İki arabayla Bahtiyar Dağları'na, Rüstem Efendi'nin deyimiyle bilgelikle güzelliğin birleştiği yere gidilecekti. Doğu çölünün başladığı yerde, ne zaman yapıldığı Rüstem Efendi tarafından "ne yazık ki hâlâ belirlenememiş" olan bir Ateş Tapına-ğı'nın kalıntıları bulunuyordu. Avesta-inanışı zamanından kalan bu harabeyi ziyaret ettikten sonra hemen yakınlarda bulunan bir lokantada bir şeyler atıştırarak kendimize gelecek, sonra da şehre geri dönecektik. Bütün gezi iki ya da üç saatten daha uzun sürmeyecekti.

Başlamakta olan öğleden sonrası serinliğinde yola koyulduk. Birinci arabayı Abbas Ağa, ikici arabayı ben sürüyordum. Rüstem Efendi, yurttaşının arabasında yolculuk etmeyi tercih etmişti. Şehri güneydoğuda bulunan Şiraz yönünde terk ettik. Önlerinden geçtiğimiz küçük evlerin kurumaya yüz tutmuş bahçeleri, kısa süre öncesine kadar güllerle dolup taşıyordu. Bir süre sonra tozlu bir yola saptık. Artık anayoldan ayrılmış, doğruca doğu çölüne doğru yol almaya başlamıştık. Ansızın Bahtiyar Dağları'nın esrarengiz görünümlü çıplak zirvelerinin şehre sandığımdan daha yakın olduklarını fark ettim. Ufukta kara ve tehlikeli görünümlü rüzgâr hortumları belirmişti. Bunların eğlenceli tatil gezintimize kesinlikle uymayan korkunç olayların habercileri olduklarına dair bir şüphe belirmişti içimde. ***Ufukta***

gökten sallanan kara iplikler gibi duruyor, batmakta olan akşam güneşinin son ışıkları altında hatları daha da belirginleşiyordu. Yarım saat sonra Ateş Tapınağı'nın kalıntılarına ulaşmıştık. Harabeler arasında birkaç keçinin dolaşması, buraya bir köy havası veriyordu. (Küçük bir not: Bu tapınağın İran tarihinin orta kesimlerinin hangi dönemlerine ait olduğu sorusunun cevabını ancak yerli uzmanlar verebilir.) Rüstem Efendi bana halen Orta İran 'da kalabalık bir cemaat halinde yaşayan ve yönetimle olan ilişkilerini günden güne düzelten Zerdüştîler hakkında bazı bilgiler verdi. Abbas Ağa ise aslında tüm İranlıların peygamberleri Zerdüşt'e öyle ya da böyle biraz bağlı kaldıklarını belirtti. Tümüyle İslam 'in hükmü altında görünen bir ülkede ilginç bir tespit.

Yakınlardaki lokantayı işleten adam oldukça ilginç birisiydi. Yaşı yetmişten fazla olmalıydı, fakat bembeyaz sık saçları ve gür bir sakalı, kendisini oldukça genç gösteren temiz yüz hatları vardı. Kendisini "Koruyucu" olarak nitelendiriyordu. Onu sadece lokantanın işletmecisi ve tapınağın bekçisi olarak kabul etmek, büyük bir hata yapmak olurdu. Gerçekte bu adam Tatar Çölü de dahil olmak üzere tüm bu bölgeyi koruyordu. En önemli görevi, şehri çölden ayıran bir geçitten yetkisi olmayan kimsenin geçmemesini sağlamaktı. Ona neden sadece yetkili olanların buradan geçebileceğini sorduğumuz zaman ise omuzlarını silkti ve ezelden beri bunun böyle olduğunu söyledi. Karanlığın çöküşünden sonra akşam yemeğine yetişebilmek üzere Ateş Tapınağı 'ndan ayrıldık. Birkaç kilometre yol aldıktan sonra İsfahan 'in ışıklarını gördüğümüzü zannettik, fakat aldanmıştık. Yolun ortasına yanıp sönen ışıklı bir ikaz lambası konulmuştu. Tapınağa gelirken bu lambayı görmemiştik; demek ki buraya konulalı fazla bir zaman olmamıştı. Böylece sağa ayrılan yola saptık. Aslında yol olarak bile nitelendirilemeyecek olan bu patika, bir süre sonra giderek eğimi artan bir şekilde dağa tırmanmaya başladı.

Bu arada gece günümüzün modern insanının sadece çölde veya sık bir ormanda yaşayabileceği şekliyle üzerimize çökmüştü. Ortalık zifiri karanlıktı. Ansızın Rüstem Efendi arabayı durdurdu. Doğma büyüme Isfahanlı olan bu adam için durum giderek daha muammalı bir hal alıyordu. Daha önce böyle bir yol hakkında hiçbir şey duymamıştı. Öte yandan da anayoldaki ikaz lambası resmi normlara uygundu ve izlenmesi gereken yolun doğruluğu konusunda şüpheye meydan vermiyordu. Bir süre aramızda tartıştıktan sonra biraz daha ilerlemeye karar verdik. Dağın içine doğru epeyce ilerlemiş olduğumuz için, hepimiz bu işin sonunun nasıl geleceğini merak eder olmuştuk. Bir süre sonra mutlaka şehre giden bir yola çıkmamız gerekirdi. Fakat gece vakti yola neden bir ikaz lambası konulması ihtiyacı hissedildiği sorusuna hiçbirimiz cevap veremiyorduk. Yavaş yavaş dağa tırmanmaya devam ediyorduk. Ansızın içimde Ateş Tapınağı'ndaki o garip bekçinin sözünü ettiği geçide yaklaşmakta olduğumuza dair bir şüphe belirdi. Yukarı çıktıkça soğuk da artmaya başlamıştı. Titriyorduk. Hafif esen rüzgâr da giderek güçlenmeye başlamıştı. Mayıs sonlarında olmamıza rağmen hava buz gibi soğuktu.

Bir süre sonra geçidi geride bıraktığımızı anladım, çünkü arabalarımız artık düz uzanan bir yolda ilerlemeye başlamıştı. Şehirden ise iyiden iyiye uzaklaşmıştık. Rüzgâr şiddetini o kadar artırmıştı ki, arabayı yolda tutmakta büyük güçlük çekiyorduk. Birbirimizi gözden kaybetmemek ve rüzgârın hızını kesmek için aramızda oldukça az bir mesafe bırakarak ilerliyorduk. Rüzgârın ince mırıltısı önce hafif bir uğultuya, sonra da tiz bir çığlığa dönüştü. Fakat gariptir ki kulaklarımızda en küçük bir rahatsızlık olsun hissetmiyorduk. Aksi yönden esen şiddetli rüzgâra rağmen arabamızın giderek hızlandığı şeklinde bir zanna kapıldım. Birkaç dakika sonra şüphelerimin doğru olduğunu anladım. Sanki tekerleklerin yerle ilişkisi kesilmiş gibi giderek

hızlanıyorduk. Ansızın frenlerin çalışmadığını fark ettim. Öteki arabanın da aynı şekilde tepki göstermesi oldukça garipti. Abbas Ağa çaresizlik içinde el kol hareketleri yaparak yanındaki pencereyi açmaya çalışıyor, fakat aşırı sürat yüzünden bunu bir türlü başaramıyordu. Bana bir şeyler söylemek istediği çok açıktı, fakat onun ne demek istediğini bir türlü anlayamıyordum. Rüstem Efendi ise ona göre daha sakin görünüyordu ve koltuğuna iyice yerleşmişti. Bu arada dışarıdaki fırtına bir tayfun halini almıştı ve arabalarımız sonu gelmeyecekmiş gibi görünen dümdüz yolda korkunç bir süratle ilerlemeye başlamışlardı. Yol alacakaranlık ufuk çizgisinde kayboluyordu ve arabalarımız artık hiçbir dirençle karşılaşmıyordu.

Ansızın yolun bir miktar daraldığını hissettim. Yolun sağındaki ve solundaki kaya duvarları üzerimize yaklaşıyor gibiydi. Yoksa yanılıyor muydum? "Korkunç... halimiz ne olacak?.." diye geçiriyordum içimden. Gerçekten de başlangıçta epey geniş olan yol giderek daralıyordu ve gri rengi göz kamaştırıcı parlaklıkta bir beyaza dönüşmüştü. Rüstem Efendi ve Abbas Ağa'nın içinde bulunduğu arabayı çoktan gözden kaybetmiştim, görünüşe göre artık kendimle baş haşaydım. İki yanımızda yükselen kaya duvarları yavaş yavaş parçalanıp dağılmaya başlıyor gibiydi. Önce büyük, sonra daha küçük parçalara ayrıldılar, sonra da birer çakıl taşı kadar ufalıp havada uçmaya, hiçbir ağırlığa sahip değillermiş gibi tayfunun dalgaları üzerinde sallanmaya başladılar. Sanki denizin içinde yol alır gibiydim. Derken öndeki araba tekrar ortaya çıktı. Bu arada kulağımdaki ıslıklar ve uğultular, aklımı başımdan alan dayanılmaz gümbürtülere dönüşmüştü. Sonunda etrafımızdaki tabiat tamamıyla yok oldu. Dağlar, rüzgâr tarafından etrafımızda savrulan birer kum zerresine dönüşmüştü. Vücudumda dayanılması güç bir basınç hissediyordum. Göğüs kafesimin patlamak üzerinde olduğunu hissediyordum. Gözlerim yuvalarından fırlayacak gibiydi. Fa- -

kat bu arada en küçük bir acı duymamam son derece garipti. Sadece kum zerreleri havada uçuşurken su şapırtısına benzer garip bir ses *duyuyordum, o kadar. Araba hiçliğe uzanan yolda süratini iyice artırırken, tayfunun uğultusu dayanılmaz bir hal almıştı. Ansızın garip bir duyguyla önce yan tarafa, sonra da ön pencereden dışarı baktım ve dehşet içinde arabaların en fazla yarim metre genişliğinde olduğunu fark ettim. Arabalarımız, üzerinde bulunduğumuz yolla birlikte daralmaya devam ediyordu. Önümdeki arabada bulunan Abbas Ağa ve Rüstem Efendi'nin, sanki bir lav akıntısının içindelermiş gibi yüzme hareketleri yapmaya başladıklarını fark ettim. Bir çizgi kadar incelmişlerdi. Ben de o kadar ince miydim acaba? Biraz sonra o garip dalga hareketi beni de yakaladı ve arabanın koltuğunun üzerinde hop oturup hop kalkmaya başladım. Ben de içgüdüsel olarak yüzme hareketleri yapmaya başlamıştım. Jelatin benzeri, şeffaf bir maddenin içinde yüzüyordum. Yolun sonu gelmiş gibi görünüyordu; oysa sadece incecik, bembeyaz bir çizgiye dönüşmüştü. Kısa bir süre sonra bu çizgi de ufalanarak dağıldı ve parçaları kafamın üzerinde uçuşmaya başladı. Bense kendimde bedensel olarak en küçük bir değişiklik hissetmiyordum. Sadece dışarıdan gelen basınç iyice dayanılmaz bir hal almıştı ve beynimi dolduran gürültü sadece tayfunun sebep olmadığı başka bir gürültüyle birleştirilmişti. İnce bir borunun ya da bir huninin içinden geçiyormuş gibi hissediyordum kendimi. Fakat hâlâ en küçük bir bedensel acı duymuyordum. Kısa süre öncesine kadar kullandığım arabadan geriye eser bile kalmamıştı. Anlaşılan öndeki araba gibi içinde bulunduğumuz mikrokozmik dünyada zerreciklerine ayrılmıştı. Birkaç dakika süren bir çaresizlik duygusundan sonra, huzurlu bir uçma duygusuna kapıldım ve etrafımda tek tuk ışık zerreciklerinin belirdiğini fark ettim. Dev boyutlarda bir mağaranın içine girmiş gibiydim. Üzerimdeki tüm baskıya rağmen aklımdan filozof Leibnz'in ruhumuzun*

benliğinin resmi hakkındaki o benzetmesi geçti: "İnsan, beyninin kendisini ufalamakta olan bir değirmen olduğunu düşünür... Burada ruh nerede bulunabilir ki?" Acaba başımıza buna benzer bir şey mi gelmişti? Kendi beynimin içinde yolculuk mu ediyordum? Yaşadıklarım gerçek miydi, yoksa bir düşte miydim? Etrafımdaki ışık zerrecikleri giderek çoğaldı ve yoğunlaştı. Bayılmadan önce doğaüstü bir ışık duvarına girmekte olduğumu hissediyordum. Nefesim kesilmişti. Etrafımda tatlı bir sıcaklık vardı. O andan itibaren, yani etrafımı saran jelatinimsi madenin içinden çıktığım andan itibaren, kendimi bir tüy kadar hafif hissediyordum. Sonra ışık duvarına yaklaştım ve son hatırladığım o duvarın içine girmem oldu...

BARIŞ ŞEHRİNDE

"Pek çok şafak vardır
Henüz ışıldamamış olan."
Friederich Nietzsche

Ansızın ortaya çıkan üç yabancı, hükümdarın sarayından çok da uzakta olmayan Kumaşçılar Çarşısı'nda büyük şaşkınlığa sebep olmuştu. İçlerinde yaşça oldukça genç olan birinin, büyük şehrin cadde ve meydanlarında artık giderek daha sık rastlanan Kuzey Kafkasyalılar gibi, son derece açık bir teni ve sarı saçları vardı. Ya da hac görevlerini yerine getirmek üzere Mekke yolunda olan Endülüslü hacı adayları gibi.

Bu nedenle açık renk bir ten ve sarı saçlar dikkat çekici bir özellik değildi. Hepsi de hak dinine gönülden bağlı, görmüş geçirmiş zengin tacirler olan meraklıların hayrete düşmesine neden olan, üç yabancının üzerindeki son derece garip giysilerdi. Sadece açık renk tenli ve sarışın yabancının değil, diğerlerinin de başları açıktı ve saçlarını son teline kadar görmek mümkündü. Bunun dışında tüm müminlerden, hatta İslam tarafından hak dini olarak kabul edilen Hıristiyan ve Yahudilerden bile değişik giysilere bürünmüşlerdi. Bacaklarındaki koyu mavi renkli garip borular, ayakkabılarıyla bütünleşmişe benziyordu. Bunlar Asya bozkırları atlılarının bacaklarını saran giysilerden bile tamamıyla farklıydı. Üzerlerinde ise dizlerine kadar inen uzun bir gömlek yerine, ön tarafı kesilerek birbirinden ayrılmış, sadece kalçalarına kadar inen kı-

sa cepkenler giymişlerdi. Görünüşe göre garip cepkenlerin iki yakası üç düğme ile birbirine kavuşturuluyordu, fakat yabancılar bunları kullanma ihtiyacı hissetmiyorlardı. Yoksa bu düğmeler sadece birer süs müydü? Bu yabancılar, ağır Şam ipeği ve muslin taciri Basralı Ham-di'nin dükkânının önünde toplanan insanlara garip bir şekilde çıplak geliyorlardı. Kendi aralarında fısır fısır konuşarak yabancıların kimliği hakkında varsayımlarda bulunuyorlardı.

"Öteki dünyadan geliyor olmalılar" dedi içlerinden biri.

"Hayır, mutlaka âlimlerimiz tarafından henüz keşfedilmeyen bir ülkeden geliyorlardır" dedi bir diğeri.

"Belki de Yecüc ve Mecüç'ten geliyorlardır" dedi bir başkası ve bu sözleriyle kalabalığın ürpermesine neden oldu, çünkü dünyanın sonunda şeytanlar tarafından yönetilen bir krallıktan söz ediyordu. Bu küçük görüş alışverişinin sonunda kalabalığın merakı daha da artmıştı. Tacirler, dükkânlarının önünden geçen bu garip üçlüye nasıl davranacaklarını bilemiyorlardı. Çareyi kaçamak bakışlarla onları süzdükten sonra, başlarını sallayarak günlük işlerine geri dönmekte buluyorlardı.

Fakat üç yabancının şaşkınlığı çok daha büyüktü, çünkü bunlar Abbas Ağa, Rüstem Efendi ve Profesör Klapproth'dan başkası değildi. Kumaşçılar Çarşısı'nda heyecan yaratan olaydan bir saat kadar önce, Abbas Ağa ve Rüstem Efendi, profesöre bir İslam şehrinde bulunduklarını, fakat burasının her halükârda İsfahan olmadığını söylemişlerdi. Bahtiyar Dağları'nda yaşadıkları korkunç anları hayal meyal hatırlamalarına rağmen, hâlâ tam olarak kendilerine gelebilmiş değillerdi. İki arabadan geriye en küçük bir iz bile kalmamıştı. Zaten bulundukları yerin sokaklarında bir tek araba bile göze çarpmıyordu.

Bir süre yürüdükten sonra çarşının bulunduğu yere gelmişler ve bildik İsfahan'dan çok, ama çok daha büyük bir yerde bulunduklarını anlamışlardı. Çarşıda dolaştıkları müddet zarfında bu şehrin nüfusunun en az bir milyon olması gerektiğine karar vermişlerdi. Evet, burası bu kadar büyük bir şehirdi. Teşhirdeki mallar ise İsfahan'da asla bulunamayacak zenginlik ve çeşitteydi.

Üç adam saatler boyunca şehrin dar sokaklarını arşınlayıp durdular. Arada sırada görkemli bir camiye tesadüf ediyor ve durup onu inceliyorlardı. Caminin mavi çinilerle kaplı ışıltılı kubbesi, onlara İsfahan'ın zenginliklerini hatırlatıyordu. İsfahan'ı son olarak ne zaman gördüklerini bilemiyorlardı artık. Dün müydü? Yoksa çok, ama çok daha eskiden mi? Etrafta dolaşan insanlara bu caminin ismini sordukları zaman, "Zübeyde" cevabını aldılar. Aslında oldukça makbul bir isim olmasına rağmen tüm İran'da bir Zübeyde Camii'nin olmadığını bildikleri için, içlerinde yavaş yavaş bir şüphe belirmeye başlamıştı. Şehirde dolaşırken Alman profesörün gözüne içinde bol miktarda su akan bir nehir ilişmişti. Oysa İran nehirleri yaz aylarında içlerinden incecik bir suyun aktığı çamur yataklarına dönüşüyordu! Bu nehrin ismini sordukları zaman ise "Dicle" cevabını aldılar. Demek ki Dicle Neh-ri'ne gelmişlerdi. Kulaklarına çarpan "Madinat-as Salam" veya "Bab-üs Horasan" gibi cümle parçaları nedeniyle şüpheleri kısa sürede gerçeğe dönüşmüştü: Bulundukları yer Bağdat şehrinin ta kendisiydi. Fakat modern Bağdat'ı oldukça iyi tanıyan profesör, bunun mümkün olmadığını belirtti. Kendisinin defalarca gördüğü şehir buradan son derece farklı bir yerdi. Modern Bağdat şehrinde ne bir Horasan Kapısı'ndan, ne de şehri çevreleyen dev surlardan söz etmek mümkündü.

Ansızın profesör neler olup bittiğini kavradı: Zaman içinde hareket ederek Abbasî dönemi Bağdat şehrine gelmişlerdi. Tatar Çölü'ne ulaşmadan önce Bahtiyar Dağları'nda yaptıkları korkunç yolculuk ancak bu şekilde açıklanabilirdi. Bunun nasıl olduğunu açıklamaları mümkün olmasa bile, gerçeği olduğu gibi kabul etmek zorundaydılar. Bugüne kadar edebi bir fantezi olarak karşılarına çıkan zaman yolculuğunu bizzat yaşamışlardı. Artık kendi zamanlarından bin yıl öncesinde bulunuyorlardı. Bu maceranın nasıl sonuçlanacağı, yaşamın kendisinin nasıl sonuçlanacağı gibi, bilinmezlik içinde uzanıyordu. Modern bilimin açıkladığı gibi zihinlerindeki gerçek ve hayal bölümleri birbirinden kesin hatlarla ayrılmış mıydı? Yoksa her şeyin bir ve tek olduğunu, zaman ve mekân çokluğunun bir yanılgıdan ibaret olduğunu iddia eden Asya bilgeleri haklı mıydı?

Klapproth, Abbasî dönemi Bağdat uzmanıydı. Şehri en ince ayrıntısına kadar açıklayabilecek durumdaydı. Ne var ki o da en az Abbas Ağa ve Rüstem Efendi kadar büyülenmiş bir haldeydi. Daha önce hiçbir insana kısmet olmamış bilimsel bir keşifle karşı karşıya bulunuyorlardı. Bu maceranın olumlu bir şekilde sonuçlanıp, gördüklerini başkalarına anlatabilmeleri şansına sahip olmaları durumunda, söyleyeceklerinin büyük gürültü koparacağı muhakkaktı. Fakat onlara inanırlar mıydı? Klapproth, Dicle'nin batı yakasında Halife el-Mansur tarafından kurulmuş olan surlarla çevrili şehri, şüpheye meydan kalmayacak bir şekilde tanımıştı. Şehir elbette ki surların dışında da uzanmaya devam ediyor ve nehrin kenarından kuzeydoğu bozkırına doğru yayılıyordu. Klapproth bu arada pek büyük olmasa bile son derece görkemli Zübeyde Sarayı'nın hemen yakınındaki Horasan Kapısı'm,

muhtemelen şehre girişte kullandıkları Basra Kapısı'nı, sonra da Suriye ve Küfe kapılarını teşhis etmişti. Surların güney kesiminde ise şehirde yaşayan birbuçuk milyon Müslüman, Hıristiyan, Yahudi, Zerdüştî ve Sabiî'nin ihtiyaçlarını temin ettikleri çarşılar bulunuyordu. Surların ve çarşıların öte yakasında ise eski zaman efsanelerinin sözünü ettiği canavarların kuyruklarına benzeyen mahalleler uzanıyordu. Buralarda fakirler ve kötü duruma düşenler yaşıyordu; bu mahallelere yolu düşen bir insanın başına bir felaket gelmeden geri dönmesi neredeyse mümkün değildi. Profesör, Abbas Ağa ve Rüstem Efendi, tarihsel bir araştırmayı yaşam gerçekliliği olarak karşılarında görmekle ne büyük bir talihe sahip olduklarının farkındaydılar. Şu anda kafalarını kurcalayan soru, acaba Abbasî hanedanının en güçlü olmasa bile, en önemli halifesi Harun'un zamanında bulunup bulunmadıklarıydı. *Binbir Gece Masalları* tarafından modern çağlara taşınan bu hayal âlemini gerçeklerin ışığında inceleyecek ilk ve tek insanlar olma fikri, onları derin bir heyecana boğmuştu.

Ne var. ki bu umutları bir süre sonra hayal kırıklığıy-la sona erdi, çünkü yoldan geçen bir adama şu anda şanlı Madinat es-Salam şehrinin, yani Bağdat'ın hükümdarının kim olduğunu sorduklarında, şu cevabı aldılar: "Şu anki efendimiz Halife el-Muktadir, rahmetli halife el-Mutadid'in oğlu ve büyük bir şair olan, fakat sadece bir gün hükümdarlık eden Halife el-Mutazz'ın torunudur. Allah onlara rahmet eylesin... Halifemiz el-Muktadir, tam onüç yıldır tüm dünya müminlerine hükümdarlık etmektedir."

Profesör düşündü:' El-Muktadir, büyük hükümdar Harun ür-Reşid'den yaklaşık yüz yıl kadar sonra hüküm sürmüştü. El-Mutadid ise Hıristiyanların zaman ölçüsüne

göre 908 yılında ölmüştü. Buna onüç yıl ilave edildiği zaman -Müslümanların ay takvimi dikkate alınarak- ortaya 921 yılının sonları ile 922 yılının başları çıkıyordu. Pers Bujidlerinin saldırısından kısa süre önce, hareketli bir dönem. Bujidler 955 yılında Bağdat'ı ele geçirmiş ve halifeyi sıradan bir cami imamı konumuna indirmişlerdi. Bu konuda arkadaşlarının fikrini öğrenmek istedi ama bunun pek kolay bir iş olmadığının farkına vardı. Rüstem Efendi bu macerayı son derece heyecanlı ve etkileyici buluyordu. Buna karşın Abbas Efendi ise sessizdi, içine kapanmıştı. Anlaşılan Bahtiyar Dağları'nda yaptıkları cehennem yolculuğunun etkilerini henüz tam olarak üzerinden atamamıştı. Başlarına gelenin ne olduğunu henüz pek kavrayamamışa benziyordu. Rüstem Efendi son derece coşkuluydu ve profesörden farklı olarak büyük bir ruhsal gerilim içinde olduğu her halinden belliydi. Hatta bu macerayla yetinmediği bile söylenebilirdi; başlarına daha farklı şeylerin de gelmesine can atıyordu.

Aslında içinde bulundukları durumu açıklamak gerçekten de son derece güçtü ve kendi istekleri dışında gerçeği aramaya zorlanan üç bilgeyi, az önce yaşadıklarıyla karşılaştırılmayacak denli güç anların beklediği muhakkaktı. Fakat bilimsel merak içlerinden ikisini tam anlamıyla etkisi altına almış, zihinlerindeki diğer düşüncelerin tümünün ruh sağlığımızı koruyan unutkanlık denilen nehrin dalgalarına kapılarak yok olmasını sağlamıştı. Büyük filozof ve sûfi İbni Sina'nın sözleriydi bunlar; fakat bu büyük bilge Profesör Kapproth'un da belirttiği gibi Asya'nın uzak bir bölgesinde on yıllık bir zaman dilimi sonrasında dünyaya gelecekti. Klapproth, İbni Sina'nın henüz doğmadığı, dünya tarihinin büyük kısmının uzaklardan gelen bir müzik olduğu bir zamanda bulunmanın, büyüleyici bir şey olduğunu düşündü.

Bu arada Dicle'nin karşı kıyısına, yani şehrin doğu yakasına ayak basmışlardı. Burada her zamankinden farklı bir huzursuzluk yaşanıyordu. Çarşıdaki kalabalıktan daha fazla sayıda insan akın akın bu tarafa geliyordu. O kadar aceleleri vardı ki caddeleri, sokakları ve meydanları kaplayan toz bir bulut halinde havaya yükseliyor ve onların bir toz perdesi ardında siluet halinde görünmelerine neden oluyordu. "Yarın öldürülecek! Yarın, öğle namazından sonra!" İnsanlar öyle büyük bir heyecan içindeydiler ki, aralarındaki garip görünüşlü yabancıları fark bile etmiyorlardı. Profesör Klapproth, Rüstem Efendi ve Abbas Ağa da bu meraklılar seline katıldı. İnsanlar yakınlardaki bir caminin minaresinden yükselen ezan sesine bile kulak asmıyorlardı. Profesör, caminin köşesini döndükleri anda avaz avaz ağlamaya başlayan bir kadın grubunun tam ortasına düşmüştü. Bir süre sonra hıncahınç dolu büyük bir meydana vardılar. Meydanın sadece bir tarafı büyük kara taşlardan inşa edilmiş, tehditkâr bir havası olan bir bina ile sınırlanmıştı. Profesör, meydana bakan tarafında en küçük bir pencere ya da havalandırma deliği dahi göze çarpmadığı için, burasının bir hapishane olduğunu düşündü.

Klapproth kafasını kaldırıp ileri bakınca korkuyla irkildi. Midesinin bulandığını hissederek arkasını dönmek istediyse de, kendisine hakim olmaya çalıştı ve bakışlarını az ilerideki sahneden ayıramadı. Damarlarındaki kan donmuştu...

KANLI ÇARMIH

Meydanın ortasına kurulmuş olan tahta bir sehpanın üzerinde, yine aynı şekilde tahtadan yapılmış bir çarmıh bulunuyordu. Üzerine ise bir insan gerilmişti. Klapproth, karşısındaki manzarayı ilk bakışta ortaçağ ressamlarının İsa tasvirlerine benzetmişti. Kurban en azından altmış yaşlarında, cılız, sarı-buruşuk derili, bembeyaz saçlı bir ihtiyardı. Karmakarışık uzayan beyaz sakalı, onun uzun süredir zindanda bulunduğunu gösteriyordu. Vücuduna düzensiz olarak dağılmış bulunan kırmızı lekeler ise acımasız bir işkencenin izleriydi. Yüz ifadesinden adamın derin bir hüzün içinde olduğu belli oluyordu ama bu çehrede korkudan eser yoktu. Klapproth adamın bir elinin kesilmiş olduğunu görünce yine arkasına dönmek istedi, fakat bunu başaramadı. Adamın çaresiz bir şekilde oynattığı kolunun ucundaki korkunç yaranın çürümeye başladığı açıkça belliydi. Fakat bu kanlı et yığını -çarmıha gerili adamı başka türlü tarif etmek imkânsızdı-, tüm işkencelere rağmen insanlığından bir şey yitirmemişti. Acı çektiğine dair herhangi bir emare göstermeyen adam, etrafına insanı büyüleyen bir kudret saçıyordu.

"Bu adamın suçu nedir?" diye sordu profesör etrafında duran insanlara. Fakat onlar cevap vermek yerine bu üç garip yabancıyı merakla süzmeyi yeğlediler.

"O bir kâfir mi?" diye ekledi ansızın içine daldığı dalgınlıktan kurtulmuşa benzeyen Abbas Ağa.

"Bunu nasıl bilmezsiniz? O adam Allah'a küfretti, hatta kendisini Allah yerine koydu" dedi kalabalıktan biri. "Ölümü fazlasıyla hak etti."

"Sizin hangi İslam ülkesinden geldiğinizi bilmiyorum" dedi bir başkası. "Fakat şu kâfirin ne dediğini size

söyleyebilirim: Ben ilahî gerçeğim! Bunun ne demek olduğunu anlıyorsunuz, değil mi? İlahî gerçek! Böyle bir adam ölümü bir değil, binlerce kez hak ediyor."

Etrafta onların konuşmalarını dinleyen adamlar bu sözlerin doğruluğunu onaylarcasına başlarını salladılar ve bakışlarını tekrar sehpaya çevirdiler. Çarmıhın önünde duran bir cellat, işkence gören adamın vücuduna iki çivi daha çakmakla meşguldü. Çekici indirdiği anda adamın vücudundan fışkıran kan sütunu geniş bir kavis çizerek meydanı kaplayan tozların arasına karışıyordu. Fakat kurban kahkahalar atarak öyle bir gülüyordu ki, yanaklarından aşağı yaşlar süzülüyordu. Bunun sebebi çektiği şiddetli acı olabilir miydi? Kalpproth, avaz avaz bağırma-mak için kendisini zor tutuyordu. Meydandaki kalabalık ise olayı ilgiyle izlemesine rağmen çıt çıkarmıyordu, duyguları tam anlamıyla körelmiş gibiydi sanki.

Tam bu anda Klapproth'un aklına o zamanlar elbette ki henüz dünyaya gelmemiş olan büyük Fars şairi Sadî'nin, meydandaki kanlı sahneye tam anlamıyla uyan meşhur bir dörtlüğü geldi:

Hükümdarın sözüne karşı gelmek, Kan
revân içinde kalmak demektir.
Hükümdar öğle vakti derse: Gece oldu!
Sen de şöyle de: İşte ay, işte gezegenler!

Ve hemen sonra bu sahnenin tarih sayfaları arasındaki yerini bulduğunu anladı. Burada ne olduğunu biliyordu artık. Düşüncelerini arkadaşlarıyla paylaşmak istediği zaman, ardından Rüstem Efendi'nin sesini duydu: "Bu adam el-Hallac." Klapproth sessizce başını salladı. Şark Tarihi kürsüsünde profesör olmasına rağmen, bu iki İran-

linin çok doğal olarak bu hikâyeyi kendisinden daha iyi bildiğinin farkındaydı. Kafasından yıldırım hızıyla bu tarihî hikâyenin ana hatları geçiyordu:

922 yılında el-Hallac adıyla tanınan sûfi el-Hüseyin İbni Mansur, Bağdat'ta zalimce öldürülmüştü. İslam dünyasındaki bu benzersiz hadisenin yankıları, ta 20. Yüzyıl edebiyatına kadar uzanıyordu. Klapproth elbette ki Fransız meslektaşı Louis Massignon'un Paris'te uzun bir araştırma döneminden sonra 1922 yılında, yani Hallac'ın öldürülmesinden tam 1.000 yıl sonra yayımladığı büyük eseri biliyordu. Bu tarihsel olayı yaşandığı yerde görmek ve izlemek, en hafif deyimiyle olağanüstüydü. "İnanılmaz!" sözleri döküldü Abbas Ağa'nın ağzından. "İnanılmazdan da fazla" diye karşılık verdi Abbas Ağa. "Bu bir mucize!"

Bu arada Hallaç celladın vücuduna çivi saplamak suretiyle uğradığı işkencenin acılarına daha fazla dayanamamış ve bilincini kaybederek bayılmıştı. Klapproth şimdi çarmıha gerili adam hakkında başka şeyler de hatırlıyordu. Üç zaman gezgini kalabalığın arasında güçlükle ilerleyerek önlere gelmişlerdi ve adamın çehresini şimdi daha iyi görebiliyorlardı. Celladın yaptığı korkunç işkenceler, adamın bir zamanlar ışıl ışıl, fakat şu anda solgun gri bir renge bürünmüş olan yüzünde iz bırakmadan geçmemişti. Ne var ki adamın hiç de öyle mahvolmuş bir hali yoktu. İlk sıralarda ve tahta sehpanın önünde bekleyen kişiler, ölüm mahkûmunun ailesi, yakınları ve talebeleri olmalıydı. Çarmıha çok yakın duran ve elinde kırmızı bir gül tutan yaşlıca bir adam, özellikle dikkat çekiciydi.

"Bu Ebu Bekir Şiblî" diye fısıldadı Rüstem Efendi profesörün kulağına.

Klapproth bu ismi derhal hatırladı, sonra da kalabalı-

ğın içinde Hallac'ın en büyük oğlu Hamid'i fark etti. Onun da saçları beyazlamaya başlamıştı. Bu doğaüstü manzara karşısında profesörün aklına De Chirico'nun ve Dali'nin tabloları geliyordu. Meraklı kalabalığın ön saflarından ağıtlar yükseliyordu. Bu arada çarmıha gerili adam kendisine gelmişti ve kısık, fakat etkileyici bir sesle dostlarıyla talebelerine artık ağlamamalarını söylüyordu.

"Ben ancak ölürsem yaşayacağım." Hallac'ın kanlı ağzından dökülen bu sözler, yakınları için bir teselli değildi. Diğer izleyiciler ise bu sözlerle Hallac'ın kendilerine saldırdığını düşünerek yumruklarını ona doğru sallamaya başladılar. Ağızlarından korkunç küfürler ve lanetler yükseliyordu.

Üç yabancı artık tahta sehpaya iyiden iyiye yaklaşmıştı ve değişik görünüşleriyle tüm ilgiyi üzerlerine çektiler. Fakat Rüstem Efendi üzerine dikilen bakışlara aldırış etmeden Hamid olduğunu düşündüğü adama yaklaştı ve ona Hallac'ın oğlu olup olmadığını sordu.

"Ben onun en büyük oğluyum" diye karşılık verdi Hamid, "ve daima babamın yanına bulundum. Şimdi de son yolculuğunda onun yanındayım."

Tam bu anda Hallaç tekrar gülmeye başladığı için Hamid sözlerine son verdi. Bu kez dinleyenlerin kanını donduran korkunç, buz gibi kahkahalar dökülüyordu ağzından. Gülmesini bitirince celladına kendisini nihayet öldürmesi için seslenmeye başladı: "Öldür beni, çünkü ben öldükten sonra yaşayacağım!" diye tekrarladı. Fakat cellat işlemi hızlandırmak için parmağının ucunu bile kıpırdatmayarak, devletin o anda meydana gelmiş bulunan yüksek otoritesine baktı. Değerli elbiselere bürünmüş adamlar, görevlerini yapmak için gelmişlerdi. Evet, görevlerini yapmak için! İslam cemaatının ancak vücudun-

daki bu kanlı cerahatin çıkarılıp atılması suretiyle kurtulabileceğini söylüyorlardı. Peygamberin sünnetinin kirletilmesine daha fazla izin veremezlerdi ya! Üstelik hak yolundan çıkmış adama tövbe etmesi için yeteri kadar zaman tanımışlardı. İmam Ahmed İbni Hanbel'den Ebu Hanefi'ye kadar tüm otoriteler bu konuda görüş birliğindeydi.

"Babam bu akşam idam edilecek" dedi kendisini Hamid olarak tanıtan adam. "Ona üç günden beri işkence ediyorlar."

Klapproth bir an için Hallac'ın oğluna gerçeği söylemeyi, yani kendilerinin zamanın ötesinden gelen ziyaretçiler olduklarını, bu nedenle de Hallac'ın trajik hikâyesini çok iyi bildiklerini, bin yıl sonra bile bu konu üzerinde insanların sayfalarca yazı yazdığını anlatmayı aklından geçirdi, fakat son anda bundan vazgeçti.

Rüstem Efendi ve Abbas Ağa, işkence gören adamın oğluna peş peşe sorular yağdırmaya başlamışlardı. Onların soruları altında kısa zamanda bunalan adam, nereden geldiklerini hâlâ anlayamamış oldukları yabancılara en son olaylar ve babasının kaderi hakkında detaylı bir açıklamada bulunmayı teklif etti. Gerçi profesör Louis Mas-signon'un eseri sayesinde Hallac'ın hayat hikâyesi hakkında etraflıca bir bilgiye sahipti; fakat burada söz konusu olan tarihi bir rekonstrüksiyon değil, gerçeğin ta kendisiydi.

Hallac'ın oğlu Hamid'le birlikte Dicle'nin sağ kıyısına doğru yavaş adımlarla yürümeye başladılar. "Buraya yakında el-Mustansiriye Medresesi yapılacak" diye düşündü Klapproth nehrin kenarındaki bir alan gözüne çarptığı zaman. Gerçekten de buraya Abbasî sülalesinin halifelerinden biri bu medreseyi inşa ettirecekti. Modern Bağdat şehrine yaptığı ziyaretler esnasında Klapproth,

geç-Abbasî döneminden kalma bu mimari harikası karşısında daima şaşkınlığa düşüyordu. Bu yapı, Moğol istilasını ve sonraki felaketleri sağ salim atlatmış ender klasik Abbasî eserlerinden biriydi. Sonraki yüzyıllarda Bağdat'ı yakıp yıkacak korkunç felaketler hakkında şehir halkı ne mutlu ki henüz bir şey bilmiyordu. Her halükârda Dicle Nehri bin yıl sonrasına göre oldukça farklı bir görünüme sahipti. Kıyıları neredeyse insan boyu yüksekliğinde sazlar ve çalılarla kaplıydı, aralarında ise yürünecek patikalar mevcuttu. Arada sırada genellikle Hıristiyanlar tarafından işletilen tavernalar göze çarpıyordu. Her ne kadar içki içilmesi belli kurallarla sınırlandırılmışsa da, arada bir kötü şöhretli şairlerden biri kendisini bu meyhanelerden birine atıp ilham gelene kadar kafayı çekiyordu. Şehri demir yumruğuyla yöneten vezirin de bu konuda yapabileceği fazla bir şey yoktu.

Hallac'ın oğlu Hamid, garip misafirleriyle birlikte Dicle'nin doğu kıyısına inmişti. Suyun hemen kenarında yürüyorlardı. Klapproth bir an için onun kendilerini acaba bir meyhaneye mi götürmekte olduğunu düşündü. Halife'nin başkentinde bile tutucu olmayan çevreler tarafından içki içildiğini biliyordu. Fakat Hamid İbni el-Hüseyin kıyıda yetişen gür otların arasına çöküverdi ve anlatmaya başladı.

HAMİD ANLATMAYA BAŞLIYOR

"Az önce kanlı bir et yığını olarak gördüğünüz babam, İran'ın Bayza adı verilen bir bölgesinin, aynı adı taşıyan bir köyünde dünyaya gelmiştir. Doğumundan bu yana altmıştan fazla yıl geçmiş olması gerekir, çünkü bugün

Peygamber'in -selam ve rahmet onun üzerine olsun!-kendi şehri Mekke'de can güvenliği kalmadığı için Medine'ye göç edişinin 309. yılı. Babam çok küçükken bile son derece zeki bir çocuk olarak dikkatleri üzerine çekti ve kutsal Kuran'ı kısa zamanda hatmetmeyi başardı. Böylece çocuk denecek yaşta Kuran hafızı oldu. Babamın şöhreti kısa zamanda yayıldı. Onunla tanışan tüm insanlar bu yaşta din alimi olan bir çocuğa sahip olmalarından dolayı ailesini kutluyordu. Babam din öğrenimine büyük bir şevkle devam etti. Kutsal Kuran ayetlerini yorumlama ilmi olan tefsir konusunda uzmanlaştı; tanrının biz insanlara gönderdiği mesajın gerçek anlamını kavrayabilmek için Arap dili grameri ve kendi kutsal dilimizin sırları üzerinde derin araştırmalar yaptı.

Ailemizin köklerinin bulunduğu bölge sihirle dolu bir coğrafyadır. Her taraf büyü ve sırlarla örülüdür. Eski destanlar ve efsaneler, özellikle İranlıların büyük kralı İskender üzerine söylenenler, babamın gelişiminde büyük rol oynadı. Bu coğrafya güneşin kızgın ışıklarıyla kavurduğu, can verdiği, fakat aynı zamanda da öldürdüğü bir ışık ülkesidir. Işık ve gölge dönüşümü son derece belirgindir ve insan hayatında büyük rol oynar. Doğum ve ölüm, iyi ve kötü, burada güçlü duygularla hissedilir. Babam Hüseyin çok genç yaşlarda bu güçlü karşıtlıkların farkına varmıştı. Bir süre sonra 'Vericiler'le buluşmaya başladı. Bu arada belirtmem gereken bir şey var: Tüm bu anlattıklarımın aramızda kalacağına inanıyorum; çünkü Vericiler'le bir araya gelmek İran'da olağan, burada, başkentte ise hâlâ suç telakki edilen bir durumdur. Vericiler babamı İslam'dan yüzyıllar önce Zerdüşt tarafından mistik zamanlarda vaaz edilen din ile, halkımızın eski inancıyla tanıştırdılar. Babam, bir iyi ve bir kötü prensipten

söz edilen bu inançta kabul edilemeyecek bir şey bulamadı. Kuran da iyi ve kötüyü birbirinden ayırt ermeyi öğretmiyor muydu? Müslümanlar da İblis'e, şeytanın insan üzerindeki kudretine inanmıyorlar mıydı? Bayza civarındaki yaşlı adamlar, babam Hüseyin'i arada sırada dağların içindeki yıkılmaya yüz tutmuş Ateş Tapınağı'na götürüyor, orada tıpkı ataları gibi eski ilahileri okuyor, kutsal ateşi yakıyor ve ayin yapıyorlardı. Bu, tehlikeliydi. Devlet makamlarının kulağına gitmemesi gerekiyordu. Zerdüşt inanışının doğduğu yer olan İran'da bile, insanlar gereksiz eziyetlerle karşılaşmamak için bu konuda son derece dikkatli davranmak zorundaydılar. Vericiler, genç Hüseyin'e Kuran, İncil ve Tevrat dışında da kutsal kitaplar bulunduğunu söylediler. Böylece ağızlarında tek diş kalmamış olan bu ak sakallı insanlar, ona biz İranlıların dinlerinin en eski temsilcileri saydıkları Perslerin Avesta metinlerini öğretmeye başladılar. Fakat biz Zerdüşt Peygamber tarafından yazılan bu ilahi ve şarkıların onun yüce öğretilerine dayandığını, fakat sonradan ateş rahipleri Mobedanlar tarafından değiştirilip genişletildiklerini biliyoruz. Nereden geldiğinizi bilmediğim ve anlayamadığım garip yabancılar! Bütün bu gördükleri ve duydukları babam üzerinde son derece etkili olmuştu. Hatta onun aklını oldukça karıştırmıştı. Sadece Müslümanların değil, Vericilerin de dindar ve tanrı korkusuyla dolu olduklarını düşünmeye başlamıştı. Yahudilerden ve Hıristiyanlardan farklı olarak Vericiler yasalarca korunmuyor, bilakis kâfir oldukları kabul ediliyordu. Bunun neden böyle olduğunu soran genç Hüseyin, aldığı yarım yamalak ve kaçamak cevaplar karşısında, kurcalanmaması gereken bir noktaya temas ettiğini anladı. Babasının yakın çevresinde de Vericilerin özenle kaçınılması gereken iğrenç insanlar olduk-

lan düşünülüyordu, fakat babası tüm çabalarına karşın Hüseyin'i böyle düşünmesi konusunda ikna edemedi.

Fakat her şey bununla bitmemişti. Babam büyüdüğü zaman ailesi Dicle Nehri'nin bereketli çamurlarını bırakarak denize döküldüğü bölgeye yerleşti. Huzistan sakinleri hayatlarını pamuk ekerek, çapalayarak, toplayarak ve 'atarak' kazanıyorlardı. Bu basit insanlar için zorlu ve uzun bir çalışmaydı bu. Babam da genç yaşta çalışmaya başladı ve insanlar tarafından 'Hallaç' Hüseyin olarak çağırılmaya başlandı. Babamın ailesiyle birlikte bu bölgeye yerleşmesi esnasında, orada oturan basit insanlar arasında kendilerini 'İsmailî' olarak niteleyen bir grup insan yaşıyordu. Günümüzde devlet elindeki tüm imkânlarla onlara saldırdığı için, İsmailîler güçlü ve birbirine bağlı bir topluluk oluşturdular. Fakat o zamanlar insanlar İsmailî vaizleri etrafında yeni yeni toplanmaya başlıyordu..."

"Bağdat'taki halifenizin can düşmanı Fatımîlerden söz ediyor olmalısınız" diye söze karıştı Abbas Ağa. Profesör Klapproth da tam o anda benzer şeyler söylemek üzereydi, fakat arkadaşının konuştuğunu duyunca dilinin ucuna kadar gelen sözleri yuttu.

"Evet, onlardan söz ediyorum" dedi Hamid ve anlatmaya devam etti. "Babam İsmailî vaizlerinin insanları isyana teşvik eden konuşmalarını dinlemekle kalmayıp, onlardan kendi dostlarından, hocalarından ve akrabalarından farklı düşünen Müslümanların da var olduğunu öğrendi. Genç adam, Bağdat'taki Abbasî halifesinin Allah'ın yeryüzündeki gerçek temsilcisi ve Peygamber'in -selam ve rahmet daima onun üzerine olsun!- meşru halefi olmadığını, tam aksine, onun hilafet makamını gasp eden bir mücrim olduğunu duyduğu zaman, bu iddiadan oldukça etkilendi. İsmaflîler Allah'ın ve Peygamber'in -

selam ve rahmet onun üzerine olsun!- yanı sıra, imam Cafer'in oğullarından biri olan İsmail'e de büyük saygı gösteriyor ve onun Peygamber'in yeğeni Ali'nin sülalesinden gelen imamlarla birlikte ruhlarının gerçek, fakat gizli önderi olduğunu öne sürüyorlardı.

Fakat Hüseyin'in kendi iç gelişimi tüm bunlardan çok daha önemliydi. Kısa bir süre sonra -bu arada Irak'ın Vasit şehrinde yaşamaya başlamıştık- genç yaşına rağmen dinimizin emir ve kaidelerinin babamı tatmin etmemeye başladığı hayretle görüldü; babam daha fazlasını istiyordu. Din alimlerinin Kuran'ın gerçek doğası, kutsal kitabın yaratılmış bir şey olup olmadığı, Kuran'ın ezelden beri tanrıyla birlikte var olup olmadığı, ilahi sıfatları kelime anlamlarıyla mı, yoksa sembolik anlamlarıyla mı kabul etmek gerektiği yolundaki sonu gelmez ama sürekli olarak birbirleriyle çelişen bilgileri, onun merakını azıcık olsun tatmin etmiyordu..."

Tam bu anda çalıların arasından bir adam çıktı ve hızlı adımlarla onlara yaklaşmaya başladı. Bu adam, iki iranlı ve Profesör Klapproth tarafından yaklaşık bir saat önce idam sehpasının önünde Şıblî olarak teşhis edilen kişiden başkası değildi - Hallaç'in en iyi öğrencisi Ebu Bekir Şıblî. Batı'nın olduğu kadar Doğu'nun bilimsel kitapları da yüzyıllar sonra objektif olduğu iddia edilen bakış açıları çerçevesinde Şıblî'nin hocasının öğretilerini daha yumuşatılmış bir şekilde dünyaya aktardığını belirtir. Hallac'ın başına gelen ve profesörün zaman yolculuğu sayesinde bizzat şahit olduğu felaketler göz önüne alındığında, bunun hiç de garipsenmeyecek bir durum olduğu açıkça anlaşılmaktadır.

Yeni gelen adam Hamid'e bakarak daha fazla dayanamadığını belirtti ve küçük grubun yanına oturdu.

Klapproth, tüm ağırlığıyla kendisini hissettirmeye başlayan zaman değişikliğinin büyüsü altında, onu dikkatle incelemeye başladı. Karşısında oturan adam oldukça gençti. Yüzünde tutkulu insanların tipik ifadesi vardı. Uzun süre uyumamaktan dolayı biraz solgun olan yüzü pek güzel değilse de, bakışları zekâ doluydu. Siyah saçları uzundu ve karmakarışık bir şekilde yüzüne dökülüyordu. Hocasının uğradığı işkenceler ve zulüm karşısında hüngür hüngür ağladığı belliydi, çünkü yanaklarından aşağı süzülen yaşlar artlarında tuzlu izler bırakmışlardı. Profesör Klapproth, göz göze geldikleri ilk anda Ebu Bekir Şıblî'den pek hoşlanmamış ve içinde ona karşı mesafeli davranma arzusu belirmişti. Bunun nedenini bilmiyordu, fakat mutlaka adamda olumsuz bir şeyler hissetmiş olmalıydı. Diğer iki arkadaşının ne düşündüklerini bilmeyi çok istiyordu. Fakat Abbas Ağa'ya bakınca onun yeni gelen adamı büyük bir ilgiyle süzdüğünü ve ona birçok soru yönelttiğini gördü.

"Vezirler ona işkence etmekten zevk alıyor olmalılar" dedi Şıblî ansızın. "Hallaç Hoca'ya herkesten daha fazla saygı duyarım; fakat onun bu kadar sakin ve rahat davranmayı nasıl başardığını anlayamıyorum. Neredeyse ıstıraplarını artırması için cellada yalvaracak! Ben onu zindan yıllarından tanıyorum. Beni imana ve Allah sevgisine kavuşturan yola o sevk etti. Bana fakirliğin ve ruhsal zenginliğin yolunu da o gösterdi. 'Din senin içinde oturmaktadır' diyordu bana, taleplerine uymakta zorlanıp tökezlemeye başladığım zamanlarda. 'Başkaları nasıl gayretle dua ediyorsa, sen de aynı zamanda insan sevgisi olan Allah sevgisini gün ışığına çıkarmak için gayretle dua etmelisin.' Bu dediğini gerçekleştirmek için yıllar boyu çaba gösterdim, hâlâ da gösteriyorum, fakat onun dik kafalılı-

ğını bir türlü anlayamıyorum. Ona inanıyorum, fakat onun dik kafalılığına inanamıyorum. Sonunda böylesine acı bir kadere katlanmak zorunda kalacaksak, Allah'ın birliği ve iman peşinde koşmamızın ne anlamı var? Bu tutum gerçekten de başkaları için örnek olabilir mi? Hocam sanki şehadet mertebesine ulaşmak için Müslümanlara karşı mücadele ediyor, oysa o da bir Müslüman ve bundan başka bir şey olmayı da istemiyor. Kendisini bütünüyle ilahî takdirin ellerine bırakmış ve bu suretle gönüllü bir teslimiyet sergileyen bir Müslüman. Fakat bu baş eğmezlik... bu kesin inanç... Anlayamıyorum... Karşımda çılgın bir adam görüyor gibi oluyorum... Bir mecnun..."

Tam bu esnada Hamid adamın sözünü kesti: "O tümüyle olmasa da bir parça çılgın sayılır zaten... Az önce sohbetimizi böldün, Şiblî. Yabancılara Hallac'm Allah'a giden yolu nasıl bulduğunu, Allah'a yakınlaşmayı başarmış büyük üstatlara nasıl gıpta ettiğini ve onlar gibi olmak istediğini anlatıyordum. Çünkü bir erkek olduğu zaman, Allah sevgisini öğrenmek üzere yurdunu, babasını, annesini ve kardeşlerini terk etti. Atalarının mesleği olan hallaçlık ona göre değildi. Babasının ayak izlerini takip etmeyi asla düşünmüyordu. Onun amacı, kalplerin hallacı olmaktı. Bundan böyle insan ruhunu işleyen bir zanaatkar olacaktı. Böylece babam pamuklu veya kıl elbiseler giyen ve fakirlik vaaz eden adamlara katıldı. Huzistan bölgesinde ve Irak'ın komşu eyaletlerinde onlardan çok sayıda bulunuyordu. Bu adamlar dinsel ödevlerinin tümünü yerine getiriyor, fakat bir yandan da bunların tek başlarına inancın yapısını açıklamaya yeterli olmadığını düşünüyorlardı. Hallaç uzun zamandan beri Tustar şehrinin gerçeği arayan bu adamların merkezi olduğunu bili-

yordu. Aslında kısa bir süre kalmak istemesine rağmen, tam ıkı sene boyunca bu şehirden ayrılamadı.

Şimdi de onun orada nelere tahammül ettiğini, ne tür sırlar öğrendiğini, başına neler geldiğini ve her şeye rağmen neye özlem duyduğunu dinleyin."

SAHL HOCA'NIN YANINDA

"O, tek olandır
ondan başka hiç kimse..."
Farid al-Din Attar, ilahiname

Odanın içinde boğuk ve monoton bir ses yankılanıyordu: *La ilahe illallah! La ilahe illallah!..* Kendilerinden geçmiş olan bir grup adam, hiç durmadan bu Arapça nidayı tekrarlayıp duruyordu. Bu arada sert ve ritmik hareketlerle vücutlarının üst kısmını önce sağa, sonra sola, bazen de öne ve arkaya eğiyorlardı. Boğazlarından yükselen boğuk ses devamlı aym tondaydı. Koyu mavi renkli kubbeyle aşağıdaki insan başları arasında kalan mekân, 20. asır insanının "elektrik yüklü" diye tanımlayabileceği bir gerilimle doluydu. Adamlardan bazılarının alınlarında ter damlaları boncuklanıyordu.

Bu adamlardan biri olan mürid Hallaç, etrafındaki havanın titreşmeye başladığını hissediyordu. Evet, bu titreşimlerin her birini rahatlıkla algılayabiliyordu. Tümüyle uyanık olmasına ve etrafını algılayabilme yeteneğinin her zamankinden daha güçlü olduğunu hissetmesine rağmen, tüm duygularının zayıfladığının ve kendinden geçtiğinin farkındaydı. İçinde bulunduğu yapıyı taçlandıran kubbe, ona dev bir deniz kabuğunun yarısı gibi geliyordu. Vücudunun etrafını koruyucu bir kabuk sarmıştı sanki. Yoksa ruhu kendisini vahdaniyete götürecek olan vecd yolunda yürümeye mi başlamıştı? Sahi Hoca'mn sık sık sözünü ettiği üst konuma çıkmaya mı başlıyordu? Da-

ha önce hiçbir zikri bu kadar yoğun bir şekilde yaşamamıştı. Sahi Hoca'yı dinlemek ve kendisini mistik yolda mükemmelleştirmek için birkaç aydan beri Tustar'da bulunuyordu. Fakat bu yolun daha henüz başında bulunduğunu öğrenmesi pek uzun sürmemişti. Şöhreti tüm İslam dünyasına yayılmış olan Suhl el-Tustarî'nin yanında hâlâ bilgisiz çömezin tekiydi...

. *La ilahe illallah! La ilahe illallah!.. Eşhedü enna Muhammedûn resulullah! Eşhedü enna Muhammedün resulullah!..*

Sahi Hoca ansızın zikir çekmeye son verdi. Müritleri de onun gibi yaptılar ve yere oturdular. Sahi Hoca elli yaşlarında bir adamdı. Fakat yaşından daha genç gösteriyordu ve üzerinde kıldan yapılma bir giysi vardı. Genç Hallaç üzerinde de etkili olan çekim kuvvetini etrafına yayabilecek bir otorite olana kadar, pek çok sûfi hocanın yanında bulunmuş ve onlardan ders almıştı. İlahi aşkı ve vahdaniyeti arayan pek çok talebe, peşinden gidebilecekleri, saygı gösterebilecekleri ve başka insanlara model olarak sunabilecekleri bir hoca arayışı içinde ülkenin dört bir yanından Sahi el-Tustarî'ye akın ediyordu. Bir süre sonra hocalarından öğrendiklerini başka insanlara aktarmaya başlayacaklardı.

Hallaç bu arada yetişkin bir erkek olmuştu ve Sahi Hoca'mn en ateşli müritlerinden biriydi. Hocasının bugün neler diyeceğini çok merak ediyordu. Sahi, konuşmasına peygamberlerle ilgili açıklamalar yaparak başladı. Onun peygamberliğin özüyle, fakat özellikle peygamberlerin kişilikleriyle ilgilendiği herkes tarafından biliniyordu. Fakat son zamanlarda peygamberliğin daha önce hiç duyulmadık bir şekilde ele alındığı ruhaniyet alanlarına sık sık değinir olmuştu. Bugün de böyle oldu. Sahi, zikrin sona ermesiyle birlikte, peygamberlerin en başından beri

tanrıyla beraber olan varlık öncesi yapılarından söz etmeye başladı... zamandan önce var olan zamanda... Akıl almaz şeyler, diye düşündü Hallaç. Fakat bir yandan da soluk bile almaya cesaret edemeden Sahi Hoca'nın anlattıklarını dinliyordu. Sahi, tanrının özünün bir parçası olan ışığın özünden söz ediyordu. Allah kendisini kutsal Kuran'da "ışık üzerinde ışık" ve "yerin ve göğün ışığı" olarak nitelendirmiyor muydu? Işık bu nedenle dünyanın özünün de bir parçasıydı, fakat bu ışığın en büyük payını peygamberler almıştı. Bu durum özellikle islam Peygamberi için geçerliydi, çünkü onlar bu ışık sayesinde insanlığı aydınlatmış ve gerçekleri bildirmişlerdi.

"Bizim de bir nebze olsa dahi bu ışığa sahip olmamız mümkün mü?" diye sordu Sahi Hoca'nın müritlerinden biri.

"Vahiy bize bu konuda bilgi veriyor" diye karşılık verdi hoca. "Yaratılışa bakın, doğayı inceleyin! Allah onları düşüncelerinin sonsuz motifleriyle aydınlık bir düzen içinde yaratmıştır."

"Peki ya tüm ışığı yok eden karanlık" diye atıldı genç müritlerden biri, "o nereden geliyor? İnsanlar üzerinde büyük kudret sahibi olan karanlığın kökeni nedir?"

"Karanlık da ışığın bir parçasıdır ve yaratılışına göre farklı şekillerde ortaya çıkar. Yaratılmış olan her şey zamanla ışık doğasından uzaklaşmıştır; kimi az, kimi çok, kimi de tümüyle. Işıktan en fazla uzaklaşanların başında da, bir zamanlar ışıktan yaratılmış olan, fakat ışığa rakip olduğu için ona karşı mücadele etmek durumunda kalan Şeytan gelir. Başka bir karanlık türü ise kolay açıklanır türdendir: Güneşin batışı veya bulutlarla örtülmesi sonucu meydana gelen karanlık. Bu konuda bir sorunumuz yok. Bu tezahürler birer meseldir veya onları böyle kabul

edebiliriz. Ruhumuzda ise durum daha farklıdır: Bilgisizlik ve hakimiyetsizlik bizi karanlığa sürükler. Karanlıkta etrafını göremeyen bir insan nasıl sağını ve solunu, yukarısını ve aşağısını bilemez, amaçsızca etrafta dolanıp durursa, aynası bulanıklaşan karanlık bir ruh da vücudun içinde aynı şekilde amaçsızca oradan oraya gidip durur. Bu nedenle bizim görevimiz ruhun aynasını devamlı temiz tutmak, yaratıldığı özü saf tutmak ve dışarıdan aldığı ışığı bulanıklaştırmadan yansıtması için aynayı sürekli cilalamaktır. Özellikle de cinsel duygularımıza mutlaka hakim olmamız gerekir; çünkü onların kararması durumunda, insan da karanlıkta yaşamaya mecbur kalır. Allah, Peygamber'in -selam ve rahmet onun üzerine olsun!- bize bildirdiği gibi, kadınları onlardan haz almamız için yaratmıştır; fakat o abartıyı sevmez. Bu nedenle bir süvari dizginlere nasıl hakim oluyorsa, biz de dürtülerimize aynı şekilde hakim olmalıyız. Aksi felaket olur! Bu nedenle kadınlarınızla birlikte olduğunuz gecelerde ölçüyü kaçırmamaya dikkat edin. Aynı şey iman için de geçerlidir. Ruhun aynasını yaratılmış olan şeylerin bulanıklığından kurtarmanın en iyi yöntemi, hepinizin bildiği gibi, pişman olup tövbe etmektir. Pişmanlık dolu acı ve eziyet, ruhlarınızın aynası için en iyi temizlik aracıdır. Bu araç dua ile bir ve eşit değil, ondan daha üstündür. Hatta bazı noktalarda, dostlarım, onun imanın özü olduğu bile söylenebilir."

Sonra da Sahi Hoca ışık öğretisinin İslam'a damgasını nasıl vurduğunu anlatmaya başladı. Peygamberin bir ışık taşıyıcısı olduğu yolundaki Şii doktrininin, kendisinin bir Sünni olmasına ve Şiilerin birçok noktada olayı abartmalarına rağmen, kabul edilmesi gerektiğini düşünüyordu. Sahi Hoca, müritlerinin daha önce asla duyma-

chğı cinsten teoriler geliştiriyordu. Başta Peygamber olmak üzere kutsal insanların özlerini teşkil eden bir ışık sütunundan söz ediyordu. Ruha benzer, açıklanması zor bir şey olan bu sütun, vahiy gibi peygamberliğin bir parçasıydı.

"Bu sütun görülebilir mi?" diye sordu talebelerden biri hocasının sözünü keserek. Ona sözlerini açıklama fırsatı veremeyecek denli heyecanlıydı.

"Elbette" diye cevap verdi Sahi Hoca. "Tüm varlığımıza Peygamber'in öğrettiklerine iman eder, tüm ruhumuz ve tüm benliğimizle bu öğretilerin üzerinde yoğun-laşırsak, o takdirde filozofların söylediği gibi maddeden oluşan kabuğu kırmaya ve öz varlığımızı serbest bırakmaya muvaffak olabiliriz. Böylece ışık dünyasına ait olan tüm varlıkların yaratıldığı o ışık bizlere malûm olur."

Genç Hallaç bu sözler karşısında biraz şaşırmıştı. Bu tür ışık öğretileri yurdundaki Vericiler arasında oldukça yaygındı. Huzistan'daki yaşayan Avesta imanlıları, Hal-lac'a Amesha Spentas adı verilen kutsal ışık ruhlarıyla çevrili bir Işık Tanrısı'nm varlığından söz etmişlerdi. Bu ışık ruhları, Zerdüştîlerin büyük başmeleği Vohu Manah gibi, bu dünya ile öteki dünya arasında habercilik yapıyorlardı. Hallaç, Kuran'ın ve din âlimlerinin bildirdiği vahiylerin bu eski öğretiler yardımıyla tefsir edilip edilemeyeceklerini uzun süredir düşünüyordu. Acaba Peygamber de Sahi Hoca'nın anlatmaya çalıştığı gibi ilahî ışıktan bir ışık mıydı? Şayet böyleyse, o takdirde insan kendi ruhsal varlığını Avesta imanlılarının sözünü ettiği ışık elementleri şeklinde mi tasavvur etmeliydi? Sahi Hoca, ilahî sırların derinliklerine fazla inilmemesi konusunda müritlerini sık sık uyaran, ölçülü bir adamdı. İnsan daima her şeyi bilmek zorunda mıydı? Fakat Hallaç ansızın

hocasının bu öğüdünü tutamayacağını anladı; çünkü din meselesinde de insanın her şeyi mutlaka açıklığa kavuşturması gerektiği fikri onu tümüyle etkisi altına almıştı.

Birdenbire üzerine kurşun gibi bir ağırlık çökmüştü. Sahi Hoca'nın ilahî ışığın tezahürleri konusunda anlattıklarının tek kelimesini bile algılayamıyordu. Aklı çok, ama çok uzaklarda dolanıyordu. Hayalinde görkemli şehirler ve ülkeler canlandırıyor, onları sevgilisinin kara lülelerini özleyen bir âşık misali seviyordu. Aklını bu hayallerden bir türlü ayıramıyordu. Sahi el-Tustarî şöhretli bir hoca olabilirdi, fakat başka yerlerde daha şöhretli hocalar ve spekülasyonlarla yetinmeyip bu konuları bambaşka yöntemlerle inceleyen âlimler vardı. Buradan pek de uzak olmayan büyük Basra şehrinde teoloji, felsefe, matematik, astronomi, edebiyat ve sanat altın çağını yaşıyordu. Özellikle de müminlerin şöhretli başkenti Bağdat ilim alanında bir yıldız gibi parlıyordu. Bu şehirlerdeki sûfi hocalar Sahi Hoca'dan kat kat daha şöhretliydiler, özellikle de Ebul Kasım adı verilen Şeyh Cüneyd. Babası ona her zaman Basra ve Bağdat'tan söz etmemiş miydi zaten?

Ertesi sabah, güneşin ufuk çizgisi üzerinde yükselmeye başlamasıyla birlikte, Hallaç Tustar şehrinden ayrıldı. Batıya doğru yürümeye başlamıştı. Bir an evvel Basra şehrinde bir araya gelen iki büyük nehre ulaşmak istiyordu. Bu nehirler en eski çağlardan beri insanlara bolluk ve bereket armağan eden Dicle ve Fırat nehirleriydi. Hallaç, Basra'ya geldikten sonra da sık sık Sahi Hoca ile bir araya gelecekti, fakat gerçeğe olan dinmek bilmez susuzluğu onu çoktan başka bir hoca arayışına yöneltmişti.

BASRA'DAN BAĞDAT'A

"Böylece babam Basra'da Amr İbni Osman'ın evine geldi" diye devam etti Hamid anlatmaya. "Acaba daha önce Basra'da bulunmuş muydunuz?" Bu soruyu yönelttiği esnada merakla yabancıları süzüyordu.

Profesör modern Basra şehrine birkaç kez gitmişti ve bu şehrin başına gelen korkunç felaketi de gayet iyi hatırlıyordu. Bu olay birkaç sene önce gerçekleşmişti, elbette kendi geldikleri zaman ve boyutlara göre. Araplar ve İranlılar birbirleriyle korkunç bir savaşa tutuşmuşlardı. Fakat profesör bir şey söylememeyi tercih etti, çünkü ne Hamid, ne de o sırada tekrar gitmeye hazırlanan Şıblî onu anlayamazlardı. Gerçi ikisi de bu yabancıların özel bir durumu olduğunun farkındaydı, fakat bunun ne olduğunu bilmemeleri gerekiyordu.

"Basra oldukça genç bir şehirdir, yabancılar" diye sözlerine devam etti Hamid. "Havası yosun ve katran kokar. Şairlerimiz Basra'nın şiirlerini söyler ve âlimlerimiz oraya gitmenin hayaliyle yaşar. Hikayeciler en çok Basra'ylailgili^layları anlatmayı severler, çünkü anlattıkları halifemizin güneşi altında yaşayan tüm insanları büyüler. Basra, dış dünyaya açılan kapımızdır. Zencibar'daki Zenc halkı ve Kıtay ülkesinin çekik gözlü sakinleriyle ilişkimizi bu şehir vasıtasıyla sağlarız. Basra'dan yola çıkan gemilerimiz Zipangu'ya kadar gider, Baharat Adaları'ndan baharat satın alır ve Müslümanların yaşamadığı Köle Adaları'ndan köle ele geçirirler. Basra pazarında satışa sunulan bu köleler genellikle kara derilidir, fakat aralarında Sakaliba gibi beyazları da bulunur. Böylece denizcilerimizin başarıları ve Allah'ın inayetiyle şehir yüksek bir refah seviyesine ulaşmıştır.

Fakat hepsi bu kadarla kalmıyor. En şöhretli hocalarımız ve mutasavvıflarımız da bu şehirde faaliyet göstermişlerdi. Bugün bile dinsel yaşam oradan idare edilmektedir. Babam da Basralı Hasan adıyla bilinen ve Peygamberimizin -selam ve rahmet onun üzerine olsun!- ölümünden kısa bir süre sonra dünyadan elini eteğini çeken bir adamın çağrısına uymuştu. O zamanlar Müslüman komutanlar dünyanın neredeyse yarısını fethetmişti, fakat Basralı Hasan tüm olup bitenden uzak duruyordu. Onu ruhun çıktığı, genellikle zalim ve kanlı, bazen de mağlubiyetle sona eren seferler ilgilendiriyordu. Bildiğiniz gibi ruh da et gibi kanayabilir. Günahkârların yürekleri üzerinde ve kendi üzerinde zafer kazanmak çekici geliyordu ona. Kutsal yaşamını bugün bile sözlerimizle ve eserlerimizle övdüğümüz tanrı dostu Rabia da Basralı Hasan'in zamanında vazetmeye başlamıştı. Hiçbir din âlimi yoktur ki, Rabia'nın tüm zamanlar için insanların yüreklerinde yer etmiş olan ilahî aşk hasretini tasvir etmemiş olsun.

Sonra Muhasibi Hoca. Babam onun eserlerini kim bilir kaç kez okumuştu! Basra'da doğan ve şimdi bir diğer kutsal kişinin üzücü ölümüne tanık olduğumuz Bağdat'ta hayata gözlerini kapatan Haris el-Muhasibî, içe dönmenin, ruhun değişik tezahür şekillerini keşfetmenin, ruhun en ilkel konumdan en üst konuma kadar geçirdiği safhaları araştırmanın üstadıydı. Muhasibi bir zamanlar babam için de örnek alınacak büyük bir insandı, ta ki onun da sınırlarını tanıyana kadar. Babam düşünceler denizinden ve hayaller okyanusundan daha fazla bilgi edinmek istiyordu. Bu fırsatı ona Basra tanıyabilirdi. İnancımızın en büyük düşünürlerinin birkaçı, mesela neredeyse tüm İslam ülkelerinde kovuşturmaya uğradıkları için bir efsaneye dönüşmüş olan Mutezilîler de oradan çıkmamış

mıdır? Basra'ya sadece Bağdat başarıyla rekabet edebiliyordu; özellikle de Halife Harun ür-Reşid'in oğlu Mamun'un yaptırdığı ve içinde eski âlimlerin kendi dillerinde yazdıkları eserlerin bizim dilimize aktarıldığı "Bilgelik Evi" sayesinde.

"Beyt ül-Hikmet'ten söz ediyor olmalısınız" diye atıldı Abbas Ağa. Hamid'in şaşkınlığı yüzünden okunuyordu^ fakat gene de duraksamadan konuşmaya devam etti.

"O günlerde babam Amr İbni Osman'a büyük hayranlık duyuyordu. Onun yanma giderek ayaklarının dibinde oturmaya ve kısa süre önce Sahi el-Tustarî'ye yaptığı gibi sözlerine kulak vermeye başladı. Amr da aynı şekilde babamdan oldukça hoşlanmıştı. Babam bu arada gençlik yaşlarını geride bırakmış ve bir erkek olmuştu. Allah kadınları bize birer tarla olarak armağan etmiştir. Bu ifadeden yola çıkarak kendisine uygun bir kadın aramaya başladı. Bunu yaparken başkalarının arzu ettiği şeyden başka bir şey arzu etmiyordu: tüm canlılar ve ilahî çoğalma kudretlerine daima hayranlık duyduğu bitkiler gibi tohumlarını dünyaya saçmak. Bütün kâinat ya-radanın iradesiyle akan bir nehir değil miydi aslında? Tüm yapılması gereken tabiatı dikkatle incelemek ve gereken sonuçları çıkarmaktı. Bir kadınla beraber olmayı arzuladığı zaman bundan zevk alıyordu ve Muhasibi Hoca gibi içindeki şehvet şeytanlarını kovalamayı aklına bile getirmiyordu. Fakat hocanın haklı olduğu bir konu da vardı: İnsan kendisini asla şehvete köle etmemeliydi. 'Ata binen sen olmalısın, aksi değil!' Bu söz kulaklarında çınlayıp duruyordu. Bununla birlikte Hallaç yakışıklı olmaktan oldukça uzak bir adamdı. Her ne kadar Bağdatlı tanınmış şair el-Cahiz kadar çirkin biri değilse de, güzel olduğu da söylenemezdi. Babamın ne kadar ufak tefek biri

olduğunu gördünüz. Vücut veya yüz hatlarının düzgünlüğü de söz konusu bile olamaz. Fakat ilahî kudret çoğu zaman yaptığı gibi babamın fiziksel kusurlarını ruhsal ve zihinsel yetenekleriyle örtüyordu. Zekâ bakımından kimseyle kıyaslanamayacak derecede güçlüydü, fakat sevme yeteneği de aynı oranda gelişmişti. Hem dünyayı tasvir etmekle kalmayıp yorumlayan şairlerin dilini, hem de basit halk tabakasının kullandığı dili son derece iyi bir şekilde kullanabiliyordu. Yaratıcı onu bu şekilde diğer insanlardan ayırmış ve kusurlarını bin kez fazlasıyla tamir etmişti.

Hallac'ın çarşılarda gezdiği zamanlar sadece bir kadını görmesi bile tahrik olması için yeterliydi. Koyunla koç arasındaki ilişkiyi daha küçük bir çocukken bile biraz şaşkınlık ama büyük bir hayranlıkla seyretmişti. Zaten bunda garip bir şey de bulamıyordu; çünkü Peygamber -selam ve rahmet onun üzerine olsun!- de bedensel arzulara izin vermiş, hatta bu arzuları dinin hizmetine bile sokmuştu. Bu nedenle de Hallac'ın hocaları Frenk papazlarının veya Mısırlı ve Suriyeli rahiplerin yaptığı gibi kadınlardan tümüyle vazgeçemiyorlardı. Zaten hemen hemen hepsi birkaç kadınla evliydi; talebelerine sürekli olarak cinsel ilişkiye gereğinden fazla önem vermeyi ve her türlü abartıdan uzak durmaları gerektiğim salık veriyorlardı.

Amr da evliydi ve yetişkin çocukları vardı. Hallaç kısa süre sonra Amr'a karşı olan içsel yakınlığının farklı bir boyut kazanmaya başladığını fark etti. Aralarındaki hoca ve talebe ilişkisi, bir arkadaşlık ilişkisine dönüşmüştü. Amr Hoca ailesiyle Bağdat'a taşındığı zaman aralarındaki yakınlık artarak devam etti. Tabii bu durumun bir nedeni de, babamın kafasının o sıralar oldukça karışık olmasıydı. Bağdat'ın nasıl bir şehir olduğunu kendi gözleri-

nizle görüyorsunuz! Bağdat kendi çapında küçük bir dünya, hatta küçük bir kâinattır. İnsan burada ayakta kalabilmek için son derece dikkatli olmak zorundadır. Geceleri Dicle kıyısında içki içen ve kadınlarla düşüp kalkan adamların sonu hepimizce malûm. Ayrıca şehrin her bölgesi emniyetli değildir. Şehrin öte yakasındaki semtlerin ne kadar içine girerseniz, başınıza gelmesi muhtemel felaketlerin sayısı da aynı oranda artar. Ne mutlu oralarda işi olmayana! Elbette ki sûfilerin ve taliplerin bulunduğu yerlerde durum daha farklıdır. Fakat insanın aklı oralarda da kolaylıkla karışabilir; özellikle de talebeleri kendi taraflarına çekmeye çalışan tarikatların ve öğretilerin kabarık sayısı insanı dehşete düşürebilir. - burası bir fikirler dünyası, doğru usturlaba sahip olunmadığı takdirde insanın kolaylıkla yolunu kaybedebileceği bir ruhsal sınırsızlık okyanusudur.

Böylece babam ruhunun yeni kılavuzu Amr el-Mekkî'ye gönülden bağlandı. Amr el-Mekkî de Hallac'a öyle derin bir muhabbetle bağlanmıştı ki, yeni talebesinin aynı zamanda damadı da olmasına karar verdi.

Zaten babam da bu arada Amr'ın en büyük kızının oldukça güzel olduğunun farkına varmıştı. Yeni hocasının anlamlı jest ve mimikleri de onun kızını kendisine vermeyi düşündüğünü ifade ediyordu. Hıristiyanların aksine Müslümanlarda böyle bir davranış son derece normal, hatta kuraldı. Fakat ustasının arzusunu yerine getiremeyecek olması, hatta bunu istememesi, babamın büyük azaplar içinde kıvranmasına neden oluyordu. Evet, bir kadını olmasını çok istiyordu ama Amr'ın kılavuzluğunda yeni ruhsal maceralara atılacağı bu zamanda değil. Sahi el-Tustarî'de gördüğü biçimiyle spekülasyondan, salt teoriden uzak durmak istiyordu artık. Sûfizm okulu-

nun büyük üstatlarının söylediği gibi, nesnelere içlerinden bakma yolunda yürümek amacındaydı. İnsan ruhunun enginlerinde saklı olan sırlara her zamankinden daha fazla vakıf olmak istiyordu. Bunu ancak hocasının yardımıyla başarabilirdi ve Amr Hoca'dan çok şeyler bekliyordu. Amr ise onun ruhsal yeteneklerini açığa çıkarmasına yardımcı olmak yerine, onu evlendirmekten başka bir şey düşünmüyor gibiydi. Hallaç, kişinin kendi benliğinden kurtulması anlamına gelen fena ve hem ezelflik, hem de ebedîlik anlamına gelen, Allah'a ulaşmanın son mertebesi olan beka kavramlarının peşinde koşmaya başladı.

Tüm yakınlıklarına rağmen hocasıyla arasında daima bir mesafe kaldı. Karakterleri ve eğilimleri birbirinden çok farklıydı. Amr el-Mekkî, talebelerinin kendisine gösterdikleri büyük alâkanın aydınlık ışığı altında yaşıyordu. Bu durum onun coşkusunu olumsuz şekilde etkilememiş değildi. İran'dan yeni gelmiş olan bu talebenin imanın sırları konusunda bitmez tükenmez tartışmalara girmesi ve derin düşüncelere dalması onu şaşkınlığa düşürüyordu. Bilgiye olan susamışlığı alışılmışın çok ötesinde, hatta akıl almaz boyutlardaydı. Sanki Allah'ın bizzat kendisi bu insanın içindeydi ve onun vasıtasıyla kendi yapısı hakkında sorular soruyordu. Hallac'm arkadaşları olan diğer talebeler, bu İranlının günün birinde hangi makama ulaşacağını doğrusu çok merak ediyorlardı...

Hallaç, Amr yanındaki öğreniminin daha ilk aylarında bile kendi hedeflerinin derinliklerine öylesine gömülmüştü ki, hocasının kendi hedeflerine hiç denilecek kadar az ilgi gösteriyordu. Soru üzerine soru soruyor, bilgiye olan susamışlığı asla bir sınır tanımayacak gibi görünüyordu. Ya da daha yerinde bir ifadeyle: Onun için ruhsal cezbenin bir sınırı yokmuş gibi görünüyordu ki, bu Amr

Hoca tarafından hiç hoş karşılanmayan bir durumdu. Hallaç ise içindeki coşkunun hocasını kendisine yabancılaştırdığını görmesine rağmen, günden güne daha derin vecd hallerine dalıyordu."

"Babanız o zamanlar cemaatla namaz kılıyor muydu?" Profesör Klapproth, elinde olmadan ağzından çıkan bu soruyla Hamid'in sözünü kesti.

"Elbette" diye karşılık verdi Hamid yüzünde bir şaşkınlık ifadesiyle. "Babam bir Müslüman olarak görevlerini asla ihmal etmediği gibi, kendilerini bu görevlerin üzerinde görenleri de bu fikirlerinden vazgeçmeleri konusunda uyarmıştır. Fakat onu anlayanların sayısı o kadar azdı ki... Onu ölüme mahkûm etmeleri de bu durumun bir sonucu değil midir?

Böylece Hallac'la hocası Amr İbni Osman arasındaki mesafe giderek büyüdü. Kızını onunla evlendirmeyi başaramayacağını anlayan Amr, ondan soğumaya başlamıştı. Bir insan ve baba için gayet anlaşılır olan bu durum, bir sûfi hocasına kesinlikle yakışmıyordu. Bir yandan da hayat devam ediyordu. Babam içine kapanmıştı. Amr Hoca'nın derslerine pek nadir gitmesine rağmen, aralarındaki ilişki hiçbir zaman kopmadı. Bir süre vaktini tek başına kitap okumakla ve araştırmakla geçiren Hallaç, sonunda Bağdatlı meşhur bir hocanın talebesi olmaya karar verdi, çünkü Amr'dan alabileceği bir şey kalmamıştı. Böylece Cüneyd Hoca'nın talebesi oldu.

Cüneyd İbni Muhammed yeni bir çömeze sahip olmaktan dolayı çok memnundu, çünkü bu genç İranlının gösterdiği olağanüstü gayret onun kulağına kadar gelmişti. Cüneyd, tasavvuf mertebelerine ulaşmak için ibadet ve zahitliği temel alan talebelerin hocasıydı. Tarikata giren bir kişinin bu yolda derin bir coşkunluğa kapılmayı

dilemesi, vecd içinde olmak için çaba göstermesini reddediyordu. Yeni öğrencisinden o kadar çok etkilenmişti ki, gelecekte onu kendi halefi yapmayı bile aklından geçirir olmuştu. Fakat önlerinde daha uzun bir zaman vardı. İlk olarak ruhsal boşalma ve itaat yöntemiyle başlayan idrak yolunda adımlar atılması gerekiyordu."

EİGENBROD "KAFA YORANLAR"I KEŞFEDİYOR

"Çözemedi varlık muammasını
Bugüne kadar hiç kimse Şarap
içmek dururken Sen de yorma
kafanı boş yere!" Ömer Hayyam

Edgar Eigehbrod kendisini bu hayret verici olmaktan da öte defterin sürükleyiciliğine öyle bir kaptırmıştı ki, heyecan dolu konsantrasyonunun bozulması için şiddetli bir gürültünün kopması gerekmişti. Profesörün zor okunur el yazısıyla yazılmış sayfaların otuzuncusunu okumak üzereyken, ansızın kulağına gelen patırtılarla yerinden fırladı. Bir yerlerde bir kapı açılmış ve birisi mobilyalara çarparak yere düşmüştü. Eigenbrod acı dolu çığlıklar ve şaklama sesleri işitti. Sanki birisi dayak yiyor gibiydi. Şaklamaların arasında da bir adamın kaba sesini işitiyordu, fakat Eigenbrod onun kim olduğunu anlayamamıştı. Menuçehr Ağa'ya ait olmadığı ise kesindi.

Fakat şu sözleri duyar duymaz gazeteci tümüyle kulak kesildi:

"Abbas olacak o alçak nerede? Şehri terk etmemeniz size yeterince açık bir dille söylenmedi mi? Demek daha dikkatli davranmak gerekiyormuş! Başının büyük belada olduğunu biliyorsun, değil mi? Büyük belada..."

"Söyleyecek hiçbir şeyim yok" dedi inleyen bir kadın sesi. Bu sesin sahibi son derece korkuyor olmalıydı, çün-

kü sesi heyecandan garip şekilde boğuk çıkıyordu. Eigenbrod bu sesi kısa bir süre önce de işittiğine emindi; bu kadın Latife Hanım'dan başkası olamazdı. Gazeteci ayağa kalkarak kapıya gitti ve anahtar deliğinden yan odada neler olup bittiğini anlamaya çalıştı. Evet, bu gerçekten de Abbas Ağa'nın kâhyası Latife Hanım'dı. Şimdi ise kendisine eziyet eden adamın karşısındaki bir sandalyenin üzerinde acınacak bir halde oturuyor ve durmaksızın kendisini tokatlayan polisin darbelerinden sakınmaya çalışıyordu. Eigenbrod, kendisini Menuçehr Ağa'ya götüren bu adamı tanımıştı. İran gibi bir ülkede sıradan bir polis sıradan bir zanlıya nasıl davranırsa, o da aynı şeyi yapıyordu.

Menuçehr Ağa odaya girdiği anda polis kurbanına vurmaya son verdi.

"Onun nerede olduğunu bilmiyor. Şehir dışına çıkmasına yardım etmiş olmalı" dedi sonra amirine.

"Yalan! Söylediği her şey yalan!" diye bağırdı kadın dehşet içinde ve Menuçehr Ağa'ya baktı. Gözlerinde belli belirsiz bir umut ışığı yanmıştı. Anlaşılan amirinin içeri girmesi üzerine polis memurunun kendisini dövmeye son vermesi onu cesaretlendirmişti. Polisin bu odadan çıkmasını mutlaka sağlaması gerekiyordu. En iyisi amirle konuşmaktı, hem de onun hiç de hoşuna gitmeyecek bir tarzda. Latife Hanım parmaklarını şıklattı ve şöyle dedi: "Ağa, beni tanırsınız. Hatta sizi koruyanların hoşuna gideceğinden daha iyi tanıdığınızı bile söyleyebilirim."

Bu sözlerle polis şefinde birtakım uygunsuz hatıraları canlandırmayı amaçladığı kesindi, çünkü Menuçehr Ağa'nın tüm vücudundan ansızın bir ürperti dolaşmıştı. Adamın alnı kırış kırış olmuştu ve yüzündeki ifadeden bir anlam çıkarmak imkânsızdı. Anlaşılan kadın polis şe-

finin karanlıkta kalmalarını tercih edeceği bazı noktalara dokunmuştu. Fakat Menuçehr Ağa kendisini hemen toparladı ve sert bir sesle polis memuru Rıza'ya dışarı çıkmasını söyledi. Adam küfrederek odayı terk etti ve kapının önündeki basamaklara oturarak nöbet tutmaya başladı.

"Ben sadece bana söylenenleri yaptım." Latife, Menuçehr Ağa'nın bir şey söylemesine meydan vermeden konuşmaya başlamıştı. "Bizim için kutsal olan her şey üzerine yemin ederim ki, efendim Abbas Ağa'nın nerede olduğunu bilmiyorum."

"Demek onun şehirden kaçmasına yardım etmedin!"

"Kesinlikle. Ansızın ortadan kayboluverdi. Günün birinde eve geri dönmedi. Onun Rüstem Efendi ile buluşmak istediğini biliyorum. Onunla o Alman hakkında konuşacaktı. O bir üstat, bir profesör. Birlikte eski el yazmalarının üzerinde çalışıyorlar. Bu bilimsel bir çalışma. Almanya'da bu konuyla ilgili bir kitap yazılacakmış. Hükümetten izin almıştı. Yasadışı hiçbir şey olmadı! Kutsal olan her şey üzerine yemin ederim, gerçekten de yasadışı hiçbir şey olmadı."

Kadının sesi beklenmedik bir şekilde ağlamaklı, yalvaran bir tona bürünmüştü.

"Sizin 'Kafa Yoranlar' grubuna dahil olduğunuzu herkes biliyor. Sen onlarla birebir ilişkide olmasan bile, sempatizan olduğun kesin. Abbas Ağa seni hizmetine almakla onlara yakınlaşmanı sağladı. Dolayısıyla sen de 'Kafa Yoranlar'a yardım ediyorsun! Rüstem olacak o pislik hepimizden daha akıllı olduğunu sanıyor ve efendinin suç ortağı!"

"Kafa Yoranlar" deyimi Eigenbrod'un dikkatini çekmişti. Bu direniş hareketi üzerine Almanya'da da birtakım şeyler duymuş, fakat ayrıntılı bilgi edinmeyi başara-

mamıştı. "Kafa Yoranlar" sadece kendi ülkelerinde aktif olarak çalışmayı kabul ediyor ve yurtdışına çıkmayı reddediyorlardı. Bu nedenle onlarla ilişki kurmak da son derece zordu. Kendilerini çok iyi kamufle ettikleri söyleniyordu. Resmi makamların bu grubun önemli denilebilecek bir üyesini ele geçirmeyi başarmaları son derece nadir bir olaydı.

Bu "Kafa Yoranlar" aslında devrik Şah zamanında yasadışı politik faaliyetlerde bulunan bir dizi edebiyatçı ve entelektüelin başlattığı bir hareketti. Şahın baskı rejiminin takibatından bunalan bu çevre tüm umudunu yeni yönetime bağlamıştı, fakat kısa süre sonra büyük bir hayal kırıklığına uğradılar. Grubu oluşturan hür düşünceli insanlar, ülkelerinin ruhsal ve politik anlamda yenilenmesini talep ediyorlardı. Bu edebi söylemleri ve ülke dışına çıkmamak konusundaki ısrarları, onların yönetim açısından tehlikesiz bir grup teşkil ettiklerinin, birer hayalperest olduklarının düşünülmesine yol açıyordu. Eigenb-rod ise durumun böyle olmadığını kesinlikle anlamıştı. Aksi takdirde az önceki sahneye şahit olabilir miydi? "Kafa Yoranlar" polis tarafından acımasızca takibata uğratılıyor olmalıydılar. Rüstem Efendi ayarındaki bilim adamları bile şüpheli şahıs olarak kabul ediliyordu ki, bu tür insanların şiddet eylemlerine veya terörist faaliyetlere katılmaları söz konusu bile olamazdı. Yoksa olabilir miydi?

Polis şefinin kendisinden söz ettiğini duyan Eigenb-rod, ne yapacağına karar veremiyordu. Acaba gerçekte bir sorgu olan bu ağız dalaşına müdahale etse miydi? Emrindeki memurun aksine Menuçehr Ağa'nın kadına el kaldırmaya niyeti yok gibi görünüyordu. Böyle bir şey yapmadığı müddetçe...

"Kimlerle buluşuyor? Geçen günlerde ve haftalarda

onu kimler ziyaret etti? Benim de tanıdığım Alman dışında elbette... Konuşursan iyi edersin. Dik kafalılık etmeye karar verirsen seni Tahran'a göndeririz. Emin ol ki orada bu kadar rahat edemezsin!"

Menuçehr Ağa sözlerine devam edemeyecek kadar öfkelenmişti. Alnında ter damlacıkları boncuklanıyor, şakaklarında kalın damarlar atıyordu.

"Kendisini ziyaret eden birkaç öğrenciyle el yazmaları üzerine konuşmuşlardı" diye cevap verdi Latife Hanım dikkatle.

"Hangi öğrencilerdi bunlar?"

"Kendi öğrencileri. Her zamanki gibi sıradan bir görüşmeydi. Alman profesörle Almanya hakkında ve Alman yardımı ile el yazmalarının yayımlanması meselesi üzerine konuştular."

"Peki buraya getirilişini nasıl açıklıyorsun? Senin de bildiğin gibi burada sadece bizimle işi olan insanları misafir ederiz."

"İftira. Efendim ortadan kaybolduktan bu yana komşular hakkımızda binbir türlü dedikodu çıkardılar."

"Sohrab Aminpur adında birini tanıyor musun?"

"Hiç duymadım."

"Yine yalan söylüyorsun."

Polis şefinin sabrı taşmıştı. Eigenbrod kapının ardından bile içeride kötü bir şeyler olacağını anlıyordu ve bunu engellemeye kararlıydı. Menuçehr Ağa'nın ayağa kalkarak kadına doğru yürümeye başladığını görünce ansızın kapıyı açarak diğer odaya daldı ve hiçbir şeyin farkında değilmiş gibi şöyle dedi: "Ben otele geri dönüyorum. Mümkünse bu günlüğü de yanımda götüreceğim."

"Tabii ki mümkün değil. Kitap burada kalacak" dedi polis şefi ve Eigenbrod'a baktı. "Onun size ait olduğunu mu sanıyorsunuz?"

Menuçehr Ağa sanki az önce hiçbir şey olmamış gibi davranıyordu. Hatta son derece garip bir durumda bulunan Eigenbrod'a nazik davrandığı bile söylenebilirdi. Gazeteci, şu anda kararlı olmadığı takdirde, günlüğü bir daha asla göremeyeceğini biliyordu. Kolunun altında taşıdığı kahverengi ciltli defteri iyice sıktı ve şöyle dedi:

"Günlüğü alıp ortadan kaybolmayacağıma dair size şeref sözü veririm. İçinde yazılı olanları nasıl olsa anlayamazsınız. Günlüğü sonuna kadar okumama müsaade edin, sonra size satır satır tercümesini yapayım. Başınız hükümetle belaya girecek olursa çok üzülürüm. Beni istediğiniz anda otelde bulabileceğinize dair size garanti veriyorum. Nerede kaldığımı zaten biliyorsunuz."

Eigenbrod'u ilk bakışta tanıyan kadının tüm vücudu heyecanla titredi. Neyse ki Menuçehr Ağa bunu fark etmemişti. Yüzünde hâlâ son derece karanlık bir ifade vardı, fakat gözlerinden belli belirsiz bir güvensizlik okunuyordu. Bu garip Alman gazeteciye karşı nasıl davranması gerektiğine henüz karar verememişti. Kendi vatandaşlarına karşı takındığı otoriter tavır bir yabancının üzerinde aynı etkiyi göstermeyebilirdi, bu nedenle kibarlık sınırları içerisinde kalmak mutlaka daha etkili olurdu. Polis şefi onu her halükârda gözaltında tutmaya kararlıydı. Bu konunun yabancılar ve kendi amirleri açısından önemini iyice kavramak istiyordu. Gerçi Menuçehr Ağa İsfahan'da sorumlu olduğu bölgeyi küçük bir tanrı gibi yönetiyordu, ama bu pek de önemli olmayan etki alanı dışında bir hiçti. Her an bir daha ortaya çıkmamak üzere ortadan kaybolabilecek bir hiç.

"Pekâlâ, gidebilirsiniz" diye homurdandı sonunda Eigenbrod'a. "Fakat bitirdiğiniz zaman kitabı geri getirin."

Gazetecinin kapıya doğru yürümesiyle Latife Ha-

nım'in onun kollarına atılması bir oldu. Histerik çığlıklar atarak bağırıyordu: "Beni kurtarın, efendim! Yoksa ben de burada diğerleri gibi kaybolacağım."

"Kes sesini!" diye bağırdı polis şefi ve elini yukarı kaldırdı. Kadına vurmaya hazırlanıyordu. Eigenbrod bileğini havada yakalayarak ona engel oldu ve buz gibi bakışlarla onu süzdü: "Bu kadın hakkında araştırma yapacağım. Bunu yapacağımdan emin olabilirsiniz. Yarın veya öbür gün tekrar geleceğim ve kadının durumu hakkında bilgi alacağım."

Öfkeyle söylediği bu sözlerden sonra Eigenbrod dışarı fırladı ve kapının önündeki basamakta sigara üzerine sigara içmekte olan polis memurunun yanından geçti. Menuçehr Ağa bu arada arkasından küfürler savuruyordu. Eigenbrod bir süre hızlı adımlarla yürüdükten sonra küçük bir parkın içindeki sıralardan birine oturdu ve derin bir nefes aldı. İnanılmaz saatler geçirmişti. Önce profesörün günlüğü... Başlı başına akıl almaz bir olaydı bu. Sonra da o odada olanlar. Akşam olunca gazetesini aramaya ve şefine bir ara rapor vermeye karar verdi. Gerçi bunu nasıl formüle edeceğini henüz bilemiyordu, çünkü yaşadıkları ve anlatacakları pek inanılır cinsten şeyler değildi. Acaba bu günlükten hiç söz etmese daha mı iyi olurdu?

Bu arada farkında olmadan sağ elini eski yıpranmış ceketinin cebine soktu. Parmak uçları sert bir nesneye dokunmuştu. Elini cebinden çıkartınca bunun bir karton parçası olduğunu gördü. Ansızın zihninde bir şimşek çaktı: Az önce kendisinden gerçekten ya da görünürde yardım istemek için boynuna atlayan Latife Hanım, bu karton parçasını fark ettirmeden cebine sokmuş olmalıydı.

Eigenbrod kartonun üzerinde muhtemelen telefon

numarası olan bir rakam dizisi ve Arap harfleriyle yazılı "hikmet" kelimesini gördü.

Bu ne anlama geliyordu?

Bu telefon numarasının ve bu esrarengiz kelimenin sırrını mutlaka çözmek istiyordu. Bu kelime bir şifre olabilir miydi? Muhtemelen. Fakat daha önce otele geri dönmesi gerekiyordu. Bu işten ne beklediğine ve nasıl devam edeceğine karar vermeliydi. Buradaki araştırmalarına son verip bir an önce eve geri dönmesini kimse engelleyemezdi. Bu meseleden ona neydi ki? Dünyada çözülmeyi bekleyen yeterince sır yok muydu? Ayrıca başka derdi yok muydu...

"Abbasf'ye gelince derhal odasına çıktı. Akşam olmuştu. Yakınlardaki ana caddede parlayıp sönen reklam panosu ışıkları odasının tavanında renkli daireler oluşturuyordu. Uzaklardan bir yerden ezan sesi duyuluyordu. *Allahu ekber... Allahu ekber...* Eigenbrod giyinik olarak yatağına uzanmıştı. Kafasından az önce okuduklarıyla ilgili olarak binlerce karmaşık düşünce geçiyordu. Profesörün yazdıkları gerçekse akıl almaz maceralar yaşamışlardı. Denizci Sinbad'ın maceraları gibi hem son derece büyüleyici, hem de gerçek üstüydüler. Profesörün gerçekten de yaşamış olduklarını yazıp yazmadığını çok merak ediyordu. Yoksa tüm bunlar hayal gücünün ürünü müydü? Klapproth'un anlattığı türden bir zaman yolculuğuna sadece bilim kurgu eserlerinde rastlanıyordu. H.G. Wells onu bir tarz aracı olarak kullanmıştı. Virginia Woolf da *Orlando* adlı eserinde zaman yolculuğunu işlemişti. Profesör bu güller ve bülbüller ülkesinde fantastik yazarların arasına mı katılmıştı? Yoksa aklından zoru mu vardı?

Eigenbrod telefona uzandı ve Latife Hanım'm kartonunda yazılı olan numarayı çevirdi. Hiçbir şey olmamıştı.

Hattın diğer ucundan hiçbir ses gelmiyordu. Eigenbrod tuşlara bir kez daha ve yavaş yavaş bastı. Bir çıtırtı, bir ıslık sesi, bir çıtırtı daha. Sonunda bir ses, bir erkek sesi duyuldu:

"Alo... Alo..."

Eigenbrod ne söylemesi gerektiğini bilmiyordu. Bu konuyu hiç düşünmemişti. Birden bilinçli olmaktan ziyade yarı otomatik bir şekilde ağzından şu kelime çıktı: "Hikmet." •

Hattın öbür ucunda sessizlik hüküm sürüyordu.

"Hikmet" diye tekrarladı Eigenbrod.

"Neredesiniz, Hikmet?" diye bir ses yükseldi hoparlörden. Alçak, dikkatli bir ses.

"Hotel Abbasî" diye mırıldandı gazeteci.

"Peki. Sizi yarın saat onyedide bekliyorum. Yalnız gelmenizi bilhassa rica ediyorum. Adres şöyle: Hakanı Caddesi, yedi numaralı bina, ikinci kat."

Adam telefonu kapatmıştı.

Eigenbrod verilen adrese derhal gitmemek için kendisini zor tutuyordu. Bunun mümkün olmadığının farkındaydı. Zaten önce iyi bir uyku çekmesi gerekiyordu. Işığı söndürmeden önce bir an Latife Hanım'ı düşündü. Hâlâ Menuçehr Ağa'nın pençelerinde miydi acaba? Ezan çoktan susmuştu. Şehrin yarısının camilerde olması gerektiğini düşündü. Şehrin yarısı! Sonra sekiz saat boyunca kendisini terk etmeyecek olan rüyaların karmaşık dünyasına daldı.

Hakanı Caddesi İran'da pek sık rastlanmayan küçük bahçelere sahip evlerin bulunduğu nispeten kibar bir yerdi. Bahçelerde begonyalar ve katırtırnakları yetişiyordu. İlkbaharın sona erdiği şu günlerde çiçekler canlı renkleriyle ışıl ışıl parlıyorlardı. Eigenbrod, caddenin hemen ba-

şında bulunması sebebiyle, aradığı evi çabuk buldu. Kapıyı çaldıktan sonra kendisine saatler gibi gelen birkaç dakika bekledi ve sonra kilitte bir anahtarın döndüğünü duydu. Kapı bir parmak kadar açılmıştı.

"Hikmet?" diye sordu ihtiyar birine ait olması gereken ince bir ses.

"Hikmet."

"İçeri buyurun! Hoş geldiniz!"

Eigenbrod kendisine kapıyı açan adama şöyle bir göz attı. En az yetmiş yaşında olmalıydı. Ufak tefek, beli bükülmeye yüz tutmuş bir adamdı. Bir İranlı için şaşılacak derecede uzun saçları bembeyazdı. Üzerinde sade, fakat temiz bir giysi vardı. Adam Eigenbrod'a peşinden gelmesini işaret ederek birkaç adım attı ve evin içine girdi. Yürürken ayaklarını sürüyordu.

"Sizi kim gönderdi?" diye sordu misafirine evin iç kısımlarına girmeden önce. Lafı dolaştırmaya gerek görmemişti.

"Bir kadın."

"Kimdir? Sizi nereden tanıyor?"

"Adı Latife Hanım. Onu son olarak İsfahan Cezaevi'nde gördüm. Dün, öğleden sonra. Onu sorguya çekiyorlardı, ben de oradaydım..."

"Bu olayı biliyorum" dedi adam ve Eigenbrod'a içeri gelmesini işaret etti. Gazeteci, önce kim olduğunun anlaşılması gerektiğini biliyordu. İçinde bulundukları oda orta büyüklükte bir eve aitti ve duvarlardaki raflarda bulunan kitapların sayısı, burasının sahibinin entelektüel bir kişi olduğunu gösteriyordu. Etraf dağınıktı, sağda solda kirli yemek kapları göze çarpıyordu. Duvarların kitap dolu raflar tarafından kaplanmayan pek az kısmında Paris resimleri (Sen Nehri, Notre-Dame Katedrali, Eyfel Kulesi)

ve iki İran minyatürü asılıydı. Minyatürlerde Şah Fatih Ali göze çarpıyordu; eski belgelere göre hiç de fakirane olmayan saray yaşantısı içinde tasvir edilmişti. İki küçük lamba tarafından aydınlatılmaya çalışılan oda yarı karanlıktı.

. Adam ayaklarını sürüyerek odanın ortasına gitti ve Eigenbrod'a sandalyelerden birine oturmasını işaret etti.

"Sizi biraz kuşkuyla karşıladığım için affınızı rica ederim. Sempatik birisine benziyorsunuz, fakat Latife kardeşin adını anmanıza rağmen ne sizi tanıyorum, ne de kim tarafından gönderildiğinizi biliyorum. Kendinizi benim yerime koyarsanız durumumu daha iyi anlayabilirsiniz."

"Evet, kısmen tahmin edebiliyorum" dedi Eigenbrod belli belirsiz bir öfkeyle.

"Ne kadar dikkatli olmamız gerektiğini tahmin bile edemezsiniz."

"'Biz' dediğiniz kimdir?"

"Bunu açıklamak için size tam bir güven duymam gerekir. Siz kimsiniz?"

Böylece Eigenbrod İran'a gelişinden bu yana başından geçenleri ve seyahatinin asıl amacını anlatmaya başladı. Günlükten, sorgu odasından, gazete redaksiyonundan ve Almanya'daki spekülasyonlardan söz etti. Yaşlı adam onun anlattıklarını giderek artan bir heyecanla dinliyordu. Sık sık başını sallıyor, arada bir ağzından "inanılmaz" kelimesi dökülebiliyordu. Gazeteci sözünü bitirdikten sonra yaşlı adam ayağa kalktı: "Size güvenebiliriz. Lütfen benimle gelin."

Bu arada mahzene inmesi muhtemel küçük bir tahta kapının önünde durmuştu.

"Sohrab Aminpur isminde birini tanıyor musunuz?"

diye sordu Eigenbrod aniden. Bu ismi hatırlamasına kendi de şaşmıştı. Demek ki bilinçaltı hâlâ sorgu odasında yaşadıklarıyla meşguldü.

"Bekleyin" diye karşılık verdi ev sahibi ve elindeki anahtarı kilitte iki kere döndürdü. "Her şeye, özellikle de kaçmaya her an hazır olmalıyız."

Yaklaşık on basamak aşağı indiler. İhtiyar adam odanın ışığını söndürmemişti. Acaba aşağıda ışık olmaması anlamına mı geliyordu bu? Basamaklardan aşağı inerken Eigenbrod kendi kendine burada ne işi olduğunu soruyordu. Mahzenin havasında ekşi bir koku olmasına rağmen, içerisi beklenmedik derecede sıcaktı. Karanlıkta yapılan bu gezinti Eigenbrod'un sinirlerini bozmaya başlamıştı. "Burası bir zindana benziyor" dedi ansızın içine dolan bir şüpheyle.

"Bu konuda pek de haksız sayılmazsınız" dedi ihtiyar. "Birazdan daha fazlasını öğreneceksiniz."

"Hikmet."

İhtiyar adam bu kelimeyi açık ve yüksek bir sesle telaffuz etmişti. Fark edilmesi çok zor olan bir kapının ardından birtakım konuşmalar işitildi. İhtiyar kapıyı açtı. Karşılarında orta büyüklükte, basık tavanlı bir oda vardı. Odanın ortasında bulunan bir masanın etrafına birtakım adamlar toplanmıştı. Eigenbrod erkek ve kadın olmak üzere on kişi saydı. Fakat erkeklerin sayısı daha fazlaydı. Daha ilk bakışta Eigenbrod'u büyüleyen bir adam, grubun içinde belirgin bir şekilde öne çıkıyordu. Ufak tefek, sıska denilecek kadar zayıf, altmış yaşlarında bir adam. Zarif hatlara sahip fakat solgun yüzü, epeydir yıkanmadıkları belli olan uzun saçlarıyla uyum içindeydi. Yanı başında duran baston görünüşe göre hem onun yürümesine yardım ediyor, hem. de onun özel bir kişi olduğunu

belirtiyordu. Bastonun tutacak yerinde bulunan büyük bir elmas, odanın tavanından aşağı sallanan kirli ampulün yaydığı son derece cılız ışığın altında bile, denizin dalgalarından yansıyan güneş ışınları gibi parlıyordu. Eigenbrod'la ihtiyar adamın içeri girmesiyle birlikte adam ansızın okumaya son verdi ve elindeki kitabı masanın üzerine bıraktı.

"Size Bay Aminpur'u takdim edebilir miyim?" dedi ihtiyar adam Eigenbrod'a dönerek. Az önce kitap okuyan adamın şaşkınlığına aldırış etmemişti. "Sohrab Aminpur."

Bu kez şaşırma sırası gazetecideydi. Aminpur ismi bugüne kadar karşısına iki kez çıkmıştı: İlki yaklaşık on-dört milyon makaleden oluşan ve aralarında Sohrab Aminpur'dan da söz edenlerin bulunduğu gazete arşivinde, ikincisi ise birkaç saat önce Menuçehr Ağa'nın sorgu odasında.

Eigenbrod kendisine takdim edilen kişinin elini sıktı ve "adından bu kadar çok söz edilen bir kişiyle" tanışmış olmaktan mutluluk duyduğunu belirtti. Aminpur ise onun elini sıkarken şöyle bir doğrulmuş, hemen sonra da tekrar sandalyesine çökmüştü.

"Bizim önderimizdir" dedi ihtiyar vakur bir sesle. "Nimetullahî tarikatının bir dervişi. Onun izinden yürüyoruz."

Eigenbrod kulak kesildi. İslam Cumhuriyeti'ndeki cemaatler hakkında fazla bilgisi yoktu. Evvelce İran'da önemli bir rol oynarlardı. Fakat sonradan devrimin onlara pek hoş bakmadığı, hatta bazı cemaatlere düşmanca davrandığı ortaya çıktı. Devrimci dalganın dervişlerin ve müritlerin yüzlerce yıllık bilgelikleriyle uyum içinde çalışması imkânsızdı. Nimetullahî tarikatının kökeni 15. yüzyıla, Nimetullah Veli adında bir sûfi dervişine kadar

uzanıyordu. Bu dervişin Orta-İran'daki Mahan şehrinde bulunan kabri, bugün bile önemli bir çekim gücüne sahipti-Nimetullahî tarikatı halkın Şii-İslam inanışıyla önemli ölçüde kaynaşmış olduğu için, oldukça tanınmış bir hareketti. Eigenbrod başarının sırrının burada mı yattığını merak etti. Aminpur, bir Nimetullahî dervişi olduğu için mi muhalefete yakın tüm kesimlerin kült figürü haline gelmişti?

"Sizi bize getiren nedir?" diye sordu derviş ansızın.

Eigenbrod az önce ihtiyar adama anlattıklarını bir kez de ona tekrarladı. İran'a geldiğinden bu yana başına gelen olayları ana hatlarıyla tasvir ederken, Klapproth'un günlüğünden hiç söz etmemeyi yeğlemişti. Bir süre gazetesinden ve Klapproth'un saygın bir bilim adamı olarak edindiği şöhretten söz etti. Sonra sözü derviş aldı ve masanın etrafındaki insanları tek tek Eigenbrod'a takdim etti. Kendilerine "Kafa Yoranlar" adını veren bu grup, genellikle sanatçılardan ve entelektüellerden oluşuyordu. Nimetullahî dervişi, kulağa biraz laubali ve garip gelen bu ismi, Ömer Hayyam'ın bir şiiriyle açıklamaya çalıştı. Şiir aşağı yukarı şu anlama geliyordu: "Varlık muammasını çözmek için boş yere kafanı yorma, nasıl olsa bunu başaramayacaksın! Şarap iç, neşeli ol, bu seni daha mutlu eder!"

"Biz bu şiirin ve Hayyam figürünün çift anlamlı olduğunu kabul ediyoruz" dedi genç bir adam. Aminpur onu az önce yetenekli, fakat ne yazık ki kitaplarını İran'da yayımlayamayan bir şair olarak takdim etmişti. "Gerçi onun şiirlerinin büyük bir bölümünü reddediyoruz, çünkü bizim amacımız kafamızı mümkün olduğunca yormak. Fakat her şeye rağmen Ömer Hayyam tıpkı Hafız gibi hür düşünceli bir adamdı ve ancak hür düşünceli

insanlar kafa yorabilirler. Özellikle de işbirlikçilik veya direniş arasında seçim yapmaktan başka üçüncü bir alternatif bulunmayan böyle bir ülkede."

"Bu nedenle saklanmamız gerekiyor" dedi Aminpur. "Örneğin ben Tatar Çölü'nün başladığı yerdeki bir Ateş Tapınağı'nda bekçilik yapıyorum. Bütün gün oradayım... Kimse gerçekte kim oluğumu ve ne yaptığımı bilmiyor..."

Eigenbrod bu sözleri duyunca yıldırımla çarpılmışa döndü. Bu da ne demek oluyordu? Ne garip bir tesadüf! Yoksa bir tesadüf değil miydi? Nimetullahî dervişi Klapproth'un hikâyesinden ve uzun süredir ortada görünmeyişinden haberdar mıydı? Acaba bunu ona sorsa mıydı? Fakat bunu sonraya bırakmaya karar verdi. Önce bu "Kafa Yoranlar" tarikatının gerçek amacının ne olduğunu anlamak istiyordu. Bu arada Aminpur ona grubun diğer üyelerini de tanıtmaya başladı. Örneğin dervişin karşısında oturan genç bir kadın bir üniversite doçentiydi; Faruk Ferruhzade ve Pervin Etesami'nin şiirlerini İngilizce ve Fransızca'ya çevirmekle tanımyordu. Orta yaşlı bir adam Tahran Üniversitesi'nde öğretim üyesiydi ve batı dünyası ateizmi üzerinde çalışıyordu. Başka biri ise gazeteciydi. Kısa bir süre öncesine kadar devlet yanlısı bir gazetede çalışıyordu; fakat eleştirel makalelerinden biri yüksek makamların dikkatini "olumsuz bir şekilde" çekmişti. Eigenbrod bu şekilde "Kafa Yoranlar" grubunun ortak mücadele alanları düşünce özgürlüğü olan aydınlardan oluştuğunu bir kez daha kavradı.

"Bu bey de bizim profesörümüzdür" dedi derviş ve ince yapısıyla Eigenbrod'un dikkatini çekmiş olan bir adama işaret etti. Bu adam da oldukça yaşlıydı, fakat yüz hatlarından coşku ve enerji fışkırıyordu. Kolay kolay

unutulmayacak bir yüz. Ülkenin önde gelen tıp doktorlarından biri olan bu adamın ruhu da en az yüzü kadar genç kalmış olmalıydı.

"Profesör Hekim bir kalp uzmanıdır."

"Profesör Hekim bir Bahaîdir."

Eigenbrod bu sözler üzerine bir kez daha tümüyle kulak kesildi. Bu dinî cemaatin üyelerinin bazılarının "Kafa Yoranlar"la ilişki içinde olduğunu biliyordu. Ba-haîler dine ihanet etmekle suçlanıyorlardı ve bu nedenle ölüm cezasına çarptırılmışlardı. İçlerinden birçoğu son yıllarda canice katledilmişti. Kimliklerini açıkça ifade edememelerine ve fikirlerini yayamamalarına rağmen, son zamanlarda hükümet tarafından rahat bırakılıyor olmaları bile bir kazanım olarak kabul ediliyordu. Yine de yüzlerce Bahaî zindana atılmıştı. Bu koşullar altında bu ülkedeki durumları ise düzeleceğe benzemiyordu. Resmi görüş onları dinî bir cemaat olarak bile kabul etmiyor, sadece politik kimlikleri olduğunu ileri sürüyordu. Birtakım tarihsel tesadüfler sonucu Bahaîliğin temellerinin İsrail'in Hayfa şehrinde atılmış olması, hükümetin onları dinsel özgürlük maskesi altında Siyonizm'e hizmet etmekle suçlamasına neden oluyordu.

"Profesör Hekim yıllardan beri Molla Sadr'ın felsefesiyle meşgul oluyor" dedi Aminpur. "Bu İranlı düşünürün, İslamî bir giysi içinde olmasına rağmen tanrıya inanan her düşünceye açık evrensel bir metafiziğin yaratıcısı olduğunu ispat etmeye çalışıyor."

Eigenbrod omuzlarını silkti. Bu sözlerin anlamını kavrayamıyordu. Bu enteresan mollanın adını daha önce hiç duymamıştı. Ansızın profesör 17. asırda yaşamış olan büyük Şii düşünürü Molla Sadr'ı anlatmaya başladı. Güller ve bülbüller şehri Şiraz'da dünyaya gelmiş olan Molla

Sadr, sûfi öğretileri ile Eski Yunanların akılcılığını birleştirmek istiyordu. İbni Sina'dan bu yana İran'ın yetiştirdiği en büyük filozof oydu ve merkezi İsfahan'da bulunan teozofi okulunun kurucusuydu.

"Molla Sadr üzerine çalışmak yasak mı?" diye soru Eigenbrod profesörün sözlerini bitirmesinden sonra.

"Kesinlikle hayır."

"O halde mesele nedir?"

"Mesele sistemin ta kendisi. Bugün eski çağların büyük düşünürleri ve felsefeleri göklere çıkartılıyor. Fakat onların eserlerinde bugünkü resmi din, ahlâk ve devlet anlayışlarından farklı bir şey çıkarmak yasak ve tehlikeli."

"İran'ın düşünsel mirasımn devletin tekelinde olduğunu mu söylemek istiyorsunuz?"

"Böyle de ifade edebiliriz."

"Bu konu üzerinde yürütülen bir tartışma da yok tabii."

"Gerçek bir tartışma yok. Buna cesaret edenlerin sonu bizimki gibi oluyor. Bunun anlamı, sanki siyasi bir komplo hazırlıyormuş gibi, gizlice toplanmak zorunda kalıyoruz. Oysa bizim böyle bir amacımız yok."

"Amacınız nedir?"

"Biz yeni, demokratik bir İran için çalışmak isteyen aydınlarız. Ülkemizin geleceği hakkında endişeleniyoruz, hepsi bu. Kimseyi inancından vazgeçirmek veya kendi inançlarımızı kabul ettirmeye çalışmak gibi bir düşüncemiz yok. Profesör dışında hepimiz Şii inancmdamz. Fakat herkes kendi görüşünü açıklayabilir ve diğerlerininkini dinleyebilir. Hepsi bu kadar. Toplum da böyle olmalıdır. Batı'da olduğu gibi. Burada Şah zamanında olduğu gibi Batı'nın taklit edilmesi gerektiğini söylemiyorum. Biz İranlılar Şii olarak özgür olmak istiyoruz. Sizin kadar özgür! Toplum düzeni üzerinde konuşmayı ve tartışmayı is-

tiyoruz, hem de her an hapishaneye gönderilme tehlikesiyle karşı karşıya bulunmadan. Evet, aslında bir iman ve sevgi çağrısı olan Kuran'ın, bir şiddet aygıtına dönüştürülerek kirletilmesini istemiyoruz! Burada bulunan bizler ülkemizin Batı'da nasıl tanındığını biliyoruz. Tüm karanlık işlerin, tüm kötülüklerin, tüm cinayetlerin ardında bizim olduğumuz düşünülüyor! Pek de haksız sayılmazlar belki, fakat bu durum karşısında yüreğimiz kan ağlıyor. İran eskiden büyük bir kültür ve bilgi ülkesiydi, şimdi ise kimsenin aklına kültürel baskıdan ve siyasi cinayetlerden başka bir şey gelmiyor."

Bu sözleri dinleyen Eigenbrod'un içi bir tuhaf olmuştu. Batı düşüncesine göre aslında hür düşünceli olmayan bu hür düşünceli adamlar, bu şekilde konuştuklarına, bu şekilde davrandıklarına ve bu şekilde davranmak zorunda bırakıldıklarına göre, ne büyük bir baskı altında bulunuyor olmalıydılar!

Şimdi de işler tersine dönmüştü. "Kafa Yoranlar" gazeteciden yabancı ülkelerin İran'daki gelişmeleri nasıl takip ettiğini ve İranlıların kültürel yaşamları hakkında ne bildiklerini öğrenmek istiyorlardı. Eigenbrod kibarlık sınırlarını aşmamak için büyük çaba sarf ediyordu, çünkü kendisini dinleyenleri hayal kırıklığına uğratmak istemiyordu. İran'ın kültürel yaşamının kendi ülkesinde Eskimo edebiyatı veya Patagonya yerlilerinin sorunları kadar bile ilgi görmediğini bu insanlara söylemek istemiyordu ve söyleyemezdi. İran'la ilgili olarak nasıl eskiden sarayın yaydığı pırıltılı, fakat yalan haberler duyuluyorsa, şimdi de sadece dehşet ve ölüm haberleri geliyordu kulağa. Politik olarak da bu ülkeye duyulan ilgi sönmüş, yerini başka meselelere terk etmişti. Bu nedenle Eigenbrod birtakım genel şeyler söylemekle yetindi ve söylediklerinde iyimer bir hava oluşturmaya çalıştı.

Eigenbrod İsfahan'ın bu esrarengiz evini terk ettiği zaman hava kararmıştı. Heyecanını yenebilmek ve düşüncelerini toparlayabilmek için yan sokaklarda birkaç tur attı. Sonra bir sigara yakarak ana caddeye geri döndü ve bir taksi çevirdi. Takip ediliyor muydu acaba? "Abbasî'ce gelince ilk işi bir kuzu kebabı ve alkolsüz bira ısmarlamak oldu. Sonra odasına çıktı, Klapproth'un günlüğünü açtı ve zaman yolculuğu tasvirleriyle kendisine şaşılacak derecede yakınlaşmış bu adamın yazdıklarını okumaya başladı.

HALLACIN HAC ZİYARETİ VEYA İLAHÎ AŞKIN KUDRETİ

"Üzüm suyundaki kudret
Aşkın ta kendisidir!" Ömer
Hayyam

Haftalar boyu yollardaydılar. Haftalar boyu sıkıntılardan sıkıntılara sürüklenmiş, açlık ve susuzluk çekmiş, gündüzün sıcağında kavrulmuş, gecenin soğuğunda donmuşlardı. Çöl acımasızdı. Yaptığı bu hac ziyareti, Hallac'ın ruhundaki isyanı, yasaya duyduğu saygının kudretiyle yatıştırmaya yarayacaktı. "Melik el-Hac" Bağdat şehrinden ayrıldıklarından bu yana birbirlerinden çok farklı bölgeleri kat etmişlerdi. Barid adı verilen halife postasının da izlediği çöl yolunda ilerlerken zaman uzadıkça uzamıştı. Nihayet hedeflerine ulaştıkları zaman içlerinden bir kısmı ölmüştü. Ne var ki buna kimse üzülmüyordu, çünkü hac yolunda ölmek kazanılacak sevapların en büyüğüydü. Hele şehirlerin en kutsalı Mekke'de ölmek... Peygamber zamanından beri Kabe'ye yapılan hac ziyareti, dinin en önemli kaidelerinden biri olarak görülüyordu. Hac ziyareti sayesinde tanrının birliğinin, yani *tevhidim* ortaya çıktığı şehir hak ettiği itibara kavuşmuştu. Peygamber bu ziyareti ilk insan Adem'e ve Kabe'yi ilk inşa eden kişi olan İbrahim zamanına bağlıyordu. Zaten İslam'dan çok önce de Mekke sakinleri Kabe'nin içinde bulunan Hacer ül-Esved'e, göğün bu mucizevî alametine büyük saygı gösteriyorlardı. Hatta Mekke tüccarına bol

gelir sağlayan Ukaz Panayırı ile bağlantılı olarak, oraya hac gezileri bile düzenleniyordu. Fakat Peygamber bu kutsal yeri kâfirlerin ve putperestlerin elinden kurtarmış ve buraya sadece gerçek müminlerin sahip olmasını sağlamıştı. O zamandan bu yana Mekke müminler için dünyanın dini anlamında merkeziydi.

Hacılar kervanlarıyla şehre batıdan yaklaşıyorlardı. Kendi memleketinden gelen diğer hacılarla bir arada ulan Hallaç, şehrin ne kadar küçük bir alan üzerine yayıldığını görünce oldukça şaşırmıştı. Bağdat'ta kulaklarına bambaşka şeyler geliyordu. Fakat buna rağmen Mekke oldukça güzel bir şehirdi. Bakımlı, çok yüksek olmayan evler, güneşin altında kavrulan tepelerin çıplak sırtlarına yaslanmışlardı. Arka plandaki toprak renkli manzara içinden parıldayan evler, şehre ışıl ışıl, sevecen, sıcak bir görünüm veriyordu. Gökyüzünde bir tek bulut olmamasına rağmen, burası Kızıl Deniz kıyısındaki Cidde kadar sıcak değildi. Hallaç ihrama gireli çok olmuştu. Lebbeyk Alla-hüme! Lebbeyk Allahüme! İşte geldim, Allah'ım, hizmetindeyim! Hacıların büründüğü dikişsiz, uzun, beyaz elbise, onu bir çuval gibi sarmıştı. Fakat hacıların arasında kendisini huzurlu ve güvende hissediyordu. Burada kibre yer yoktu artık. Yüzlerce haa birer Müslüman olarak ödevlerini yerine getirmek için Hicaz'a doğru yola koyulmuştu. Her Müslümanın hayatta en az bir kere yerine getirmeleri gereken beş şartın biri de hac ziyaretiydi. Hatta tüm İslam dünyasının düzeninin bir anlamda hac üzerine kurulu olduğu bile söylenebilirdi. Mekke dünyadaki tüm Müslümanların tek tek ya da topluca hayatlarını etkileyen bir merkez olmuştu. Bundan dolayı Mekke şehrinin en önemli gelir kaynağının hacılar olmasında bir terslik yoktu. Gerçi bu şehir Endülüs'teki Kurtaba, Şam veya

Basra kadar zengin değildi; fakat kuşaklardan beri hacıların şehirlerini ziyaret etmelerine alışkın olan Mekkeliler, durumlarından hiç de şikâyetçi değildiler. Hatta kötü niyetli bazı kişiler, kutsal şehrin sakinleri tarafından imanın şartlarının para kazanmanın şartlarıyla karıştırıldığını fısıldayarak, günaha bile giriyorlardı. Üstelik bunu en kârlı bir şekilde...

Hallaç henüz yoldayken yapacağı hac ziyaretinin diğer hacılarınkine sadece dış görünüş anlamıyla benzeyeceğine karar vermişti. Bütün bir yıl boyunca Mekke'de kalmak istiyordu.

"Kendi içimize, ruhumuzun bilinmedik yörelerine seyahat etmemiz gerekir."

Bu düşünce Hallac'ı her geçen gün daha fazla etkisi altına alıyordu; özellikle de her gün dindarlık maskesi altından yalandan sofuluğun ve yobazlığın nasıl sırıttığını gördükçe. Fakat bunu genelleyerek kimseye haksızlık yapmayı istemiyordu. Arkadaşlarının birçoğunun hac vazifelerini dini kaidelerin tümüne uyarak coşku içinde yerine getirmeye çalıştıklarını bilmiyor değildi.

Hallaç, Peygamber'in uzun zaman önce eski Arap putlarından temizlediği Kabe'de dua etti. Büyük caminin yakınlarında bulunan Zemzem kaynağının yaşam veren suyundan içti. Kabe'yi yedi defa tavaf etti ve Merve ile Sefa tepeleri arasında gidip geldi. Arafat Dağı'nda ise yine kurallara uygun olarak, varlığı üzerine kendini bildiğinden beri kafa yorduğu şeytanı taşladı. Yerine getirilmesi gereken tüm vazifeleri din alimleri tarafından tarif edildiği şekliyle, hem de en küçük ve en önemsiz görünen bir ayrıntıyı bile atlamadan yerine getirdi.

Dünyanın dört bir yöresindeki İslam ülkelerinden İbrahim'in makamına akın eden insanları gördükçe, hac va-

zifesinin ve Mekke şehrinin Müslümanlar üzerinde ne denli etkili olduğunu Hallaç her geçen gün daha iyi anlıyordu. Kafkasya dağlarından Yemen'e, Hindistan'dan Mağrib'e kadar uzanan bölgelerden gelen hacılar, oldukça renkli bir kalabalık teşkil ediyorlardı. Hacıların tümü geldikleri yörenin özelliklerini de beraberlerinde getirmişlerdi: Yemen'in Hadramaut ve Umman bölgelerinden gelen hacı kervanlarını erkeklerin bellerindeki kuşaklarda bulunan değerli kamalardan, Mısırlıları sarıklarından, Mağribli erkekleri pelerinlerinden, Türklerin yaşadığı bölgelerden gelen Oğuzları ve diğer boyları ise seyahat esnasında bacaklarına sardıkları deri parçalarından tanımak mümkündü. Bembeyaz ihrama girdikleri Mekke'de ise aralarındaki fark ortadan kalkıyor ve tümü eşit oluyordu. Tanrı karşısında eşit. Lebbeyk Allahüme! İşte geldim, Allah'ım, hizmetindeyim!

Hallaç içinde yeni bir ilhamın doğduğunu, imanın anlamına daha sıkı bağlarla bağlandığını hissediyordu. Bunun sebebi sadece kural ve kaidelere sıkı sıkıya bağlı olması değildi, her şeyden önce, hac ziyaretinin herkese hitap eden, toplu bir ibadet olmasından kaynaklanıyordu. Fakat Hallaç daha fazlasını istiyordu.

"Babam" diye anlatmaya devam etti Hamid, "sûfiliğe ve ilahî aşka uzanan yolun kutsal şehir Mekke'de aşılması gerektiğini, bu yolda tökezlemeden ilerlemenin en iyi orada mümkün olacağını düşünüyordu."

"Hac ziyaretinden hemen sonra sûfi oldu zaten" diye atıldı Profesör.

"Doğru. Basra ve Bağdat'ta tanıdığı dervişlerin öğretileri, onu en az bu yolculukta yanına aldığı Ebu'l Atahiya'nın şiirleri kadar coşturuyordu."

"Derviş Ebu'l Atahiya mı?" diye sordu Klapproth ilgiyle.

Hamid onu onaylarcasma başını salladı.

"Evet. Bu şair Bağdat'ta kimi için sofu, kimi için de yalandan sofu Şiirleriyle büyük şöhret sahibi olmuştu. Dediğim gibi kimi onun Şiirlerinde dinle alay ettiğini düşünüyor ve bundan hoşlanıyor, kimi de onu hem eserlerinde, hem de yaşamında gerçek sofuluğun ve derviş yaşamının bir timsali olarak görüyordu. Üstelik bu durum yöneticiler başta olmak üzere devlet büyüklerinin dinî kurallara öyle pek de sıkı sıkıya bağlı olmadıkları bir dönemde gerçekleşiyordu. Şarap, kadın ve şarkı, Basra ve Bağdat şehirlerinde oldukça yaygınlaşmıştı ve giderek daha mistik bir havaya bürünen derviş hareketinin zıt kutbunu teşkil ediyordu. Halife Harun ür-Reşid'in sarayında ama onun zamanından önce ve sonra da öyle cümbüşler gerçekleşiyordu ki, dönemin tarih yazarları bunları aktarmaktan büyük bir titizlikle kaçınır olmuşlardı.

Her halükârda Hallaç, Ebu'l Atahiya'nın izinden gitmeye karar vermişti. Aslında başarılı bir işadamı olan bir hac rehberi ona tüm beklentilerin aksine her nasıl olduysa para almaksızın bir ev tahsis etmişti. Herhalde Hallaç'm gerçeği bulmak ve erdemleri gerçekleştirme yolunda edindiği büyük şöhreti duymuş olmalıydı, çünkü hac rehberleri şehirlerine gelen hacıları soyup soğana çevirmek konusunda uzmanlaşmış kişilerdi. Mekke'nin yerlisi olan bu insanlar, yaşamlarını bu şekilde kazanıyorlardı.

Kısa bir zaman zarfında Hallaç'm olağanüstü ruhsal meziyetlere sahip biri olduğu kulaktan kulağa yayılmaya başladı. Onun etkileyici davranış ve konuşmaları, bir süre sonra ondan feyz almak isteyen kadın ve erkeklerden oluşan bir grubun etrafında toplanmasına neden oldu. Hallaç ilk kez olarak bir talebe rolüne bürünmüyor, aksine bir hoca olarak faaliyet göstermeye başlıyordu. Acaba

Cüneyd Hoca buna ne derdi? Ya da Sahi Tustarî veya Amr el-Mekkî? Fakat Hallaç bu yeni konumundan pek hoşlanmamıştı, çünkü kendisini hâlâ bir talebe olarak hissediyordu. Fakat çok eski zamanlardan bu yana insanların bilgi ve anlayışlarını bir hocanın yardımıyla artırmaları gelenek halini almıştı. Özellikle de dini konulardaki tüm sorularını cevaplayan bu kadar bilgili bir hocaya tesadüf ettikleri zaman...

Hallaç, bir öğleden sonrası, Mescid ül-Haram'dan evine geri dönmüştü. Orada bir süre hacıları seyretmiş ve ansızın içini bir huzursuzluk, daha doğrusu bir tatminsizlik duygusu kaplamıştı. Kısa bir süre öncesine kadar kendi yaşantısı sonucu gördüklerine, artık içinde yasaya karşı gittikçe artmakta olan bir mesafe ile bakıyordu. Aklına eski günlerin hocalarının söylediği ya da Bağdat ve Basra'daki hocalarından duyduğu sözler geliyordu. İmanın çekirdeği aşktı, aşk dolu teslimiyet. Bu pek çok durum için geçerli olabilirdi: Bir insanın başka bir insana duyduğu aşk, bir insanın tanrıya duyduğu aşk ve bir insanın kendisine duyduğu aşk. Hatta tanrının insanlara, kendi yarattığı varlıklara duyduğu aşk. Aşk, diye düşünüyordu Hallaç o garip öğleden sonrası, insanların konuştuğu dillerin en boş, fakat aynı zamanda en tanımlanamaz sözcüklerinden biri olmalıydı.

Fakat neden bu konu üzerinde düşünmek ihtiyacını hissetmişti ki?

Ve kadın ile erkek arasındaki aşk, bu kelimenin ışıldayan anlamlarından oluşan ormanın içinde nasıl bir yere sahipti?

Dürtülerine göre davranan bir ruhun acıları ve sevinçleri üzerine gerçekten de pek çok şey okumuştu. Bu konudaki tavrı netti. Kendisini çok iyi anlayan ve beden-

sel zevklerinin sonsuz bir tarlası olan Ümmü Bint Hüseyin'le yaptığı evlilik, bu düşüncelerini daha da sağlamlaştırmıştı. Aynı zamanda düşünmenin, hissetmenin ve davranmanın da tarlası olan bu tutkular tarlasının üzerinde, Peygamber'in sözlerine ilave edecek fazla bir şey yoktu. Fakat ya kişinin kendisine âşık olması? Meşhur sûfi Baye-zid Bistamî'den aktarılan kendine âşık olmanın şu şekline ne demeliydi? 'Bana şükürler olsun!' Bistamî bundan daha korkunç sözler de söylemiş, bu şekilde tanrının kendisinde ve kendisinin içinde zuhur ettiğini belirtmek istemişti. Bu küfür değil miydi? Her halükârda onun düşüncelerini reddeden ve tanrıyla insan arasında, yani yaratanla yaratılan, efendiyle köle arasında aşılmaz bir uçurum bulunduğunu savunanlar böyle olduğunu düşünüyorlardı. Bu garip, gizemli ilişkiyi yasa böyle tanımlıyordu. Yasa haklıydı. Çoktan ölmüş olan Bayezid Bistamî'yi eleştirenler de ne söylediklerini gayet iyi biliyorlardı, çünkü hepsi de feleğin çemberinden geçmiş din alimleriydi. Fakat buna rağmen Hallaç yalnız başına tefekküre dalarak sûfi hocalarının sözünü ettiği ruh yalnızlığını ararken, Bayezid'in ilginç, kışkırtıcı ifadelerini takip edebiliyor, hatta onları arılayabiliyordu. Bazı anlarda yaratılanın yaratıcısı karşısında hissettiği derin alçalmayı tüm ruhuyla algılıyordu. Bazen de ruhunu neredeyse yıldızlara ulaşabilecek kadar genişletebildiğim hissettiği başka anlar yaşıyordu. Bu anlarda yok edilemez, ebedî bir varlığa ulaştığını düşünüyor, kendisini sonsuz büyüklükte hissediyordu. Bayezid Bistamî Hoca da ruhsal büyüklüğün bu algılanışını kendi keskin ifade tarzıyla dile getirmiş olmalıydı.

Bana şükürler olsun! Bana şükürler olsun! Önemsiz gibi görünen, fakat aslında büyük bir anlam ifade eden

bu sözcükleri, sanki farkında değilmiş gibi kendi kendine mırıldanıp duruyordu. Hülyalara dalmıştı. Bu olay kendi özünü bulmak mıydı? Tanrıyı bulmak mıydı? Yoksa bilginlerin haklı olarak lanetlediği gibi tam bir bencillik, sınırsız ve engelsiz bir kendini beğenmişlik miydi? Bu ruh halini yaşadıktan sonra başka birini sevmek mümkün olabilir miydi? Tanrıyı sevmeye devam edebilir miydi? Günlük hayatta kesin çizgilerle birbirinden ayrılan iki kavram, idrak ve aşk, burada iç içe geçmiyor muydu? Hallaç bu soruların cevabını veremiyordu. Henüz değil. Tümüyle içine kapandığı günlerde bu sorular onu karşı konulmaz bir şekilde sıkıştırıp duruyordu. Fakat o günden sonra onlardan bir daha kurtulması mümkün olmadı.

O öğleden sonrası Hallaç farkında olmadan geleceğinin temellerine sağlam bir taş yerleştirmişti. Hicaz'dan döndükten sonra Bağdat'ta Cüneyd Hoca ve diğerleriyle bir araya gelerek, Bayezid Bistamî'nin muazzam düşünce dünyası üzerine onlarla konuşmaya karar verdi. Bir yandan da Mekke'de kazandığı tecrübe ve bilgileri kendisine yakın duran bir grup hacı arasında yaygınlaştırmak istiyordu.

Böylece, müteakip günlerde, belki de insan vücudunda birleşmesi mümkün olan ilahî ve insanî aşkı, gerçek cümleler yerine kaçamak ifadeler kullanarak anlatmaya başladı. Bu arada sözü daima Basralı Rabia'ya getiriyordu, çünkü onun duygu ve düşüncelerinin de benzer konular etrafında dolandığını biliyordu."

Tam bu noktada Hamid bir kez daha anlatmaya son verdi. Konuşma esnasında yavaş adımlarla yürümeye devam ettikleri için, Hamid'in rehberliği olmadığı takdirde yollarını derhal kaybedecekleri bahçelerle dolu bir semte gelmişlerdi. Burası Bağdat'ın kenar mahallelerinden biriydi.

"Burada babamın pek çok vatandaşı yaşıyor" dedi Hamid. "İran'ın doğusundaki Horasan veya bir zamanlar pamuk attığımız Huzistan bölgesinden geliyorlar."

"Burada nasıl insanlar yaşıyor?" diye sordu Abbas Ağa. "Şimdiki halife hakkındaki düşünceleri nedir?"

"Bildiğiniz gibi halife henüz bir çocuk! Bundan dolayı onu mazur görüyorlar. Fakat her şeye rağmen onun tahtı gasp eden bir sahtekâr olduğunu düşünüyorlar, çünkü bu insanlar İmam Cafer'in oğlu İsmail'in takipçileri."

"O halde bunları Şii."

"İsmailî demek daha doğru olur. Şu anda iktidarda bulunanlardan bir beklentileri kalmamış fakir insanlar. Neredeyse tümü babama bağlı ve idam cezasımn uygulanmasına karşı çıkıyorlar. Babam daima fakirlerin yanındaydı" diye karşılık verdi Hamid. Bu arada kalabalık sokak ve meydanlardaki insanların bir kısmına başıyla selam veriyordu. "Özellikle de Mekke'ye yaptığı ilk hac ziyaretinden sonra."

Gerçekten de şehrin en fakir mahallelerine götürülmekte olduklarını fark eden Klapproth, Hamid'e dönerek ona geri dönmenin daha uygun olup olmayacağını sordu. Fakat Hamid bu mahallede oturan ve İmam İsmail'in taraftarlarından biri olan Atsız isimli bir Türk'ü ziyaret edeceklerini söyledi. Bir süre sonra ana caddeden ayrıldı-

lar ve toz içindeki sokaklara daldılar. İnsanlar burada kulübe bile demlemeyecek kadar sefil barınaklarda oturuyorlardı. Kapıların önündeki pisliklerin arasında çocuklar oynuyor, atların veya eşeklerin üzerine binmiş birtakım adamlar ise gözle görünüp elle tutulan fakirlik ve sefaleti yararak ilerlemeye çalışıyorlardı.

Bir çeyrek saat sonra hedeflerine ulaşmışlardı: Yüzünde büyük bir ıstırabın, fakat aynı zamanda da bilgeliğin şekillenmekte olduğu bir adam vardı karşılarında. Yirmili yılların ortalarında olmalıydı. Politik sebeplerden ötürü gerçek kimliğini kimseye ifşa etmemesinden dolayı ona Şeyh Atsız diyorlardı. Bu adam Irak'lı değildi, daha güneyde bulunan Bahreyn'den geliyordu. Kimine göre bir süre Hindistan'a giden gemilerde tayfa olarak çalışmıştı, kimine göre de aynı rotada korsanlık yapmıştı. Sonra da "etiyle ve kemiğiyle" harekete katılmıştı. Hareket, yaşamları ve ölümleriyle adalet dolu bir krallığın gelişini müjdeleyen yedi seçilmiş imamın öğretişiydi. Kuzey Afrika'da yedi imamın takipçisi olan Fatimîler hüküm sürüyordu, buradaki hareketin başına ise Karmatî Hamdan geçmişti. Abbasî soyundan gelen Bağdat halifeleri için bu Şii hareketi ciddi bir tehdit anlamına geliyordu.

"Hoş geldiniz" dedi Atsız ve misafirlerine neredeyse bomboş odanın içinde saygıyla bekleyen adamların arasında yer gösterdi.

"Sonu gelmek üzere" dedi Hamid.

"Biliyorum" dedi Atsız. "Onun ölümünü engellemek mümkün değil. Yazılmış olan gerçekleşecektir."

"Zaten o yaşamı için yalvarmıyor, tam aksine, kendisini öldürmek isteyenlere hakaretler yağdırıyor. Dostları içinse o vecd dolu sözleri dökülüyor ağzından. Bildiğiniz sözler... Kurtulmak için hiçbir şey yapmıyor... Hiçbir

şey... Buna rağmen ben birkaç gündür ona yardım etmenin mümkün olup olmadığını düşünüyorum. Henüz çok geç değil. Hâlâ hayatta ve işkence görmeye devam ediyor. Başında çok az nöbetçi var ama insanlar harekete geçmek konusunda kararsızlar. Devletin ileri gelenleri ise onu ne yapacaklarına henüz karar veremediler. Düşünüyorum da gece karanlığından istifade edip..."

"Bunu yapamayız ve yapmayacağız" diye Hamid'in sözünü kesti Şeyh Atsız. "Bana kalırsa bunu o da istemezdi... Gerçekçi olalım, Hamid! Düşündüğünü yapmak son derece tehlikeli. Zaten yeteri kadar adama sahip değilim. Şu anda iktidarın zayıf olduğu Yemen ve Nil bölgesinde faaliyet gösteriyoruz. Kuvvetli bir darbede devrilmeleri işten bile değil. Tüm güçlerimizi bu mesele üzerine yoğunlaştırdık..."

"Fedaîlerinin birkaçı bu işi rahatlıkla başarır..." "Sana söyledim, elimden hiçbir şey gelmez!" Daha önemli işler olduğu için yapacak bir şey yok. Elde yetersiz adam olduğu için yapacak bir şey yok. Her zamanki gibi harekete geçmemeyi meşrulaştırmak için daha önemli işler ya da eksiklikler bahane ediliyordu. Yapacak bir şey yok... Yapacak bir şey yok...

Hamid umutsuzluk içinde derin bir sessizliğe gömülmüştü. Atsız'ın bu cevabı vereceğini tahmin etmesine rağmen, yine de hayal kırıklığına uğramıştı. Bir insanın tam anlamıyla yalnız bırakılmasının ne anlama geldiğini düşünüyordu. Babası gibi yalmz ve terk edilmiş olmanın. .. Yaşayan varlıklardan oluşan bir denizin içinde kaybolmak anlamına gelen bu yalnızlık basamağından daha korkunç bir şey tasavvur etmek neredeyse imkânsızdı. Ruh için buz gibi soğuk ve korkunç olan bu cehennemin bir üst basamağı yoktu.

Profesör ve iki İranlı yardımcısı kenarda durmalarına rağmen hangi konuda konuşulduğunu derhal kavramışlardı. Klapproth, zor kullanarak Hallaç'ı kurtarmak üzere son ve ümitsiz bir denemenin yapılmakta olmasını son derece ilginç bulmuştu. Modern bilimin bu konuda hiçbir bilgisi yoktu. Doğruyu söylemek gerekirse Massignon'un olağanüstü çalışmasına rağmen Hallac'ın yaşam hikâyesi için de geçerliydi bu. Yaşamının pek çok bölümü aradan geçen bin yıldan bu yana aydınlatılamamıştı. Fakat Klapproth yine de büyük bilgin Massignon'un olayları böylesine bir başarıyla hissedip tasvir etmesi karşısında şaşkınlığa düşmüştü. Neredeyse bu Fransız bilginin de kendisi gibi bir zaman yolculuğu yaptığını düşünmeye başlayacaktı. Aslında bu konuda pek de haksız sayılmazdı. "La passion d'al-Hossain Ibn Mansour al Hallaj, martyr mystique de PIslam" adlı 1922 yılında yayımlanan eserin yazarı Massignon, Irak'a yaptığı bir gezide yaşadığı mistik denilebilecek anlardan sonra değişmiş, dönüşmüş ve Hallaç'a karşı kardeşçe bir yakınlık duymaya başlamıştı...

"Öylesine akıl almaz şeyler yaşıyoruz ki, diyecek hiçbir şey bulamıyorum." Klapproth, hemen yanında oturan Rüstem Efendi'nin söylediği bu sözlerle daldığı düşüncelerden ayrıldı. Abbas Ağa ise sessizce başını salladıktan sonra konuşmaya başladı: "Akıl almaz. Kendim yaşamasaydım asla inanmazdım. Yaşadığımız bu tecrübeyi başkalarına aktarabilecek miyiz acaba? Geçmişten geleceğe ulaşmayı başarabilecek miyiz? Bu zaman zırhını delmeyi nasıl başaracağız, Allah aşkına! Fakat şimdi bunu düşünmenin sırası değil. Hallaçla ilgili söylenenleri kaçırıyoruz."

"Kaderin onun intikamını alacağı kesin" dedi Hamid başını Atsız'a çevirerek.

"Bunu nereden biliyorsun?"

"Abbasî sülalesi rezil bir biçimde son bulacak" dedi Hamid dişlerinin arasından. "Bu adamlar -bu esnada başıyla zamanın ötesinden gelen yolcuları işaret etti- öyle söylüyor."

"Yoksa onlar gelecekten haber veren kâhinler mi?"

"Hayır."

"O halde bunu nasıl iddia edebiliyorlar?"

"Onların gelecekten geldiğini biliyorum. Sadece imalarda bulunmasına rağmen, bunu onların sözlerinden çıkardım. Bir 'zaman yolculuğu' yapmışlar ve zaman çizgisinin ötesinden buraya gelmişler."

Bunun üzerine Klapproth sessizliğini bozdu ve Şeyh Atsız'a başından geçen akıl almaz macerayı anlatmaya başladı. İki İranlı da sık sık araya girerek onu tamamlıyorlardı. Sonra tarih boyunca İslam ülkelerinin nelerle karşılaşacağını ve bin yıl sonra ne durumda olacaklarını detaylarıyla anlatmaya başladılar. Şeyh Atsız ve adamları, pek kısa bir süre sonra doğudan gelen Moğol ve Türk atlılarının Abbasî hanedanına açması bir son hazırlayacaklarını duydukları zaman, şaşkınlıktan kendilerine gelmeleri uzun bir süre aldı. Gerçi Atsız anlatılanları tam olarak arılamıyordu ama yine de esrarengiz misafirlerin sözünü "Allah büyüktür!" veya "İnşallah böyle olur!" gibi sözlerle kesmekten geri kalmıyordu.

"Dedikleri gibi olacak" dedi Hamid Şeyh Atsız'a dönerek. "Kim olduklarını ve burada ne yapmaya çalıştıklarını tam olarak anlayamıyorsam bile, bu adamlara güveniyorum. Bizim sahip olmadığımız birtakım bilgilere ve yeteneklere vakıf oldukları kesin."

"O halde davamızın başarıya ulaşıp ulaşmayacağını da bilirler" diye sordu Atsız.

Klapproth bu soruyu duymuş ve son derece mantıklı olduğunu düşünmüştü.

"Evet ve hayır" diye karşılık verdi. "Siz, Fatma'nın takipçileri, iktidarı ele geçireceksiniz. Birkaç yıl daha sabredin! Başarılı olacağınız yer ise Nil kıyısı, Bağdat değil. İktidarı önce ele geçirecek, sonra da yine kaybedeceksiniz."

"Allah'ın isteği dışında hiçbir şey gerçekleşmez ve o her şeyin iyisini bilir" diye karşılık verdi Şeyh Atsız, sonra da Hamid ve üç misafirini yolcu etti.

HALLAÇ GERİ DÖNÜYOR

Hallaç bir yıl boyunca Mekke'de kaldı. Kutsal şehirde geçirdiği bu bir yıl süresince, gerçek bir dönüşüm, gerçek bir irşat yaşadı. Dini konularla meşgul olmadığı zamanlarda şehrin civarında uzun gezintilere çıkıyordu. Yüzyıllar önce Peygamber'in ayağının da bu tozlara, kayalara ve toprağa bastığını düşündükçe, garip bir şekilde duygulanıyordu. Mısırlı İbni Hişam'ın talebesi olan îbni İs-hak sayesinde Muhammed'in yaşantısını ayrıntılı bir şekilde biliyordu; ölümünden hemen sonra onun hakkında uydurulan efsanelere de yabancı değildi. Fakat müminlere hem tanıdık, hem de yabancı olan bütün bu kutsal bölgeyi, bir kere de kendi gözleriyle görmek bambaşka bir şeydi. Zilhicce ayının sona ermesiyle birlikte kutsal şehri terk eden hacılardan çok daha iyi tanıyordu Mekke'yi artık. Kutsal şehrin etrafını çevirerek doğal bir savunma duvarı oluşturan çıplak dağlara gittiği zaman, içini tarifsiz bir mutluluk duygusu kaplıyordu. Peygamber, Hira Da-ğı'nda tanrının kelamı tarafından sıkıştırılmıştı. Orada sık sık tefekküre dalardı. Vahiy bir yıldırım gibi orada düşmüştü üzerine. "Ey örtüye bürünen! Ayağa kalk ve

uyar! Ve rabbini yücelt! Ve giysilerini temizle!" Kuran'da bunlar yazılıydı. Aynı zamanda şunlar da yazılıydı: *Bismillahirrahmanirrahim.* Yaratan rabbinin adıyla oku. O, insanı bir kan pıhtısından yarattı. Oku, senin rabbin en büyük kerem sahibidir. O, kalemle yazmayı öğretendir, insana bilmediğini öğretendir.

Hallaç, Hira Dağı'ndaki o mağaraya ancak çok büyük bir saygıyla yaklaşabiliyordu. Bunun duygusal bir bâtıl inanç olduğunu bilmesine rağmen, dağa yaklaştığı zaman Peygamber'i bedensel olarak hissediyormuş gibi oluyordu. Saatler boyu kalıyordu orada. Bazen Hıristiyanların İncil'inden bir sahneyi, İsa'nın çölde şeytan tarafından sınanması hikâyesini düşünüyordu. Bunu çok iyi arılayabiliyordu. Çölün büyük, çıplak enginliği, bir zamanlar Peygamber'e yaptığı gibi, onun ruhuna da meydan okuyordu. Irak'ta, Bağdat civarında da sık sık yalnızlık arayışına çıkar, fakat her defasında hayal kırıklığı içinde eve geri dönerdi. Fakat burada, tüm akılcılığı ve ay-dınlatıcılığıyla İslam'ın doğduğu bu kutsal topraklarda, insanların yılda bir defa kâinatı ve kendilerini yaratan kudretin önünde eğildikleri bu kutsal şehirde, Hallaç da aradığı ruhsal huzuru ve tatmini bulmuştu. Hallaç, kutsal şehrin etrafındaki tepelere yayılmış olan mağaralarda insanın fert olarak sadece diğer insanların değil, aynı zamanda yüce rabbinin de karşısında durduğunu kavramıştı. Hira Dağı'nda tefekküre daldığı zamanlarda ise ruhunun kâinatı yöneten kudretle dolduğunu ve hakikatin ruhuna indiğini hissediyordu. Varlık okyanusuna dalıyor, kaybolup gidiyordu sonra da...

Birkaç ay süren zorlu bir yolculuktan sonra tekrar Bağdat'a ulaştığında, bundan böyle sadece yasa hakkında değil, insanın tanrıyla olan ve bizzat yaşadığı özel ilişki üzerine de konuşmaya karar verdi.

CÜNEYD HOCA VE HALLACIN YOLLARI AYRILIYOR

"Zaten yasa dediğin nedir ki, İnsanların yaptığı bir zincirden **başka..."** Mikhail Nuaima, Nacva al-Gurub

Bu arada Bağdat'ta değişen bazı şeyler olmuştu. Cüneyd Hoca'nm şöhreti daha da yayılmıştı. Talebelerinin sayısı yüzleri aşmıştı. Siyasi durumun karmaşıklığının güvensizliğe düşürdüğü insanlar, bu dünyadan yüz çevirmeyi öğütleyen sûfi hocaların okullarına akın ediyorlardı. Bağdat bu konuda gerçek bir ekol olmuştu ve Basra'yla kendi usulünce rekabet ediyordu. Bağdat'ın şöhreti İslam ülkelerinin en ücra köşelerine kadar yayılmıştı ve iç huzuru arayan insanlar o ya da bu hocanın talebesi olmak için çok uzak mesafeler kat ederek "Barış Şehri"ne geliyorlardı. Yabancıları bu şehre sadece sûfi hocalar değil, aynı zamanda şehrin sahip olduğu şöhreti kazanmasında büyük pay sahibi olan din bilginleri, filozoflar ve şairler de çekiyordu. Gerçekçiliği halkın görüşleriyle birleştirmeye çalışan düşünürler, Halife el-Mutavakkil tarafından teolojik ayrıcalıkları kaldırılana dek Bağdat'ın en nüfuzlu filozofları olan "Gerçekçiler"e şiddetle meydan okuyorlardı. Pek çok kişi tarafından uygar dünyanın merkezi olarak kabul edilen Bağdat, düşüncenin şiddetli ve heyecanlı savaşlarına sahne oluyordu. Buna karşın halifenin sarayında şairler düşünürlerden daha makbul tutuluyordu. Kötü niyet-

li kişiler, bunun devlet adamlarının, ulemanın sözleri yerine şairlerin Şiirlerini yeğ tutmalarından kaynaklandığını söylüyorlardı. Üstelik bu şairler kötü şöhretli Ebu Nu-vas gibi istisnalar dışında Iraklı bile değildi. Ta uzaklardaki Endülüs'ten bile neredeyse her gün Dicle'ye yeni şairler geliyor ve beraberlerinde iç gıcıklayıcı aşk gazelleri getiriyorlardı. Bunlar yaşam dolu, neşeli, eğlenceli, çoğu zaman da biraz müstehcen (ud adı verilen bir Endülüs çalgısı eşliğinde söylenen) şarkılardı ve bunları dinleyen dindar kimseler elleriyle kulaklarını kapamamak için kendilerini zor tutuyorlardı. Fakat şarkı bittikten sonra mecalsiz düştükleri için kendilerinden beklenen öfke patlamasını gerçekleştireniemeleri ayrı bir konuydu...

Gerçekten de Bağdat uygar dünyanın merkeziymiş gibi görünüyordu. "Barış Şehri"nde teoloji konusunda olduğu kadar astronomi, matematik ve tıp alanlarında da eğitim görmek mümkündü. Bazı kişiler ise bu bilim dallarının tümünü bünyelerinde toplamışlardı. Aynı zamanda tıp doktoru olan, dinî risaleler ortaya atan ve devlet hizmetinde siyaset yapan bilginlerin sayısı hiç de az değildi. Bağdat'ta bulunan bu evrensel bilgelik, şehri ülkenin dört bir yanındaki insanlar için bir çekim merkezi yapmıştı. Ne var ki, ülke artık Bağdat şehrini kuran lütufkâr Halife el-Mansur zamanındaki kadar parlak ve etkileyici değildi artık...

Günün birinde Hallac'ın geri döndüğünü, Bağdat'a yerleştiğini, neredeyse her gün okulunun eşiğini aşındırdığını ve bilgiye susamış talebelerin arasında yerini aldığını gören Cüneyd oldukça sevinçliydi. Hallaç kısa bir süre sonra yeteneği, hassasiyeti ve ruhsal yaşantılara olan açıklığıyla onun sağ kolu olmuştu. Yaptığı ilk hac ziyareti yüzünden hocasıyla arasının her geçen gün açılmasına se-

bep olan bitmez tükenmez tartışmalara rağmen, Hallaç Cüneyd'in en sevdiği talebesiydi. Hallac'ın geri dönmesiyle birlikte iki adam arasında sadece karakter bakımından değil, duygu, düşünce ve arzu gibi ruhsal konular bakımından da büyük farklar olduğu iyice ortaya çıkmıştı. Üstelik diğer talebeler de bunun farkındaydı.

Böylece, hoca ile talebe arasındaki tüm iyi ilişkilere rağmen, her geçen gün neredeyse kavgaya varan ateşli tartışmalar yaşanıyordu. Günün birinde bir sûfi için akla gelebilecek en önemli konu olan "Allah'ta yok olma" üzerine şiddetli bir tartışmaya tutuştular.

"Ben bu aşamaya henüz ulaşamadım" diye itiraf etti Cüneyd Hoca dobra dobra. "Kendim üzerinde daha fazla çalışmalıyım. Bir yandan da 'yok olma' kavramı hakkında birtakım yanlış tasavvurlara kapılıp kapılmadığımızı düşünmüyor değilim. Eskilerin bize bıraktığı yazıları doğru kavrıyor muyuz acaba?"

"Ne demek istiyorsun, hocam?" diye sordu Hallaç şaşkınlıkla. "Söylediklerini açıkla ki, mistik yol üzerindeki anlayışımızı derinleştirebilelim."

Cüneyd Hoca öksürerek boğazını temizledi ve talebelerinin daha önce asla şahit olmadıkları bir şekilde anlatmaya başladı. Önce bir noktaya yoğunlaşmanın ve tanrıyı düşünmenin farklı yöntemlerini anlattı, sonra sûfilerin eskiden bu yana durmadan yenilenen durum ve duruşlarından söz etti, fakat -değişik olan buydu- mistik yol üzerindeki yok olma olasılığı hakkındaki şüphelerini de gizlemedi. Allah, kendi yarattığı mahlûklardan o kadar uzakta bulunuyordu ki, "Allah'ta yok olmak"tan söz etmek bile olacak bir iş değildi. Cüneyd Hoca, bu kavramın, yüce ve soylu Kuran'da bulunan yüzlerce tasvir gibi, sadece bir tasvir olduğunu düşünüyordu. "Yok ol-

mak", dindarlığın en yüksek derecesini ifade etmek için kullanılan bir benzetme, Allah'a yönelmenin en büyük ölçüşüydü.

Birkaç talebe hocaya itiraz etti. Cüneyd'in derslerini giderek artan bir hayal kırıklığıyla dinleyen Hallaç da bunların arasındaydı. "Hedefe ulaşmak mümkün değilse, yolda yürümenin ne anlamı var?" diye sordu hocasına.

"Allah'tan başkasını düşünmemek gibi bir anlamı var!"

"Peki ya bu hedefe ulaşmak gerçekten mümkünse?" diye atıldı Hallaç. "Ya talebenin hocasını geçmesi mümkünse? Kutsal Mekke şehrinde yok olmanın ne anlama geldiğini ilk kez tam manasıyla kavradım. Peygamberimizin üzerine vahyin indiği ve tanrıdan saklanmak için örtüye büründüğü yerde tanrının bana ne kadar yakın olduğunu hissettim. Hem de öylesine yoğun bir şekilde ki, Allah'ın parıltısı içimi yakıp kavurmaya başlamıştı. Musa Peygamber'in alev alev yanan çalılık karşısında.

"Dikkat et!" diye bağırdı Cüneyd Hoca. "Dilinden sakın!"

Küfür. Cüneyd Hoca'nın kastettiği buydu. O, bir sûfi hocası olarak, görevinin talebelerine ruhsal basireti öğretmek olduğunu düşünüyordu. İran'dan gelen bu ateş parçasının dizginlerini mutlaka daha sıkı tutmalıydı, çünkü coşku ve taşkınlığa eğilimi olduğu açıkça belliydi. Hem de artık pek genç olmayan yaşına ve hacca gitmiş olmasına rağmen.

Fakat günün birinde beklenen olay gerçekleşti.

Hallaç kapıdan içeri girip her zamanki gibi talebelerin arasındaki yerini aldığı sırada, Cüneyd Hoca dersine yeni başlamıştı. Bir kez daha tanrı ve insan, yaratan ve yaratılan arasındaki sonsuz büyüklükteki mesafeden söz ediyordu ki, Hallac'ın ağzından çıkan şu sözlerle ders ke-

sildi: "Ben ilahî sevgiliyi kavradım! BEN YARATICI GERÇEĞİM!" Sonra sözlerini büyük bir heyecanla bir kez daha tekrarladı: "ENEL HAK! ENEL HAK!"

Derslikte birkaç saniye süreyle sıkıntı veren bir sessizlik yaşandı. Talebelerden birkaçı utançtan başlarını öne eğdiler; hocalarının yüzüne bakacak cesarete sahip değildiler. Onun öfkesinden bu kadar çok korkuyorlardı.

"Bir kez daha söylüyor ve teyit ediyorum" dedi Hallaç. Sözleri sessizliğin içine kırılan cam parçaları gibi düşüyordu. "Onun acımasına ortak oldum. Tüm aşamalardan geçtikten sonra ruhumun perdesi yırtıldı ve o bana acımasını lâyık gördü. Böylece onun içinde yok oldum ve o beni tümüyle doldurdu. Onun varlığı bana kendisini benim içimde gösterdi ve ben de ona kendi varlığımı gösterdim. Böylece o benim içimde kendisini tanıdı. Fakat insan olmakla Allah olmanın bir ve aynı şey olabileceğini düşünenler yanılmaktadır. Bu düşünceyi taşıyanı yanlış yöne sürükleyen şeytanın ta kendisidir. Buna rağmen ben az önce söylediğimi bir kez daha tekrarlıyorum: BEN YARATICI GERÇEĞİM!"

Bunun üzerine dersliğe korkunç bir karmaşa hakim oldu. Her zaman büyük bir hûşû içinde geçen derslerde böyle bir şey olması akıl alır gibi değildi. Talebeler bağırıp çağırıyor, ortalığı birbirine katıyorlardı. Heyecanları, mantıklarının üstesinden gelmişti. Hallaç, kendi görüşüne göre bir sûfi için, daha doğrusu onunla tanrı arasındaki ilişki için son derece önemli olan aşk kavramı üzerine başka bir şey daha söylemek istiyordu. Fakat zıvanadan çıkmış bu kalabalık karşısında olacak iş değildi bu. Kendini güç bela dışarı attı. Cüneyd Hoca'nın ardından bir şeyler bağırdığını duydu. Tam olarak anlayamamıştı ama herhalde şöyle diyordu: "Küfürlerine devam edersen gü-

nün birinde darağacında öleceğin muhakkaktır!" Fakat Hallaç yanlış duyduğunu düşünmek istedi, çünkü ünlü Cüneyd Hoca'nın böyle bir şey söylemiş olmasına ihtimal vermiyordu.

O günden sonra Hallaç ismi Bağdat'ta en az halife ve annesi Şaghab kadar sık telaffuz edilir olmuştu. Onun büyük küfrünü duymayan neredeyse kalmamıştı. Hallac'ın söyledikleri tüm çarşı ve pazarlarda kulaktan kulağa fısıldanıyordu. Fakat insanlar onunla alay etmiyor, tam aksine, o tanrı sarhoşunun önünde gördükleri yerde saygıyla eğiliyorlardı. Çok sevdiği Kati'a Çarşısı'nda dolaşırken insanlar onu görmek üzere uzaklardan koşup geliyor, birbirlerine şöyle sesleniyorlardı: "Şuraya bakın! Allah'la konuşan Şeyh Ebu Abdullah buraya geliyor!" Cüneyd'in birkaç talebesi ona katılmıştı ve sayıları hızla artıyordu. Bir süre sonra Ebu Bekir Şıblî ona tanrıya ulaşma yolunda kendisine kılavuzluk etmeye hazır olup olmadığını sordu. Böylece kısa sürede Şıblî onun en iyi talebelerinden ve en yakın dostlarından biri oldu. Hallaç ise skandal niteliğindeki sözlerinden sonra giderek daha esrarengiz bir adam olmaya başlamıştı. İsmailîlere mi katılmıştı yoksa? O bir asi miydi?

Hallaç ile talebe ve idrak konusunda rekabet içinde bulunan bazı din alimleri ve sûfiler ise, Hallac'ın cezbesi karşısında halktan çok daha büyük bir tepki göstermişlerdi. Halk, adamı ve olayı olduğu gibi kabul etmişti, en azından yüksek politika işe karışıp meseleyi bir devlet sorunu haline getirinceye kadar. Gerçi halifenin ülkesinde Hallaç gibi tanrı çılgını adamların sayısı yeteri kadar fazla değil miydi? Sade birer keten elbise giyen ve fakirlikle geçinen bu adamların sayısı her geçen gün büyüyor, gittikleri her yerde varlıkları ilgi çekiyordu.

Hallaç ise kendi yolunu bulmuştu. Cüneyd ve onun gibi düşünenlerle pek az ortak noktası kaldığının farkındaydı. Ruhunu tanrıya yöneltmesi gerektiği konusundaki kesin inancı, Cüneyd ve çevresindekilerde sadece teorik bir tartışma konusu olabiliyordu. "Ben farklı birisiyim, onlardan başkayım." Hallaç bu düşüncesine her geçen gün daha fazla ikna oluyordu. Fakat bu farklılığın kendisine ruhsal bir yük olabileceğinin bilincindeydi. İlahî sevgilisinin kendisine biçtiği rolde büyük zorluklar ve azaplar bulunduğunu tüm varlığıyla hissediyordu.

Fakat Hallac'la Cüneyd Hoca'nm ilişkisi hiçbir zaman tam olarak kopmadı. Aralarındaki görüş ayrılığından sonra birbirlerine daha mesafeli davranmaya başlamışları, hatta aralarında bir yabancılık oluşmuştu. Bazen halifenin şehrinde kalmaya devam ettiği takdirde boğulacağını düşünüyor, kalbinin sıkıştığını hissediyordu. Bitmez tükenmez işgüzarlığı, sapkınlıkları ve zevksizlikleri, bezirgânlığı ve kalabalığı ile sadece kendisini yaşayan ve kendisinden başka hiçbir şeyle ilgilenmeyen bu koca şehir, daha önce yaşamadığı bir şekilde içini daraltıyordu. Hac ziyaretleri esnasındaki ferahlığından eser kalmamıştı. Tekrar yollara düşmeyi, tüm uygarlıkların beşiği olan doğuya gitmeyi arzuluyordu. Böylece günün birinde fazla gürültü koparmadan şehri terk etti. Sadece en yakın talebe ve dostlan onun dünyaya açılmak istediğini biliyordu.

Hallaç ilk olarak yakından tanıdığı Basra'ya gitti. Orada efsanevî denizci Sinbad gibi on yıllardan beri baharat taşıyan yelkenli gemisiyle Arap Denizi'ne açılan, hatta ta güneydeki Malaya Adaları'na dek uzanan ihtiyar, gri sakallı bir kaptanla tanıştı. Adam bir okyanus âşığıydı ve ileri yaşına rağmen denize açılmaktan bir türlü vazgeçemiyordu. Hallaç adama kendisini gemiye ka-

bul edip etmeyeceğini sorduğu zaman, kaptan onu îndus Nehri'nin denize döküldüğü yer olan Sind'e kadar götürebileceğini, fakat belki de daha önce bir yerde bırakmak zorunda kalabileceğini söyledi. Hallaç bu sözlerden adamın yaptığı teklifi kabul ettiği anlamını çıkardı. İhtiyar denizci yolculuk ücretini peşin olarak aldı, hareket gününü ve saatini Hallac'a söyledi ve vakti geldiğinde sûfiyi alarak denize açıldı.

HALLAÇ HİNDİSTAN'A GİDİYOR VE BİR ARHAT'LA TANIŞIYOR

"A thing of beauty is a joy **forever."**
John Keats, Endymion.

Asya'nın en büyük nehirlerinden biri olan Indus, tasavvur dahi edilemeyecek kadar uzun bir zamandan beri güneydeki sıcak okyanusa doğru akmaktadır. "Dünya'nın Damı"ndan başladığı yolculuğuna -halkını ziyaret etmek üzere tahtından ayrılan bir kral gibi- önce hızlı adımlarla başlar, sonra kendi taşkınlarıyla doldurduğu vadilerden aşağı adım adım iner, insanların yaşadığı sığlıkların arasından yavaşça akıp gider. Karların ışıltılı beyazlığından ve toprağın masumiyetinden doğan muazzam su kütlelerini kendi ismini verdiği Hindistan'a taşıyarak, kardeşleri olan kutsal Ganj ve Brahmaputra gibi ülkesine hayat verir. Uzun yolculuğu boyunca suladığı tüm toprak parçalarını aynı şekilde bereketiendiremez belki; fakat yine de yaşam veren sonsuz soluğunu geniş bölgelere üfler: Pen-cab, Multan ve Sind bunun canlı örnekleridir. Bu bölgelerin yaşam ritimleri içlerinden akan bu büyük nehir tarafından belirlenir. Hatta nehrin kıyısı boyunca kalabalık gruplar halinde yaşayan insanların yaşamı bile tümüyle ona bağlıdır. İndus Nehri, tıpkı doğa gibi, yaşamın kutsal ritmidir.

* "Güzel bir şey, daimi bir **mutluluktur."**

Bu nehri evcilleştirmek ve kendilerine yararlı hale getirmek, çok eski zamanlardan bu yana insanoğlunun düşüdür. Binlerce yıl önce İndus Nehri kıyısına yerleşen göçmenler şaşılacak büyüklükte ve görkemde şehirler inşa etmişlerdi. Sık sık yeni "göçmen" ve "fatih" dalgaları Sind düzlüklerine ve kıyılarına yayılarak, bereketli çayırların etrafına yerleşmişti. Bu arada ticarî deha, yaratıcı ruh ve zekâ da en az şiddet kadar büyük bir rol oynamıştı. Bu nehir çağlar boyunca sayısız krallıklar görmüş, kıyılarının gölgeliklerinde sayısız prens ve kral büyütmüş, sonra da insanları toprakla birleşmek üzere rüzgârda uçuşan yapraklara benzeten eski Hint bilgeliği uyarınca onların yok oluşunu görmüştü.

Sind kıyılarına oldukça cana yakın insanlar yerleşmişti. Brahman'lar tarafından yönetilen bu insanlar arasında, İslam hızla yayılıyordu. Savaşçılarıyla İndus Neh-ri'ne kadar ilerleyen Yunan-Pers kahramanı Büyük İskender zamanından bu yana Sind'de pek az şey değişmişti. Bölgenin bereketli toprakları insanları kendisine çekmeye devam ediyordu. Güneş tarafından kavrulan İslam ülkelerinde yaşayan insanların birçoğu, suyun yaşayan ve ruh sahibi olan her şeye armağan ettiği bu bolluk ve bereketten paylarına düşeni almak üzere büyük nehrin denize döküldüğü yere göç ediyorlardı. Bütün bu bölge Kuran'da adı geçen gizemli bir figür olan Hızır'ın koruyuculuğu altındaydı. Hızır ismi bölge sakinleri tarafından saygıyla anılıyor, destan ve efsanelerde yaşatılmaya devam ediyordu. "Yaşayan her şey sudan gelir" diye yazıyordu Müslümanların kutsal kitabında.

Peygamberin ölümünden birkaç on yıl sonra Müslümanlar İndus Nehri kıyılarına ayak basmışlardı. Oradan da bu dev ülkenin içlerine ilerlemiş ve gittikleri her yerde

geçici olarak yerleşmişlerdi. Ancak Ebedî Kar Ülkesi'nin önünde granit bir duvar gibi yükselen dağ sıralarına ulaştıkları zaman durmuştu ilerlemeleri. Yerli halkın inanışına göre Müslümanların Asya içine ilerlemelerine engel olan dağ sıraları ebedî, masum ve dokunulmaz tanrıların makamıydı. Büyük nehir ve yan kolları tarafından bir örümcek ağı gibi sarılan vadilerde oturan insanlar, Hindistan'ın bin tanrısına mistik tapınma ayinleri düzenlemek için görkemli tapmaklar inşa etmişlerdi. Bu tanrılar, Veda ve Upanişad adı verilen destanlarda olduğu kadar, basit halkın şarkılarında da ifade edilen, taşlaşmış güzellik ilaheleriydi. Bu, Sind Ülkesi'ni İslam adına fetheden fatihlerin dinine karışmayan ve onunla birleşmeyen bir ifadeydi.

Bir yaz günü orta boylu, artık pek genç olmayan bir adamın ırmak vadisi boyunca şarkı söyleyerek ve raks ederek ilerlediği görüldü. Adam yalnızdı. Fakat yalnız olmasa da şarkı söylemekten ve raks etmekten vazgeçecek değildi. Bu adam Basra ve Bağdat'ta, hatta kutsal Mekke sokaklarında bile raks etmişti - bunu yapmaktan onu kim alıkoyabilirdi ki? Hindular arasında daha bir severek raks ediyordu, çünkü onlar bunun değerini takdir ediyorlardı. Hinduların raksta "Tanrılar Oyunu" adlı inançlarının yansımasını gördüklerini çok çabuk kavramıştı. "Kutsal olan" onlar için sessizce tapılacak, hareketsiz bir şey değil, aksine şeylerin arkasında ve içindeki metafizik hareketti. Irak'taki alimler bile "Hinduların Bin Tanrısı"ndan söz etmiş ve tiksintiyle burun kıvırmışlardı. Bu inançta aklına yatmayan pek çok şey olmasına rağmen o bunu yapmamıştı.

Hallaç o gün kendisine hakkında oldukça çok şey anlatılan bir tapmağı ziyaret etmeye gidiyordu. İndus'un

aşağı bölgelerinin İslam'la tanışalı uzun zaman olmuştu, fakat halkın büyük kısmı hâlâ eski inançlarına bağlıydı. Bağdat halifesine karşı genelde düşmanca bir tavır takınan Müslüman hükümdarlar gırtlaklarına kadar politikaya gömüldükleri için, İslam'ı yaymak davasında önemli bir adım atma fırsatını bulamamışlardı. Hallac'ı taşıyan gemi, İran'ın doğusu boyunca yelken açarak Horasan ve Hindikuş Dağları'nın önünden geçmiş, sonunda Hindistan'a varmıştı. Hallaç, bugüne kadar mümin ya da kâfir pek çok kişinin açlıktan kıvranarak can verdiği Deşt-i Margo'yu, yani Safganların ve Belucîlerin ölüm çölünü kat etmek zorunda kalmamıştı. Yaptığı hac ziyaretlerinde olduğu gibi aylardan beri durup dinlenmeden yollardaydı. Sonunda nehrin kıyısındaki bir Müslüman köyünde kendisine kalacak bir yer sağlamıştı.

Tapınağa doğru son birkaç adımını atarken, güneş gökteki en yüksek seviyesine ulaşmıştı. Hallaç artık raks etmiyordu. Tapınak, yeşil parıltılar saçan düz bir ovanın ortasında tek başına duruyordu. Sanatkârane bir şekilde işlenmiş bir Stupa'nm ardında bulunan etkileyici bir taş yığınıydı bu yapı. Hallaç, bu yapının bu ıssız yöre için aslında çok büyük olduğunu düşündü. Fakat tapmağın önünde veya içeri uzanan basamaklarında çok sayıda Hintlinin oturduğu görülüyordu. Bir kısmı otların üzerine serilmiş uyuyor, bir kısmı kendi aralarında sohbet ediyor, dini vecibelerini yerine getiren başka bir kısmı ise tapmağın iç kısmından dışarı çıkıyordu. Kadınlar ve erkekler tapınak bölgesinde serbestçe yan yana dolaşıyordu.

Hallac'ın kulağına müzik sesi geliyordu. Daha önce hiç duymadığı şekilde etkileyici,, yumuşak, biraz mono-

* Budistlere veya Hindulara ait dini yapı; içinde genellikle kutsal bir emanet bulunur - ç.n.

ton, fakat yine de ruha huzur veren nağmelerdi bunlar. Telli bir çalgıdan yükseliyorlardı. Bir davul ise tiz denilebilecek bir sesle bu nağmelere destek oluyordu. Bu müzik Hallac'a elinde olmadan vatanını hatırlatmıştı.

Stupa'ya geldiği zaman, taş sütunlardan birine yaslanmış olan bir dilenciye bu müziği kimin yaptığını sordu.

"Sind'in en meşhur müzisyenlerinden biri olan Prenanda. Kardeşi de ona eşlik ediyor."

"Çaldıkları nedir?"

"Aşk Tanrıçası Bhakti onuruna çalıyorlar. Gelmenden az önce ona bir ilahi okumuşlardı. Her şeyi bereketli kılan ve yaşam veren Bhakti için buradalar."

"Bunu sadece bir ve tek olan Allah yapabilir."

"Giysilerinden bir Hindu olmadığın belli. Buradaki pek çok insan gibi sen de bir Müslümansın, değil mi?"

"Haklısın."

"Nereden geliyorsun?"

"Bağdat'tan ve bilgelik ülkesi İran'dan. Size katılmak ve yaşamınızı paylaşmak için uzun bir mesafe kat ettim. Fakat bunu başarmak kolay değil."

"Bu söylediklerini biraz açıklar mısın?"

"Sizin bin tanrınız var, benim bir. Fakat bir tane dünya olduğuna göre, bin tane tanrı nasıl var olabilir?"

Dilenci gülümsedi. Fakat bu gülümsemede öfkeden veya kibirden eser bile yoktu.

"Ne zamandan beri aramızdasm?" diye sordu.

"Birkaç haftadan bu yana" diye karşılık verdi Hallaç.

"Bizi anlamayı öğreneceksin. Şu nehre, şu tarlalara bak. Ülkemizin bolluk ve bereketim dikkatle incele; o takdirde tanrının yaratıcı gücüne diğer tanrılar aracılığıyla saygı gösterdiğimizi kavrayacaksın! O her şeydir, o kâinattır, o aynı anda tek ve çok olandır. O her şeyi kap-

sar ve o her şeye karar verir, o her şeyi yaratır ve istediği zaman her şeyi yıkar. Onun varlığını bu tanrılarda idrak ediyoruz, fakat o bunlardan biri değil. Bu çokluk, tekliğin geçici bir tecellisinden başka bir şey değil. Biz buna Maya, yani görüntü diyoruz."

"Sen dininizin rahiplerinden biri misin?" diye sordu ona Hallaç, çünkü bu adam eğitimli birisine benziyordu.

"Hayır. Ben bir Arhat'ım."

"Bu ne demek oluyor?"

Bunun üzerine yaşlı adam hayatında ve izlediği yolda anlatmaya değer ne varsa anlatmaya başladı: "Ben Guceratlıyım ve senin en az iki misli yaşındayım. Ve hayatımın neredeyse tümünü yurdumda geçirdim. Doğup büyüdüğüm şehri seviyordum, çünkü onun insanlarını ve etrafındaki doğayı seviyorum. Yıllar boyunca çömlekçilik yaptım ve hayatımı bu şekilde kazandım. Toprağın ana maddesi olan kille çalışmaktan dolayı mutluydum. Kili ellerimin arasında yoğurarak testi ve bardak şekline sokmak, beni sokaktaki süprüntülerle uğraşmaktan, yük taşımaktan veya çürük, çabuk kırılır maddelerle yetinmek zorunda kalan herhangi bir mesleği icra etmekten daha fazla tatmin ediyordu. Bizim toprağımız o kadar yumuşak, esnek ve soyludur ki! Elimdeki maddeyi sokmak zorunda olduğum şekillerden de hoşlanıyordum; tıpkı onları taşa nakşetmek veya duvara resimlemek zorunda olan bir sanatçı gibi. Kısa bir süre sonra tanrıların bana özel bir yetenek bahşettiği anlaşıldı, çünkü yaptığım testiler ve bardaklar ülke çapında öyle büyük bir şöhrete kavuştu ki, yıllar boyunca kendi geçimimi sağlamaktan öte, büyük bir servete bile sahip oldum. Diğerlerinden daha önce evlenmeyi ve hayatın tadını çıkarmayı başardım. Çocuklarımın bir kısmını ve karım Sitara'yı kaybetmeme

rağmen, ailem gittikçe büyüyordu. Fakat bu durum burada alışılmadık bir şey değildir ve senin uzaklardaki ülkende de farklı olacağını sanmıyorum. Kader verir ve alır. Komşu bölgelerde olduğu gibi bir savaşa ya da şiddet olayına kurban gitmediğimiz için hepimiz mutlu bir hayat sürüyorduk. Çocuklarım büyüyüp kendi ailelerini kuruncaya kadar hayatımız böylece sürüp gitti. Sonra da geleneklerimizin kaidelerine uymaya karar verdim..."

"Bu geleneklerin ne tür kaideleri vardır?"

"Yaşamının belli başlı dönemlerini geride bıraktıktan sonra insana Arhat olmasını öğütlerler. Yapması gereken işleri yoluna koyduktan sonra, tanrımn sözüne ve yaptıklarına dalmak için ailesini terk etmeli ve ormana gitmelidir. Orada tanrılara ve ölüme yaklaşmalıdır. Bazıları gerçekten de ormana giderler, ormanda yetişen bitkilerle beslenirler, ormanın havasını solurlar, ormanda ölürler ve orada gömülürler."

"Herkes Arhat olmak zorunda mıdır?"

"Kesinlikle hayır. Fakat çok kişi, bunu yapar."

"Bir Arhat kendisini mutlak surette tanrıya adamak zorunda mıdır?"

"Evet. Fakat bizim çok sayıda tanrıya sahip olmamız, eminim ki senin gibi bir Müslümanı ürkütür."

"Bunu daha önce de duymuş ve kavramakta güçlük çekmiştim. Bizim kutsal kitabımız tanrının çok değil, tek olduğunu söyler."

"Bizim için teklik, çokluk olarak tezahür eder. Ben de kendime Aşk Tanrıçası Bhakti'yi seçtim. Bu nedenle onun tapınağının ve ziyaretçilerinin hizmetindeyim."

"Buna nasıl karar verdin?"

"Arhat olmaya karar verdikten sonra, yaşamımın bundan sonraki kısmını hangi tanrıya adamamın yerinde

olacağını düşünmeye başladım. Once aklıma Şiva ve Viş-nu geldi, yapıcı ve yıkıcı tanrılar. Bunlar tüm Hindistan'ın en fazla saygı gösterilen tanrılarıydı. Sonra savaşçıların tanrısı Rama ve Krişna. Fakat yaşamımın o zaman dek olan anlamı üzerine düşündükçe, mesleğim olan çömlekçilik her geçen an daha fazla yardımıma koşuyordu. Bir yaşam boyu güzellikle meşgul olmamış mıydım? Ruhum toprağa güzel şekiller vermekle görevlendirilmemiş miydi? Güzellik ve uyum onu sarhoş etmiyor muydu? Elimdeki malzemeyi her zaman filozofların söylediği gibi ruh vererek canlandırmamış mıydım? Bu nedenle kendimi güzelliğin, yaratıcı bereketin ve uyumun tanrıçası olan Bhakti'ye adamaya karar verdim ve onun bu tapınağına geldim."

"Anlıyorum" dedi Hallaç adamın anlattıklarından etkilenmiş olarak. "Sizin tanrılarınız insanın yeteneklerinde yansımasını bulan varlığının belli bir kısmını temsil ediyorlar. Öyle değil mi?"

"Böyle de ifade edebilirsin."

"Fakat çokluk içinde teklik demekle ne anlatmak istediğini tam olarak kavrayamadım" dedi Hallaç. Arhat'ın az önce söyledikleri bir kez daha aklına gelmişti. "Tanrı ya birdir, ya da çok tanrı vardır. Aynı zamanda çok olan tek bir tanrıyı tasavvur etmek imkânsızdır."

Bunun üzerine Arhat birkaç dakika boyunca sessiz kaldı. Hallaç onun bu soruyu cevaplamayacağını düşünmeye başlamıştı ki, adamın ağzından dökülen sözlerle yanıldığını anladı:

"Bizim dinimiz binlerce yıl yaşındadır. Üstatlarımız ise bize ayrılığın zahirî olduğunu öğreten Rişilerdir. Dünyanın yapısı birlikten başka bir şey değildir. Atalarımızın Rişilerin öğretilerini bize ve sonsuza ulaştırmak üzere ka-

leme aldıkları Vedalar ve Upanişadlar da aynı şeyden söz eder. Kişi sadece yaşadığı ve 'Ben' diyebildiği sürece dünya ona çok renkli, çok çeşitli, pek çok tanrı tarafından yönetilen bir yer olarak görünür. Fakat bu tanrılar bizim bilincine varamadığımız, ancak parçası olduğumuz bir bütünün, kapsamın ve dairenin birer açısıdır. Sadece Brahman adı verilen bu 'bütünlük' gerçektir. Bu gerçek geçici ve bulanık Maya'nm, gerçekten çok uzakta olan duyuların bağımlılığından oluşan bir sis perdesinin ardında bulunmaktadır. Bu duyular bizi sürekli olarak kandırır, bize oyun oynarlar; çürük bir yeri sağlam, sessiz bir yeri gürültülü, renksiz olan bir yeri de renkli gibi gösterirler. 'Benlik' denen şey de aslında bundan farklı değildir. Biz benliğimize Atman ismini veriyor ve onun bize tanrıyla kendimiz arasında bir ayrılık olduğu fikrini kabul ettirmeye çalıştığını biliyoruz. Fakat Rişilerin öğretisine göre gerçekte Brahman ve Atman birdir. Doğuştan itibaren böyleyiz ve teklik prensibi bizi terk ettiği zaman da böyle olacağız. Fakat ben bir Arhat olarak Brahman'ı yaşarken görmeyi ve onun en azından bir parçasını yakalamayı arzu ediyorum. Parolamız *ise tat tvam* ası'dir, yani *Brahman olan sen kendinsin."*

Hallaç ürperdiğini hissetti. Bhakti tapmağında ilgi çekici bir öğretiyle karşılaşmıştı. Hintlilerin yüce İslam'dan çok uzak olmalarına rağmen, onların öğretisini çok iyi kavramıştı. Az önce duydukları -başka sözler ve kavramlarla olsa bile- dostları ve hocaları tarafından savunulan görüşlerdi. Hatta kısmen kendi tarafından da. Bu Ar-hat'tan ansızın beklenmedik şekilde hoşlanmaya başlamıştı. O da kendisini dine vererek ve meditasyon yaparak tanrının birliğine ulaşmaya çabalamıyor muydu? Dıştan bakıldığı zaman Hintlilerin dinsel inançlarını İslam'a

bağlayan hiçbir şey yoktu; fakat bu yaşlı adamın anlattıkları durumun aslında bambaşka olduğunu açıklıyordu. Anlaşılan inançların dış kabuklarıyla esas anlatmak istedikleri arasında kesin bir ayırım yapmak gerekiyordu. Hallaç, bu düşünceyle daha önce İsmailîlerin polemikleri çerçevesinde yakından tanışmıştı.

Müteakip saatlerde Hallaç Hintlilerin dinine dair kendisini hayretler içinde bırakan daha kapsamlı bilgiler edindi. Kendisini güzelliğe adayan bu yaşlı adam, Bağdat'ın sûfi çevresinde iyi bir yere pekâlâ sahip olabilirdi. Birlikte bir süre Prenanda'nın müziğine kulak verdiler. Arhat ona bu nağmelerin anlamını açıklamıştı. Müzisyen kendi usulünce tek ve ebedî olanın güzelliğini ve mükemmelliğini ölümsüzleştirmek istiyordu. Bunun üzerine Hallaç Kuran'a ve Muhammed'in söylediklerine dayanarak şu meşhur sözleri söylemeden edemedi: "Allah güzeldir ve güzeli sever."

Hallaç Sind ülkesinde birkaç hafta daha kaldı. Dolaşıyor, vaaz veriyor ve şarkı söylüyordu, çünkü Hintlilerin müziği onu büyülemişti.

MANİHEİSTLERİN ÜLKESİNDE

"Dünya derindir,
Gündüzün düşündüğünden daha derin."
Friedrich Nietzsche

Dışarıda fırtına uğulduyordu. İki günden beri toprağı kaplayan ince toz tabakası şiddetle esen rüzgâr tarafından göğe savruluyor; ağaçların, çalıların, evlerin ve ahırların üzerini kaplıyordu. İnsanlar evlerinin koruyuculuğuna sığınmış, fırtınanın dinmesini bekliyordu. İnce, fakat sağlam bir parşömen kâğıdını andıran gökyüzündeki güneş sanki buzlu bir camın ardındaymışçasına donuk parıltılar saçıyordu. Havanın hâlâ şiddetle sıcak olmasına rağmen, ışınlarının gücü kırılmıştı. İnsanları, hayvanları ve doğayı boyunduruğu altına alan bu fırtınanın adına "Kara Boran" deniyordu. Bugüne kadar pek çok insanın ölümüne sebep olmuştu.

Evlerin içleri ise şaşılacak bir serinliğe sahipti. Uzaklardaki Bağdat'tan gelen misafir, bu evlerin Irak'ta veya İran'da bulunanlardan daha farklı inşa edildiklerini ilk bakışta anlamıştı. Her halükârda halifenin ülkesinin hiçbir şehrinde kavurucu yaz sıcağına bu şekilde dayanmak mümkün değildi.

Hallac'ın Horasan'ın taşlı düzlükleri ve Turfan bozkırları içinden yaptığı yolculuk tam yedi gün sürmüştü. Havanın çok kötü olması moralini fazla bozmamıştı. Peygamberin söylediklerini kayıtsız şartsız kabul etmedikleri için neredeyse ikiyüz yıl önce İran ve Irak'tan ayrılmak

zorunda kalan "mürtef'lerin öğretilerine vakıf olmak için her şeyi göze almaya hazırdı. Hallaç insanların kendisine Bağdat'ta İbni el-Mukaffas'ın nasıl öldürülmüş olduğunu anlatmalarını çok iyi hatırlıyordu. O da bu mürtetlerden biri olmasına rağmen, dışarıya karşı kendisini çok iyi bir Müslüman olarak tanıtmıştı. Fakat ne bunun, ne de bugün bile Bağdat'ta sevilerek okunan İran ve Hint edebiyatından yaptığı tercümelerin ona bir faydası olmamıştı. O zamanlar tanrıya şirk koşan zındıklara şimdiki kadar müsamahakâr davranılmıyordu. Pek çok kişi onları hak dininden olmayanlar gibi büyücü olarak adlandırıyordu. Hak dinine ise sadece Müslümanlar, Hıristiyanlar ve Museviler sahipti.

Hallaç burada Müslümanlar arasında kalacak bir yer bulmuştu kendisine. Hak dinine inananlarla gizemli Kı-tay ülkesi arasında ticaret yapan, hatta bu yolla zengin olan bir ailenin yanında kalıyordu. Orta Asya'nın Mave-raünnehir adlı bölgesi, Peygamber'in öğretisini İpek Yolu boyunca yayan tacirler tarafından iskân edilmişti. Hallaç, ev sahibi Murad'ı, kervanıyla birlikte Bağdat'a geldiği bir sırada tanımıştı. Peygamberin ölümünden kısa bir süre sonra Müslüman orduları Orta Asya bozkırlarına ve vahalarına yayılmış, bir zamanlar Büyük İskender'in ordusu tarafından zapt edilen bölgelere yerleşmişlerdi. Fakat İslam'ın neredeyse resmi din haline gelmiş olmasına rağmen, Turfan'ın Hoco ve İdikut şehirlerinde hak dinine inananların sayısı parmakla gösterilecek kadar azdı. Burası Hallac'a Hindistan'ı çağrıştırmıştı. Orada da Müslümanlar Şiva ve Vişnu'ya inanan Hindularm yanında umutsuz denilebilecek bir azınlık halindeydiler. Hallac'ın ev sahibi Murad'la birçok ortak noktası vardı, özellikle de ilahi sırlara vakıf olma arzusu bakımından. Çilecilerin kıl

elbiselerini giymemesine rağmen Murad da bir sûfiydi. Yaşamını Bağdat ve Basra'da tanımış olduğu dervişlerin öğretileri uyarınca tertip ediyordu.

"Uygur Tuğrul'u ve arkadaşlarını ne zaman istersen ziyarete edebiliriz" dedi Murad misafirine.

O sırada yemek yiyen Hallaç sessizce başını salladı. Uzun zamandır bu Uygur'a ne soracağını düşünüp duruyordu. Yolculuğu boyunca kafasında pek çok soru dolanıp durmuştu. Kendi düşüncesine göre Kuran tarafından bile tatminkâr bir şekilde açıklanamayan sorular... Mu-rad'ın geçmiş yıllarda Bağdat'a göndermiş olduğu mektuplar ise sadece imâlar içeriyordu.

"Uygur içinden geçenleri söyleyebilecek mi?"

"Bunu yapacağından eminim çünkü onun kimseden korkusu yoktur."

"Güvenilir birisi midir?"

"Kesinlikle."

"Uygur'un hak dini hakkındaki düşünceleri nedir?"

"Bilmiyorum" diye karşılık verdi Murad. "Fakat o sık sık Kuran okuyan ve aklındaki sorulara cevap bulmaya çalışan açık fikirli bir adamdır. Bizim dilimize ve Farsça'ya vakıftır. Onun tüm Turfan bölgesinin en bilge adamı olduğunu söyleyebilirim. Hatta atalarımızın eski Türk kağanları Bumin, Kültigin ve Bilge'yi ölümsüzleştirmek üzere diktikleri eski taşlardaki yazıları dahi okuyabilir. Bu taşlar İslam'dan çok daha önce dikilmişti... Çok daha önce! Tuğrul bugün benim ne yazık ki öğrenmeyi asla başaramadığım Uygur yazısı dersleri vermektedir. Bundan başka ne anlama geldiklerine dair en küçük bir fikrim bile olmayan başka harflerle de yazar ve dünyadaki tüm altına değişmeyeceği kitaplara sahiptir. Onunla bu kitaplar hakkında konuşmalısın, kardeşim."

"Bana bildiği her şeyi söyleyecek mi? Ve tüm sorularıma cevap verecek mi?"

"Bunu yapacağını düşünüyorum."

"Ona İslam'dan ve ilahî aşkla yanan dervişlerden söz edeceğim. Eğer gerçekten dediğin kadar bilgeyse mutlaka bunlardan faydalanmayı bilecektir" dedi Hallaç düşünceli bir tavırla.

Bu arada dışarıdaki fırtına biraz olsun hafiflemişti. Tacir Murad kapının önüne çıktı ve etrafına bakındı. Güneş ışığının hâlâ saydam bir ceylan derisinin ardından geliyormuş gibi görünmesine rağmen, hiç olmazsa görüş alanı kısmen açılmıştı. Her taraf sapsarı kumla kaplıydı. Ufka kadar sarı kum tepeleri uzanıyordu. Hallaç arkadaşına yaklaştı ve derin bir nefes aldı. Dışarıdaki manzara ona yıllar önce ziyaret etmiş olduğu Horasan'ı hatırlatmıştı. Kıyısında şehrin kurulu olduğu nehir evden sadece birkaç yüz metre uzaklıkta menderesler çizerek akmaya devam ediyordu. Hemen yakınlardaki birkaç palmiye ve ılgın ağacı ise hâlâ şiddetle esen rüzgâr altında eğilmeye devam ediyordu.

"Bu bölge bana vatammı hatırlatıyor" dedi Hallaç ansızın ve arkasını dönerek evin içine girdi. "Bazen Allah'ın dünyayı oldukça tekdüze yaratmış olduğunu düşünüyorum. Fakat Hindistan'ın sık ormanlarını unutmuş değilim. Onlar bambaşka. Bizim dünyamız bereketin ve kısırlığın, varlığın ve yokluğun, yaşamın ve ölümün sürekli bir değişiminden ibaret. Acaba bu döngü günün birinde son bulacak mı? Buda'nın öğretilerini biliyor musun? Ben onlarla Hindistan'da tanışmıştım. KuranTa her zaman uyum içinde olmasalar da, yine de iyi öğretiler olduklarını söyleyebilirim."

Böylece hemen aynı gün birlikte Uygur Tuğrul'u zi-

yarete gittiler. Hallaç karşısında genç denilebilecek bir adam görünce oldukça şaşırmıştı. Tuğrul'un oldukça yaşlı biri olması gerektiğini düşünüyordu. Uygur son derece sade bir evde oturuyordu. Aslında burası yan taraflarında iki tane niş bulunan büyükçe bir odadan ibaretti. Nişlerin birinde bir döşek vardı, diğeri ise büyük ihtimalle hela vazifesi görüyordu. Adam yalnız yaşıyor olmalıydı, çünkü odada ailesi için yer yoktu.

"Selamünaleyküm" dedi Hallaç içeri girerken. "Peygamberimiz Muhammed'in selam ve rahmeti üzerine olsun! Gerçekten biz Allah'a aidiz ve ona geri döneceğiz!"

"Aleykümselam, yabancı. Hoş geldin" diye karşılık verdi Uygur nazik bir tavırla.

Sonra da Irak'tan geleceği söylenen misafiri uzun süredir sabırsızlıkla beklediğini belirtti. Kendisi insanlarla tartışmaktan çok hoşlanıyormuş, çünkü mensubu olduğu dinde gerçek peşinde koşmak her canlıya verilmiş bir görevmiş. Hatta bunu yapmak ibadetle bile bir tutuluyor-muş. Fakat bu arada Müslümanların da gerçeği aramak peşinde koşmaya başladıkları kulağına gelmiş.

"Sadece bazıları" diye düzeltti onu Hallaç. "Din alimlerimizden bazıları ve ben de onlardan biriyim. Allah veya Gerçek adını verdiğimiz tanrının bizi kendisini ve yaratılışını anlamakla görevlendirdiğini düşünüyoruz. Peygamberimiz bir zamanlar şöyle demişti: Bilge biriyle konuşmak dine fayda, cahil biriyle konuşmak ise zarar getirir."

Hallaç sonra da gittiği her yerde insanları İslam'a davet ettiğini, çünkü tanrısal iradeye tümüyle teslim olmaktan başka yapacak daha iyi bir şey olmadığını düşündüğünü anlattı. Bu teslimiyet yaşama amaç ve yön veriyor, aklı idrak yoluna yöneltiyor ve kalbi diğer insanlara karşı acıma ve muhabbet hisleriyle dolduruyormuş. İslam'ı

Kuran'da yazılı olan tanrı sözü şeklinde tamamlanmış bir vahiy olarak getirdiği için, Muhammed de şüphesiz peygamberlerin sonuncusuymuş.

"Yahudiler Tevrat'ı, Hıristiyanlar ise İncil'i kaleme aldılar" diye açıkladı Hallaç sözlerini. "Kuran'da ise bizzat Allah konuşuyor."

"Peki benim inancım hakkında ne düşünüyorsun, yabancı?" diye sordu Uygur. Karşısında kendisi gibi gerçeğin peşinde olan birisini göreceğini düşündüğü için, Hal-lac'ın yaptığı İslam propagandası onu ürkütmüştü. Bu adam da civardaki birçoğu gibi koyu bir Müslümandı.

"Senin inancını tanımıyorum. Sadece kulaktan dolma bazı bilgilere sahibim. Bir de -Murad'ı işaret ederek- ortak dostumuzun yaşadığım şehirde bulunduğu sırada anlattıkları var. Aslımın İranlı olduğunu bildiğini sanıyorum. Çok genç yaşlarda yurdumda İslam'dan önce varolan bilgelik öğretilerine ilgi duymaya başladım. Daha çocukken Zerdüşti'lerle tanıştım. Benim hak dinine inandığımı kimse inkâr edemez, fakat köken ve gelenek bakımından İranlı olduğum da bir gerçek. Sık sık sayıları giderek azalan Zerdüştîler üzerine düşünüyorum. Bağdat tarafından başzmdık ve başkâfir olarak nitelendirilen peygamberiniz Mani hakkında da bazı şeyler duydum. Ona ve kişiliğine yöneltilen suçlamaların hepsi ezberimde; fakat doğruyu söylemek gerekirse ne öğrettiği hakkında neredeyse hiçbir şey bilmiyorum. Bu arada bizim din bilginlerinin söylediklerine de pek az itibar ettiğimi belirtmem gerekir..."

İşte bu daha iyi, diye düşündü Uygur Tuğrul kendi kendine. Zaten bu adamın böylesine uzun bir yolculuğu göze almasının başka bir açıklaması olamazdı. Sadece öğrenmek isteyen insanlar bunu yapabilirlerdi ve Murad

Irak'tan gelen adamın böyle biri olduğuna dair onu temin etmişti. Mutlu ve ruhsal açıdan kendi kendilerine yeten insanlar her türlü sebepten dolayı seyahate çıkabilirlerdi; fakat öğrenmek arzusuyla değil.

"Siz Müslümanlar bizim Peygamberimizi inkâr ediyorsunuz" dedi Tuğrul lafı dolandırmadan.

Bu açık sözlülük Hallac'ın çok hoşuna gitmişti.

"Senin bir sûfi olduğunu duymuştum" dedi ev sahibi. "Yün elbiselere bürünen dervişlerden biri. Oysa üzerinde yün bir elbise olmadığını görüyorum. Biz de arınmak ve tanrıya yaklaşmak için oruç tutuyor ve azla yetiniyoruz. Siz dervişler de aynı yolda yürümüyor musunuz? Bu konuda aynı fikirde değil miyiz?"

Hallaç evet anlamında başını sallayarak ona cevap verdi. "Bana peygamberinizden söz et" dedi sonra. "Onun kim olduğunu ve ne zaman yaşadığını anlat."

Bunun üzerine Uygur anlatmaya başladı: "Mani'nin dünyevî yaşamına şehit olarak veda etmesinin üzerinden yaklaşık altıyüz yıl geçti. Babilliydi, soylu bir aileden geliyordu ve daha küçük yaşlarda peygamberliğinin belirtilerini sezmeye başlamıştı. Seçilmiş olanların tümünde bulunan seçilmiştik ve başkalık işaretleri onda da bulunuyordu. Bu ruhsal özellikler diğer insanların özelliklerinden o kadar bariz bir şekilde farklıydı ki, diğer insanlar tarafından korku verici, hatta kötü ruhlara özgü olarak algılanıyorlardı. Mani kötü ruhların var olduğunu öğretmesine rağmen, onlar tarafından ele geçirilmiş değildi. Mani, tapınaktaki din alimleriyle tartışan küçük İsa'ya benziyordu. Maveraünnehir'e de İsa'ya inananlarla birlikte gelmişti. O zamanlar Arsak hanedanı Mezopotamya ve İran üzerinde hüküm sürüyordu. Roma İmparatorluğu'nda zulüm gören Hıristiyanlar onlara sığmıyor ve canlarını

kurtarıyorlardı. Mani oniki yaşındayken ilk defa tanrıdan o zamana kadar mensubu olduğu cemaatten ayrılması ve insanlara yeni bir öğreti yayması çağrısını aldı. Babası Babil'in güneyinde, bugün Basra şehrinin bulunduğu yerde, sayıları oldukça fazla olan ve Manda öğretisine bağlı gnostiklerinden biriydi. Oğlunu da bu inanışa göre yetiştirmişti..."

"Onlar bugün de varlıklarını sürdürüyor" diye onun sözünü kesti Hallaç. "Basra'da onlarla tanışmıştım. Manda cemaati mensupları eskiden sık sık bir araya geliyordu, fakat durumları artık oldukça güç."

"Dediğim gibi Mani bu inanca uygun olarak büyütülmüştü. Fakat daha çok küçük yaşlarda yaşadığı yerde yaygın olarak bulunan diğer inançlara da ilgi duymaya başlamıştı. Ar askı İmparatorluğu'nun resmi dinini temsil eden, daha doğrusu devlet adına iktidarı elinde bulunduran Zerdüştî rahiplerinin yanı sıra, Fırat ve Dicle nehirleri arasındaki topraklarda İsa'ya inanan farklı cemaatler mevcuttu. Mani kendi cemaatinde de İsa'dan söz edildiğini duymuştu ve ona büyük saygı duyuyordu. İsa'ya inanalar o sırada pek güçlü değillerdi, fakat İsa'nın doğası ve üçlü teslis konularında birbirlerine girmeye başlamışlardı bile. Uzak batıda iktidarı ellerinde tutmalarına rağmen, aralarındaki anlaşmazlık bugün bile devam ediyor. Fakat bizim Peygamberimiz asla İsa hakkında kötü bir söz sarf etmedi, hem de Hıristiyanların her fırsatta onu karalamalarına rağmen. Mani, Orta Babil yöresinde bugünkü adı Chosrau olan Ktesiphon'da az sayıda bulunan Budistlerle de yakın ilişkilerde bulundu. Yaratılış üzerine düşünmeye başlamasının ilk yılında Mani Hintlilerin ülkesine..."

"Bu benim için önemli bir bilgi. Ben Hindistan'ı tanı-

yorum. Hak yolunu bugüne kadar kabul etmemiş olmalarına rağmen dervişleri ve azizleri beni çok etkilemişti. Aralarında az sayıda şarlatanın da bulunmasına rağmen genellikle dürüst ve az rastlanır derinlikte insanlar. Doğrusu Müslümanlar arasında da şarlatanlar tanıyorum, üstelik sayıları hiç de az değil."

"Hemşehrin Bağdatlı Muhasibi" dedi Murad, Hal-lac'm sözlerini tamamlamak istercesine, "sahte sofuların ve din bezirganlarının foyalarını meydana çıkarmış ve onları mahkûm etmişti."

"... Hintlilerin ülkesine gitti" diye sözüne devam etti Tuğrul kaldığı yerden. "Orada çileciliğin ve tevazünün yapısına uygun gelen çeşitli biçimlerini öğrendi. Öğrenim görmek ve ruhsal alanda derinleşmek üzere hiç çekinmeden kendisini Sadhu ve Sanyasin'lerin ellerine teslim etti. O sıralarda yeni bir araya getirilmiş olan ve Hindistan'da giderek yaygınlaşan Upanişad ve diğer Hint metinlerini inceledi. Sonra da Hindistan'dan başlayarak tanrısal misyonunu icra etmeye başladı. O zaman sizin dininiz henüz tanrıdaydı ve insanlar arasında değildi..."

"Yanılıyorsun" diye itiraz etti Hallaç. "Bizim dinimiz Adem'den, ya da en geç İbrahim'den bu yana insanlar arasındadır. Ne var ki tahrif edilip bozulmuştu, ta ki Muhammed -selam ve rahmet üzerine olsun!- gelip onu yabancı tesirlerin etkisinden ve farklılaşmasından kurtarana kadar..."

"Bunu böyle kabul etmene bir itirazım yok, fakat izin ver de sözümü bitireyim: Uzun yolculuklardan sonra misyonu onu tekrar insanların hayret edilecek kadar kısa sürede öğretisini kabul ettiği Babil'e geri götürdü. Hatta Zerdüştî rahipleri olan Mobedan'ların muhalefetine rağmen sarayda nüfuz kazanmayı bile başardı. Orada Ma-

ni'nin Zerdüşt'ün öğretisini daha yeni, daha orijinal bir şekilde yeniden tesis etmek istediği kanısı hasıl olmuştu. Onun İsa, Buda ve başkalarını da din kardeşi olarak görmesi fazla önemsenmemişti..."

"Bizim Peygamberimiz Muhammed de eski ve yeni Ahit Peygamberlerini, Musa ve İsa'yı kabul ve teyit eder."

"Bu saydıklarının arasında Mani yok" diye karşılık verdi Uygur. "Mani'nin öğretisi bugün onun yurdunda saygı görmek bir yana dursun, baskı altında tutuluyor. Bu nedenle burada bulunuyoruz, hem de asırlardan beri."

"Biliyorum."

"Biz ışığa özlem duyuyoruz" diye devam etti Uygur açıklamalarına. "Biz kendimizi 'Işığın Müritleri' olarak adlandırıyoruz. Ustamız bize tanrısal varlığın ışıktan oluştuğunu ve bu ışığın dünyanın varlığıyla karardığını öğretti."

"İnsanların günahları yüzünden mi?"

"Sadece günah değil" dedi Tuğrul.

"O halde açıkla!"

Bunun üzerine Uygur Mani'nin vaazlarında ve yazılarında ortaya koyduğu ve başlangıçta Arsak hanedanının büyük kralı Şahpur tarafından desteklenmesine rağmen uğrunda ölüme gittiği öğretisini anlatmaya başladı. Müslümanlar bu öğretinin birçok kısmına vakıftı, fakat aynı şekilde birçok kısmı da karanlıkta kalmıştı. Uygur'un anlattıkları bir yandan Hallac'ın aklını karıştırırken, diğer yandan da merakını ve bilgiye olan susamışlı-ğını kamçılıyordu. Tuğrul başlangıçta onun bilgi sahibi olduğu konulardan söz etti: örneğin tanrı tarafından dünyanın yaratılışı. Fakat Uygur sonra dünyanın ışık-karakterinden, yani onun saf-manevî yapısını anlatmaya başladı; ta ki maddelerin ve gölgelerin günahkâr krallığı

üzerinde hüküm süren kötü ruhların tanrıya ve tüm kâinata savaş açmaya karar vermelerine kadar. Böylece karanlık ve aydınlık arasındaki ebedî savaş başlamıştı. Bu kavga, diyordu Uygur, kötü ruhlar krallığına düşüşünden bu yana karanlığın içinde yüzen dünyanın anlamını belirliyordu. Dünya tüm zamanlar için gerçekte hayal ve gölgelerden başka bir şey olmayan tahrik edici maddelerle dolmuştu, fakat insanların kamaşan gözleri onları gerçek olarak algılıyordu. Dünya bir daha kurtulması mümkün olmayacak şekilde kötü ruhların eline geçmişti. Tanrı ise sadece bir ışıkü ve bu dünyayla bir ilgisi bulunmuyordu.

Bu noktada Hallaç onun sözünü kesti:

"Bu kadar radikal bir şekilde ifade etmesem bile, söylediklerinin bir kısmını onaylayabilirim. Fakat dünyanın kötülüğü ve tanrının yapısı hakkında söylediklerin bana göre değil. Hatta bunların tüm Müslümanlara göre olmadığını söyleyebilirim. Biz bu konuda bambaşka düşüncelere sahibiz. Tanrı dünyayı bir emriyle taratmıştır ve onu günden güne aydınlatmaktadır. Dünya tanrı tarafından yaratıldığı için kötü olması söz konusu dahi değildir. Tanrı yücedir! O tüm erdemlerin kaynağıdır ve her şeyin en iyisini bilir! Gerçi biz de sizin gibi dünyevî hiçbir şeyle ilgisi olmayan aşkın bir tanrıya inanıyoruz; fakat Kuran bize Allah'ın insana şahdamarmdan daha yakın olduğunu söylüyor. Dünyadaki karanlık, ya da başka bir deyişle kötülük, yaratılış gerçeğinde değil, insanın içinde bulunmaktadır."

Fakat Uygur kararlı bir şekilde itiraz etti:

"Dünya insanını yaratan dünya nesneleridir. Yiye-cek-içecek, mal-mülk, değerli oldukları söylenen nesneleri elde etme çabası, fakat özellikle de türünün devamı için içimize tohum atarak maddevî dünyanın asla yok olma-

masını sağlayan phallus-hayvanı. Bunların yardımıyla dünya sahte ışıltısı ile insanın gözünü kör eder, ruhunu çürütür ve onu tanrısal kaynağından uzaklaştırır."

"Benim düşünceme göre bu saydıklarının sadece yanlış kullanımını mahkûm etmek gerekir" dedi Hallaç. "Özellikle sûfiler olmak üzere biz Müslümanlar da ruhsal mükemmeliyete ve idraka ulaşmaya çabalarız. Fakat bunu yaparken dünyayı hor görmemek için azami çaba sarf ederiz. Gerçi aramızda dünyanın çürümekte olan bir leş parçası olduğunu düşünen dervişler de var ve ben de geçici olarak onlardan biriydim. Fakat hiçbir Müslüman bu düşünceye değer vermemelidir, çünkü dünyanın tanrısal işaretlerle dolu olduğunu ifade eden Kuran'a ters düşmektedir. Kutsal kitapta dünyanın tanrı tarafından yaratıldığını okur, fakat ona öte dünyanın, gelip geçiciliğin gözleriyle bakarız. Bu bakış bize dünyanın bir mahlûk olduğunu gösterir; onun değersizliğini veya kötü yapısını değil."

"O halde kötülüğün kaynağı nerededir? Bunun dünya olmadığını söylüyorsun. Yoksa insanoğlu kötülüğü cennetten çıkarken beraberinde mi getirdi?"

"Hayır. Kötülüğün dünyevî kökleri olduğu doğrudur. Fakat insanlar bu kökleri farklı biçimlerde kullanabilirler. Bu tıpkı ilaç olarak kullandığımız maddelere benzer: Kararından biraz fazla olarak kullanıldıkları takdirde bile ölümcül olabilirler. Burada belirleyici olan sadece ölçüdür."

"Demek ki kötülüğün gerçek olduğuna inanıyorsunuz?"

"Özellikle Şeytan adı da verilen İblis'in bizi baştan çıkarmaya çalıştığını düşünüyoruz. Baştan çıkarma, insanın mutlaka mücadele etmesi gereken, gerçek ve tehlikeli

bir güçtür. İblis sadece insanı tanrıdan uzaklaştıran ve tanrıyı unutturan yalancı bir mutluluk, sahte bir cennet yaratabildiği müddetçe varlığını koruyabilir. Dinin hedefi de bunu engellemektir. İnsanın kalbi zayıf ve ruhu dış tesirlere fazlasıyla açık olduğu için, dinin bütün kural ve talimatları buna yöneliktir. Fakat insanın yaratılışının kötü olduğunu veya nihai olarak kötülüğe tutsak düştüğünü biz Müslümanlar kabul edemeyiz. Kıldan yapılma giysiler giyen biz sûfiler ise yaratılışın görünen kısmını aşmaya ve dünyevî çekiciliklerden uzak durmaya çalışırız. Bunu yaparken amacımız insan ruhunu içinde bulunduğu vücut hapishanesinden kurtarmak ve tanrıya diğer şeylerden daha fazla yaklaştırmaktır."

Murad, Hallaç'in açıklamalarını büyük bir şevkle başını sallayarak destekliyordu.

Fakat Tuğrul'un ağzından ansızın Hallaç'm ve* arkadaşının yıldırımla çarpılmışa dönmesine neden olan sözler dökülmeye başladı: "İnsanın sebep olduğu kötülükler olduğu doğrudur. Fakat kötülüklerin birçoğu onun etkisi olmadan meydana gelir: Hastalık, acı, can dostların kaybı, etrafı kasıp kavuran ve insanları öldüren fırtınalar, sel baskınları ve salgınlar. Yaratılmış olan tüm varlıkların sonu ölümdür! Adil veya zalim, iyi veya kötü, tümünün! Söyle bana; tüm bunlar iyi bir tanrının başarılı bir yaratma faaliyeti sonucu ortaya çıkan güzellikler midir? Yoksa bunlar insanla alay etmek, onu aptala çevirmek ama genellikle de eziyet etmek için bir şeytanın icraatı mıdır?"

"Kuran bize alnımıza yazılı olan kaderi kabul etmemiz gerektiğini söyler" diye karşılık verdi Murad. Hallaç da şunları ekledi: "Tanrının bu saydıklarınla neyi amaçladığını bilemeyiz. Zaten bunlar genellikle sadece bizim açımızdan bakıldığında zararlı görünürler. Tanrıya ne

yapması gerektiğini söylemeye cüret edemeyiz. Evet, hepimiz öleceğiz: Fakat biz tanrıdan geldik ve yine ona geri döneceğiz."

"Bana kaçamak cevap verme" dedi Uygur biraz sinirlenerek, çünkü bu söylenenleri daha önce de duymuştu.

"Kaçamak cevap vermiyorum."

"Hayır, bunu yapıyorsun" diye ısrar etti Tuğrul. "Tüm iyiliklerin kaynağının tanrı olduğunu söyledin. O halde nasıl olur da kendi yarattıklarına böyle zalim işkenceler uygulayabilir? Dünyayı tüm felaket ve yıkımlarıyla birlikte tanrıdan ayırmak, onu bu işlerden uzak tutmak daha akıllıca değil midir? Mani inancından olan bizlere göre tanrı hiçbir şekilde kirletilemeyecek ve lekeleneme-yecek bir saflıktan ibarettir."

"Demek ki siz her yerde söylendiği gibi iki ayrı tanrıya inanıyorsunuz" dedi Hallaç. "Salt ruh olan ve dünyayla hiçbir ilgisi bulunmayan bir tanrı ile ilkinin karşıtı olarak tüm eksiklikleri ve kötülükleriyle dünyayı yaratan bir diğer tanrı."

"Bu çok uzun süre önce ölmüş olan Zerdüşt'ün öğretişidir."

"Zerdüşt'ün Ahriman adını verdiği kötü tanrıya mı inanıyorsunuz yoksa?"

"Hayır. Aslında bildiğimiz şeylerin bile pek azına gerçekten inanıyoruz. Hâlâ düşünme aşamasındayız. Peygamber Mani bir İranlı olarak Zerdüşt öğretisini çok iyi tanıyordu, çünkü onlarla birlikte büyümüştü. Fakat çoktanrılıkla itham edilmemizin haksız olduğu kadar kötü niyetli olduğunu düşünüyorum. Bu itham bizi düşünsel olarak dünyayı Demiurgos adı verilen şeytan ve yalan ruhunun yarattığı fikrindeki gnostiklere yaklaştırmak için öne sürülmüştür. Bu dünyadaki kötü ruhlar krallığı tasavvurumuzla bir ilgisi yoktur."

"İslam kötü ruhlara inanmaz. İblis kötü bir ruh değildir. Onun hakkında sahip olduğum düşüncelerin diğer Müslümanların pek hoşuna gitmeyeceğinden eminim. İblis Müslümanlar için baştan çıkartan bir ayartıcı konumundadır. Bu anlamda onu tanrının karşıtı olarak algılayabilirsin. Öte yandan İblis düşmüş bir melektir; çünkü Allah'ın emrine rağmen Adem'in önünde secde etmeye yanaşmamıştır. Bahane olarak da sadece tanrıya secde etmek istediğini söylemiştir; onun yarattığı insana değil. Bu durumun iki anlamı vardır: Ayartıcı dünyada faaliyet gösterir, fakat tanrının yanına konulacak bir varlık değildir."

"Demek ki bu konuda aynı görüşteyiz" dedi Uygur. "Fakat kötüyü herhangi bir şekilde bu dünyada faaliyet gösteren gerçek bir güç olarak kabul etmemize rağmen, tanrının dünyaya veya dünyanın tanrıya olan ilişkisi konusunda aynı görüşte değiliz."

Onlar bu şekilde konuşup tartışırken dışarıda gece olmuştu. Etraf en parlak dolunayla bile aydınlanamaya-cak şekilde zifirî bir karanlığa bürünmüştü. Adamların üçü de yorgun düşmüştü; özellikle Hallaç uzun yolculuğunun yorgunluğunu üzerinde iyiden iyiye hissetmeye başlamıştı. Böylece Tuğrul'dan izin isteyerek Murad'm evine geri döndüler, hafif bir akşam yemeği yediler ve istirahata çekildiler.

Hallaç o gece pek az uyuyabildi. Uygur'un kötülük ve dünya üzerine söyledikleri aklından bir türlü çıkmıyor ve onu rahatsız ediyordu. İslam çilecileri de tanrıya yakınlaşabilmek için dünyevî arzulardan uzaklaşmak gerektiğini öğretiyordu, fakat bu adamın görüşleri aşırıya kaçıyordu. Sufiler için dünya asla temelden kötü ve çürümüş bir şey değildi. Hatta Hint Arhat'larmm arasında bile dünyayı çürümekte olan bir leş parçasına benzeten Ma-

niheistlerin düşünceleri kadar tavizsiz bir ruhçuluğa rastlamamıştı. .Hindular tanrılarının birçoğunda yaratıcı ve yıkıcı eylemi bir arada görüyorlardı; fakat bir Müslüma-nın bunu kabul etmesi imkânsızdı. Bu çok tanrıcılıktı ve günahların en büyüklerindendi.

"Allah bir tektir. Allah her şeyden müstağni ve her şey ona muhtaçtır. O doğurmamış ve doğmamıştır. Hiç bir şey ona denk değildir" diye yazıyordu kutsal Ku-ran'ın son surelerinden birinde. Fakat kimsenin sorumlu olmadığı bir talihsizliğin açıklaması neydi? Tanrısal adalet ve iyilikle nasıl bağdaştırılabilirdi? Rasyonalist Muta-zilîler bile bu meseleyi bugüne kadar açıklığa kavuştura-mamışlardı. Uygur, dünyayı tanrıyla ilgisi olmayan bir cehenneme dönüştürmekle, bu meseleyi kendisine göre çözmüştü. Fakat Hallaç bu "çözümü" enine boyuna düşündükten sonra, tüm radikalliğine rağmen onu şiddetle reddetme noktasına gelmişti. Bu düşünce de hiçbir şeyi açıklamak istemeyen antropomorfistlerin saf mesellerine benziyordu.

Uygur Tuğrul'la yaptığı tartışma benzerlerinin sonuncusu olmadı. Hallaç Türkistan'daki Maniheist ve Müslümanlar arasında aylar boyu kaldı. Farklı diller konuşan ve farklı geleneklere sahip olan bu renkli insanlar, onun bilgi dağarcığına büyük katkılarda bulunmuşlardı. Hallaç yıllardan bu yana dünyayı geziyordu. Kendisini neredeyse Büyük İskender gibi hissetmeye başlamıştı. Aslında bu kadar gezmiş olması şaşılacak bir durumdu. Diğer sûfi üstatlarının birçoğunun dar bir etki alanıyla yetinmelerine rağmen, Hallaç halife postası Barid'in kullandığı yollar üzerinde İslam dünyasının neredeyse yarısını karış karış gezmişti. Fakat merakı henüz tatmin bulmuş değildi.

Onu bu uzun yolculuğa iten sebep ise gerçekte öğrenme merakı veya dinler üzerinde tartışma yapmak yerine, hak dini yayma konusundaki bitip tükenmez azmiydi. Koşulların uygun olduğu her fırsatta Bağdat gelenekleri uyarınca vaaz etmeye başlıyordu. Tanrının ve dünyanın birliğinden ruhsal mükemmeliyete ulaşma arzusuna, ilahi emirler ve anlamlarından sûfilerin izlediği yola kadar yaşamına yön veren gerçeğe ulaşma çabası hakkında aklına gelen her şeyi anlatıyordu. Sonunda da kendisini hayranlıkla dinleyen insanlara mistik ilahî aşk konusundaki düşüncelerini açıklıyor, kendisini sevgilisine ulaşma uğrunda bu ateşte neredeyse cayır cayır yanacak bir tanrı dostuna benzetiyordu...

O sırada hâlâ Fırat ve Dicle kıyısında bulunan, fakat yavaş yavaş idam sehpasının bulunduğu meydana doğru yürümeye başlayan Klapproth ve arkadaşları, Hamid'in kendilerine tüm bu yolculuk esnasında Hallac'm Allah'ın koruyuculuğu altında bulunduğu konusunda anlattıklarını dinliyorlardı. Kıtay ülkesine kadar uzanan bölgelerin tekin yerler olduğunu söylemek mümkün değildi. Tüm yollarda haydutlar kol geziyordu ve Türkistan'a da bulaşıcı bir hastalık gibi yayılmışlardı. Fakat tanrıya büyük bir güven duyan Hallaç tüm yolculuğu boyunca bir an bile başına kötü bir şey gelmesinden korkmamıştı.

HALLACIN SARI LOKMAN'LA KARŞILAŞMASI VE ONA KARŞI ÇIKMASI

"Evet, ben bir zalimim, tanrım
Ve benim zulmüm hepsinden kötüdür."
Mikhail Nuaima, Nacwa al-Gurub

Günün birinde -Hallaç Turfan'da küçük bir yerleşim yerinin bahçelerinde gezinirken yolunu kaybetmişti- tozlu çalıların arasından çıkan birkaç adam, yalnızlık gezgininin etrafını sararak diğer tüm yolcuların korkudan ödlerinin patlamasına neden olacak silahlarıyla onu tehdit etmeye başladılar. Fakat karşılarında duran adamın Hallaç olduğunu bilmiyorlardı.

"Yoksa siz Sarı Lokman'm adamları mısınız?" diye sordu Hallaç adamlara. Sarı Lokman yıllardan beri bu bölgeyi haraca bağlayan azılı bir hayduttu. Teninin açık rengi sebebiyle bu bölge insanlarından bariz bir şekilde ayrıldığı için Sarı lakabıyla tanınıyordu.

"Tam üzerine bastın" dedi çalılık haydutlarının başı olduğu anlaşılan, paçavralar içindeki genç bir adam. "Onun adamlarıyız ve senin paranı istiyoruz."

"Hiç param yok."

"Bunu herkes söylüyor. Çık hadi."

"Hiçbir şeyim yok, çünkü ben tanrı dostlarından biriyim. Sahip olduğum tek şey ruhum ve vücudumdur. Fakat doğrusunu söylemek gerekirse bunlar bile bana değil, her şeyin yaratıcısına aittir. Beni öldür! Böylece büyük se-

vaba girersin, çünkü sayende emaneti sahibine iade edebilirim."

Hallac'la konuşan genç haydut ve arkadaşları daha önce buna benzer bir şeye asla şahit olmamışlardı. Oldukça iriyarı ve kaba saba bir adam olan haydutbaşı normalde bu kadar lakırdıya asla müsamaha göstermezdi. Fakat Arapça konuştuğu için yabancı olduğu anlaşılan bu garip adamın insanda saygı uyandıran garip bir havası vardı. San Lokman'a gösterilenle hiçbir alakası olmayan bir saygı. "Sen kutsal bir adam mısın?" diye sordu tüm meslektaşları gibi bâtıl inançlara sahip olan haydut.

"Sadece tanrı kutsaldır" diye karşılık verdi Hallaç. "Bazen onu Kutsal Ruh olarak adlandırırız. Bunu bilmen gerekir. Sen Müslüman mısın?"

Haydut başını evet anlamında salladı. "Neden Lokman'la birliktesin?" "O da bir Müslüman." "Bu onun yaptıklarını haklı çıkarmaz." Bunun üzerine haydut sabırsızlıkla buradan bir an önce gitmek isteyen adamlarına aldırış etmeden hayatını anlatmaya başladı. Bir hamalın oğlu olarak o da bir hamal olmuştu. Henüz onaltı yaşında bile değilken pazarda meydana gelen bir kaza sonucu bacaklarından biri sakat kalmış ve yük taşıyamaz hale gelmişti. Babasının ölümünden sonra da çaresiz bir şekilde ortada kalınca, Lokman'ın adamlarına katılmaya karar vermişti. Kısacası adam kendisinde zalim kaderin ağına düşmüş bir zavallı portresi çiziyordu. Hallaç onu ilgiyle dinlemesine rağmen, bu adamın yaşam öyküsünü ilk kez anlatmadığı duygusundan bir türlü kurtulamıyordu. Haydut boşa çene yoruyordu. Hallaç acımak nedir bilen, iyi yürekli ve bağışlayıcı bir adamdı. Fakat Sarı Lokman'in çetesindeki

her adamın buna benzer bir hikâye anlatabileceğinden de emindi. İnsanları yaptıkları işlerin sorumluluğunu taşımaktan kurtaran bir hikâye. Adamın sözlerini bitirmesini bekledi, sonra da haydutlara dönerek konuşmaya başladı:

"Anlattıklarını dinledim ve her kelimesini hafızama işledim. Sanki insan rüzgâra kapılan bir yaprak veya dağılana kadar gökyüzünde dolaşıp duran bir bulutmuş gibi başına gelenlerden dolayı kaderini sorumlu tutuyorsun. Fakat ben aynı kanaatte değilim. Allah sana güçlü bir vücut ve zeki bir kafa vermedi mi? Lokman'a rastladığın zaman bu meziyetlerini nerede bırakmıştın? Aklın başında değil miydi? Yoksa bir ruh hastalığına mı tutulmuştun? Veya derin bir uykuda miydin? Böyle bir durum seni kurtarabilirdi. Aksi halde ise..."

"Kuran bize hepimizin kaderinin Allah'ın elinde olduğunu öğretmiyor mu? O dilediğini doğru yola sevk eder, dilediğini de yoldan çıkarmaz mı?"

Hallaç bu bahaneyi de şimdiye dek yeteri kadar dinlemişti. Hatta kendilerini son derece dindar kimseler olarak tanıtan insanların ağızlarından bile işitmişti. Bu suretle tembelliklerini ve dünya işleriyle meşgul olmamalarını haklı çıkarmak istiyorlardı. Birçoğunun amacı ise büyük ya da küçük günahlarını bu suretle kamufle etmekti.

"Söylediklerin edep sınırlarını aşmak üzere" dedi Hallaç öfkeyle. "Bu şekilde düşünmeye nasıl cüret edersin? Kutsal Kuran bize emanet edilen yaşamı kendi ellerimize almamızı ve tanrısal yasalara göre idame ettirmemizi emrediyor. Kitapta şöyle yazılı değil midir: Allah hiçbir halkın kaderini değiştirmez, meğer ki kendi değiştirmedikçe."

Haydudun ona nasıl bir cevap verdiğini bilmiyoruz. Hallac'm sözlerinden etkilenip yaşam tarzını değiştirip

değiştirmediği konusunda da bilgimiz yok. Hatta Hallac'in Sarı Lokman'ın ta kendisiyle konuşmuş olduğuna dair şüphelerimiz bile var. Her halükârda Hallac'm haydutun yaşamında olumlu bir dönüşüm gerçekleştirme ihtimalini çok zayıf olarak görüyoruz; çünkü insanın kalbi karanlıktır ve onları iyiliğe açmak çok güçtür...

Kesin olan bir şey vardı ki, o da haydutun Hallac'm saçının bir teline bile zarar vermeden serbest bırakmış olmasıydı. Bunun dışında Sarı Lokman'ın çetesinin izine o yörede bir daha asla rastlanmamıştı.

Hallaç Türkistan'da aylar boyunca kaldı. Artık kendisini Bağdat'taki kardeşlerine, Şıblî'ye ve diğerlerine daha az yakın hissediyordu. Aralarında mektuplaşma düzeyinde gevşek bir bağ vardı. Fakat Hallaç sadece vaaz verip oradan oraya dolanmakla yerinmiyordu. Hayatının büyük bir kısmında olduğu ve anlaşılan ölene kadar olacağı gibi, burada da yeniden bir öğrenen, bir talebe olmuştu. Tuğrul'un arkadaşları ona Uygur yazısını, o da İslam'ı kabul etmiş olanlara Arap harflerini öğretiyordu. Hallaç, bilgelik yolunda adım atmayan bir mümine zerrece değer vermiyordu. O da hâlâ gençliğinden beri kendisini öğrenmeye zorlayan bilgiye susamışlığının etkisi altındaydı. Bu bölgede kök salmış olan Buda öğretisinden de çok etkilenmişti. Daha Hindistan'dayken bile vücutlarındaki tüm kılları tıraş eden bu rahiplere karşı derin bir hayranlık beslemeye başlamıştı. Onları pek çok açıdan kendisine benzetiyordu. Bu arada gerçekliğinden ve güzelliğinden bir an olsun şüphe duymadığı İslam'ın, tanrıya yakaran ve ruhlarını arındırmaya çalışan diğer insanların inançlarından çok farklı olup olmadığını kendi kendine sormaya başlamıştı. Hindistan'da rastladığı bu dinsel çeşitlilik ile şimdi de Türklerin karış karış gezdiği ül-

kelerinde karşılaşıyordu. Bu çeşitliliğin kaynağını ise sadece takdiri ilahide değil, insan ruhunun zenginliğinde ve derinliğinde de görüyordu.

Uygur Tuğrul ile olan ilişkisi günden güne, tartışmadan tartışmaya düzeliyordu. Hallaç, Mani'nin yazılarını bile okumaya başlamıştı. Bu yazıları Mezopotamya'daki yurtlarından sürülmeleri esnasında onun en sadık müritleri yanlarında getirmişlerdi. Elbette ki Türkistan metinlerinin büyük kısmı bizzat Mani tarafından değil, bilakis onun müritleri tarafından kaleme alınmıştı. Kendisine yabancı bu yazının kıvrımları üzerinde gezinmek ve İslam'ın mahkûm ettiği Babil peygamberinin düşüncelerini öğrenmek Hallaç'ı büyuluyordu. Öğrenmek ve açıklamak istediği şeyler o kadar çok ve genişti ki, bazen ruhunun sonsuz büyüklükte olduğunu hisseder gibi oluyordu. Fakat bunun bir yanılgı olduğunun farkındaydı. Sonsuz olan sadece bir ruh vardı ve o da kâinatı yaratmıştı.

Hallaç Türkistan halklarıyla buruk bir yürekle vedalaştı. Onların arasında İslam öğretisinin yerleşmesi için çok çaba göstermiş, fakat bu arada kendisi de çok şey öğrenmişti. Kıtay'dan getirdikleri malları önce Bağdat, sonra da Basra'ya götüren, ya da daha uzaklara, Batı'nın azgelişmiş ülkelerinin pazarlarında satışa sunan güvenli kervanların birine katılarak geri dönmeye karar vermişti. Hıristiyanların oturduğu bu ülkelerin değerli kumaş, silah ya da mekanik işler için gerekli araçlara olan ihtiyaçları öylesine büyüktü ki, Müslümanlar bu talepleri karşılayabilmekte güçlük çekiyorlardı. Bağdat, Basra ve Musul tacirleri buhurumdan fazlasıyla hoşnuttular ve Hallaç sadece kendisini tatmin etmek için onlara fakirlik vaaz etmeye hiç niyetli değildi.

Doğu seyahatine çıkmasının üzerinden iki yıl geçtik-

ten sonra Hallaç yurduna geri döndü. Çok yer gezmiş, Semerkand'a, çok kapılı Merv'e, Horasan'daki Nişabur'a hayran kalmıştı. Fakat bu süre zarfında kendi yurdunda da bazı değişiklikler olmuştu, hem de pek hoş olmayan, karanlık değişiklikler...

HALLAÇ KATI'A ÇARŞISI'NDA KARA BİR KÖPEĞİ TANITIYOR

"Benliğim, o kara zalim."
Mevlana Celaleddin Rumî

Hallaç, şehrinin pazarlarında gezinmekten hoşlanıyordu. Baharat pazarındaki yüzlerce çeşit baharatın yaydığı kokular ve kumaş pazarındaki top top kumaşların rengârenk görüntüsü onu büyülüyordu. Bakırcıların sokaklarında ise bakır ustalarının işlerini ne büyük bir maharetle yaptıklarını izliyor, demircilerin çekiç darbeleri ise ruhuna işliyordu. Bu ritmik darbelerin etkisiyle neredeyse vec-de giriyor ve bağıra çağıra mallarını satmaya çalışan hemşehrilerinin dükkânlarının arasında raksetmeye başlamasına ramak kalıyordu. Kati'a Çarşısı başlı başına bir dünyaydı, acılar ve sevinçlerle dolu bir kâinat.

Hallaç, çarşıda bulunan binlerce tacir arasında, yaptığı muzip şakalarla tanınmıştı. Onların rengârenk tezgâhlarının önünden geçtiği zaman, şu şekilde bağırdığı işiti-lebiliyordu: "Savulun, Allah'ın budalası geliyor!"

Ya da onları şu şeklide kışkırttığı oluyordu: "Öldürün beni! İlahî sevgiliye kavuşmak istiyorum."

Bazıları onun çıldırmış olduğunu düşünüyor ve bu kutsal adama alayla gülüyorlardı. Böyle bir talepte bulunmak ancak bir akıl hastasına mahsus değil miydi? Bundan yüz yıl önce zamanın halifesi böyle insanlar için akıl hastaneleri inşa ettirmemiş miydi? Gerçekten de Kahi-

re'den Nişabur'a kadar uzanan tüm ülkede bulunan hastanelerde Arap, İranlı ve Yunan hekimler, o günün geçerli yöntemleriyle ruh hastalarını tedavi etmeye çalışıyor, ya da durumlarını en azından insanların arasında yaşayabilecek seviyeye getirmeye gayret ediyorlardı. Tedavi yöntemlerinin arasında müzik ve raksın yanı sıra, Bağdatlı meşhur şairlerin Şiirlerinin okunması ve şifalı bitkilerin uygulanması da bulunuyordu.

İnsanların kendisini bir "mecnun" olarak görmeleri Hallac'ı zerre kadar olsun rahatsız etmiyordu. Bir bedevi delikanlısı olan Kais, Leyla'ya olan sonsuz, fakat imkânsız aşkı yüzünden çıldırıp *Mecnun* olmamış mıydı? Hallaç onunla kıyaslanmayı onur telakki ediyordu. Aşk çılgını delikanlı ile asla kavuşamadığı sevgilisi üzerine anlatılan hikâye, tanrıyla insan arasındaki yakın ilişkinin simgesel ifadesi olarak kabul edilebilirdi. İstenildiği zaman rahatlıkla dinselliğe, maneviyata, insanın iç dünyasının „ enginliğine ve ruh okyanusuna yönlendirilebilen özlem ve doyum, aşkın dünyevî elementleriydi. Hallac'm düşünce ve çabaları ise korku ve kör inançtan sıyrılmış, ilahî bir aşk anlayışına yönelmişti.

Günlerden birgün Hallaç Cuma namazından sonra bir kez daha Kati'a Çarşısı'nın sokaklarında dolaşmaya çıkmıştı. Pek az sayıda tacirin tezgâhı açıktı, onlar da akşam olmadan mallarını elden çıkartmaya gayret ediyorlardı. Çarşının ortasında bulunan birkaç açık hava mutfağından et ve sebze kokuları yükseliyordu. Tezgâhların ve dükkânlarının birçoğunun kapalı olmasına rağmen Bağdat halkının Kati'a Çarşısı 'na akın etmesinin bir sebebi de bu olsa gerekti. Camilerin birçoğunda olduğu gibi Cuma günleri orada da fakirlere ücretsiz yemek dağıtılıyordu. Mutfaklardan insanlara önce sıcak bir çorba, ardından da et ve sebze yemekleri veriliyordu.

Hallaç mutfaklardan birine yanaştığı zaman, aşçı ona az mı, yoksa çok mu çorba istediğini sordu.

"Bana istediğin kadar çorba verebilirsin" diye karşılık verdi Hallaç. "Çorba bana ait. Et ise şu yanımdakine ait." Hallaç bu arada bir zincirle boynundan bağladığı kara köpeği işaret ediyordu.

"Senin bir köpeğin var ve şu leziz et parçasını ona vermek istiyorsun, öyle mi?" dedi adam büyük bir şaşkınlıkla. "Neden eti kendin yemiyorsun? Köpeklerin temiz olmadığını bilmiyor musun, ey mecnun?"

"Tam da bu yüzden yapıyorum bunu zaten."

"Ne demek istediğini anlamıyorum" dedi her iyi Müslüman gibi bir köpek görür görmez tir tir titremeye başlayan aşçı.

"Yanımdaki köpeğin ismi Nefs'tir ve benim temiz olmayan yanımı temsil eder. Eti ona ver!"

"Seni hâlâ anlayabilmiş değilim."

Bu kısa konuşma esnasında Hallac'm arkasında üç ya da dört kişi toplanmıştı. Onları başkaları da izledi. Göz açıp kapayana kadar mecnunla aşçının etrafında kara köpeğin hikâyesini öğrenmek isteyen büyük bir kalabalık toplanmıştı. O da en az Allah'ın her günü çarşıda karışıklığa sebep olan bu adam kadar ilgi çekiciydi.

"Bu adam ne istiyor?" diye sordu kalabalığın arasından biri.

"Bu köpek de neyin nesi?" diye sordu bir başkası.

"Hallaç! Seni gidi çılgın! Bize niyetinin ne olduğunu açıkla!" diye bağırdı başkaları.

Böylece Hallaç onların isteğini yerine getirerek anlatmaya başladı:

"Bildiğiniz gibi ben bir mecnunum. Bunun yanı sıra tanrıya ulaşmanın yollarını arayanlardan biriyim. Bu ise

ancak kişinin manevî olarak bu dünyadan ayrılmasıyla mümkün olur. Peygamberimiz -selam ve rahmet üzerine olsun!- bu dünyada, bu dünya için, bu dünyayla birlikte yaşıyordu, fakat manevî olarak bu dünyadan ayrılmıştı. Gerçek Müslümanlar ve müminler olarak biz de onun izinden gitmeliyiz. Beni dinleyin, ey insanlar! Yemeğe ve içmeye devam edin, Peygamberimizin -selam ve rahmet üzerine olsun!- de yaptığı gibi kadınlarınızla birlikte olun. Fakat aşırılıktan kaçının. Ben de her zaman aşırılıktan kaçındım ve idrak yolunda yürümeye çalıştım. Benim kara köpeğim Nefs, bana nefsimin her fırsat bulduğunda beni etkisi altına almaya çalıştığını hatırlatır. Bunu engellemekte dua ve namazdan ziyade, biz sûfilerin yaptığı gibi irademizi kullanarak aşırılıktan kaçınma daha etkili olabilir. Normalde nefsim beni itaati altına almaya çalışır, oysa şimdi ben onu itaatim altına aldım. Kim tanrıyı sever ve ona kavuşmak isterse, bir bebeğin annesinin memesine sarıldığı gibi bu dünya nimetlerine sarılamaz. Onlardan vazgeçmek zorundadır. Dünya nimetlerine karşı daima mesafeli davranmalı ve kendisini manevî olarak bu dünyadan ayıracak bir ilişki biçimi geliştirmelidir. Dünya nimetlerinden vazgeçmek elbette ki onları aşağılamak anlamına gelmez, sadece onları ait oldukları yere koymak demektir. Bu düşünce benim mistik din inanışımın temelini ve merkezini teşkil eder. Mekke'ye yaptığım ilk hac ziyaretinde katı bir oruç tutmuş ve çileci olmuştum. Şimdi tüm bunları da aşırılık olarak değerlendiriyorum. İnsanın nefsiyle yaptığı mücadele bile belli sınırlara sahiptir. Yanımda dolaştırdığım kara köpek işte bana bunu hatırlatmaktadır. O, tabiri caizse, benim kötü tarafım-dır. Benim kötü benliğim."

Hallaç sözlerini bitirdikten sonra bir süre kalabalık-

tan çıt çıkmadı. İnsanlar onu dinlemişlerdi, nefs ve ruh arasındaki mücadele de sûfiler ve din alimleri arasındaki bitmez tükenmez tartışmalar nedeniyle Bağdat sakinlerine yabancı değildi; fakat kara. bir köpek eşliğinde çarşıda dolaşmak gerçekten de son derece tuhaf bir durumdu. Böyle bir şeye daha önce hiç şahit olmamışlardı. Hallaç denilen bu adam belki de gerçekten kaçığın tekiydi!

"Ne demek istediğini anladık" dedi aşçı aslında anlamadığını ifade eden bir sesle. Bir kâseye biraz çorba koyarak Hallac'a uzattı, sonra da köpeğin ön ayaklarının arasına bir et parçası koydu. Kara köpek, alışkın olmadığı bu ziyafeti, sanki günlerden beri açmış gibi bir lokmada yuttu.

"Eti nasıl silip süpürdüğünü gördünüz mü? İtaat altına almayı başaramadığımız takdirde nefsimiz de bu şekilde davranacaktır" dedi Hallaç ve gruptan uzaklaştı.

Hallaç o gün Kati'a Çarşısı'nda saatler boyu vakit geçirdi. Görünüşe göre karmaşık sokaklarda amaçsızca oradan oraya geziniyordu. Bazen olduğu yerde duruyor, kara köpek yanında olduğu halde sokaktan geçenleri veya tezgâh sahiplerini lafa tutuyordu. Hallaç her zaman önemli dinî meseleler hakkında konuşmuyordu; tam aksine, burada sohbetler çocukların gelişimi veya devletin her geçen gün daha fazla vergi alması gibi günlük meselelerden ibaretti. Hallaç sıradan insanların bu sorunlarına büyük ilgi gösteriyordu. Çünkü o kozasının içindeki bir tırtıl gibi dinsel alanda kendisini geliştirmeye devam ederken kesinlikle dünyevî yaşamın gerisinde kalmıyor, Abbasî İmparatorluğu açısından uzun zamandır hiç de iyi gelişmeyen politik süreçle de yakından ilgileniyordu. Fakirler ile zenginler arasındaki giderek derinleşen uçurum sosyal gerilimi artırıyor, hatta mevcut durumda bir değişiklik yaratmayan kanlı ayaklanmalara bile sebebiyet

veriyordu. Bir zamanlar Medine şehrinden merkezî olarak yönetilen imparatorluğun sınır boylarındaki çöküş hızlanmıştı; halifenin son on yıllar boyunca uzak bölgelere atadığı yüksek rütbeli memurlar ve valiler bağımsızlıklarını ilan etmek üzere birbirleriyle yarışır olmuşlardı. Siyasî huzursuzluk bir yandan da büyük şehirlerde sayıları hızla artan ve merkezî yönetim için giderek daha büyük bir tehlike arz etmeye başlayan tarikatlarda da yansımasını buluyordu. Siyasi cephelerin yelpazesi, hükümdar sınıfın ve dolayısıyla devletin dini olan Sünni mezhebinden, yeraltı faaliyeti göstererek Abbasî sülalesinin can düşmanı kesilen Ali taraftarlarına kadar uzanıyordu. Hatta bunlar aşırılıkta o kadar ileri gidiyorlardı ki, Cafer'in oğlu Yedinci İmam İsmail'in peşinden gitmeyen diğer Şii kardeşlerine bile düşmandılar.

İslam'ın cadı kazanı gibi kaynayan kalbi Bağdat'ta ise tüm bu akımlar bir araya toplanmıştı. Halife onları kendisine bağlamak ve devlet kapısında görevlendirmek zorundaydı. Böylece devletin en yüksek kademeleri ve memurlukları bir süre sonra halkın içindeki karmaşanın bir aynası durumuna gelmişti. Sadece devrimciler bu yapının dışında tutuluyordu. Saray, devletin üzerinde güçlükle durduğu hassas ve kırılgan teraziyi, başarılı siyasi manevralarla dengede tutmak zorundaydı. Bu tarafların nefret ve kinle çarpıştığı savaş alanı, din ve tanrıbilimdi.

"Yönetim adil olmak zorundadır" diyordu Hallaç Ka-ti'a Çarşısı'nda tartıştığı tacirlere. Yüksek mevkii sahibi memurların ve vezirlerin çarkı bu arada büyük bir süratle dönmeye başlamıştı, çünkü aldıkları tedbirler fakir halkın aşağıdan yaptığı baskıyı kırmaya yeterli gelmiyordu.

"Dini hukuk okulları arasındaki huzursuzluk, ancak fakirlik ve sefalet içinde bulunanların da dikkate alınması

ve dinlenmesi durumunda sona erebilir. Fakat tüm dünyadan gelen malları büyük kârlar karşılığında satan siz tacirler, bunu anlamakta güçlük çekebilirsiniz."

Hallaç bu düşünceyi özellikle gerçekten soylu bir karaktere sahip olan Nasr el-Kaşurî adlı mabeynciyle tanıştıktan sonra savunmaya başlamıştı. Bu adam sık sık Hal-lac'ın vaazlarını dinlemeye geliyor ve bu sûfi üstadının fikirlerinin birçoğunu benimsediğini açıkça ifade etmekten çekinmiyordu. Nasr, mabeyncilik görevinin yanı sıra, güzel sanatlar ile dinî veya felsefî meselelere de ilgi duy#r* zeki biriydi. Mesela rasyonalist Mutazilîler ile tutucu görüşlerin temsilcileri arasındaki son zamanlarda tekrar alevlenen tartışma konularına vakıftı. Mevkiine yaraşır şekilde giyinmesine rağmen, aşağı tabakadan halkı asla unutmuyordu. Fakirlere sık sık kendi özel kasasından para yardımında bulunuyor, ya da Halife el-Muktedir'in annesi Valide Sultan Şahgab'dan saray kasasından onun adına sadaka dağıtma izni koparıyordu. Hallaç, mabeynciyle arkadaş olmakla, sözü hem sarayda, hem de sıradan halk nezdinde muteber bir dost kazanmıştı. Nasr el-Kaşurî ise tanrı aşığı bu sûfi üstadının kişiliğinde aklını çalıştıracak, acımasını artıracak ve manevî duygularını güçlendirecek bir yoldaş bulmuştu. Fakat kısa süre sonra diğer makam sahipleri ile Başmabeynci Nasr arasında ihtilaflar baş göstermeye başladı. Makam sahipleri, adalet dağıtmak yerine, temsil ettikleri gruplarının çıkarlarını korumayı tercih ediyor, hatta bunun sahip oldukları makamın gereği olduğunu düşünüyorlardı. Halife ise henüz çok genç ve tecrübesizdi. Devleti giderek yiyip bitiren entrikalara ve arkasından çevrilen dolaplara engel olacak siyaset bilgisine ve kişisel kudrete henüz sahip değildi. Halkın durumunu ve düşüncelerini öğrenmek için

Kati'a Çarşısı gayet uygun bir mekândı. Hallaç çoğu vaktini orada geçirir olmuştu. Giderek daha sık vaaz veriyor ve tanrısal sevgilinin mesajını iletebileceği insanlar arıyordu.

Günün birinde -adil bir yönetimin ne olduğu konusundaki bir tartışma sonrası- tacirler Hallaç'in derin bir vecd hali içinde sokaklarda raksettiğini gördüler. Daha önce onu hiç bu şekilde görmemişlerdi.

"Mecnun yine burada!" diye bağırdı içlerinden birkaçı.

"Bugün kara köpeğini getirmemiş!"

"Onu başkasına verdim" dedi Hallaç raksetmeyi bırakarak. "Artık ona ihtiyacım kalmadı. İlahî aşkın sırrı bana malûm oldu. Ey çarşı sakinleri! Sevgilim benim içimde oturuyor! Sevdiğim olan o, benim; ve sevilen olan ben, oyum!"

Bu andan sonra Hallaç'in hayatı için endişelenmeye başlayanların sayısı giderek artmaya başlamıştı. Bu tür ifadeler, devletin ve düzenin en azgın ve azimli düşmanı olan "Aşırıcılar"ın teolojisini akla getiriyordu. "Aşinalar" açıkça insanları tanrılaştırıyordu ve diğer küfürlerinin sayısı da hiç az değildi. Buna karşın Hallaç ise mistik ilahî aşkı öğretme gayreti içindeydi. Bu nedenle Kati'a Çarşısı bulunmaktan en çok hoşlandığı mekân olarak kalmaya devam etti. Bu arada Bağdat'ta bir ev satın almıştı ve bir zamanlar hayran olduğu Cüneyt Hoca gibi sayısı giderek kabaran talebelerine ders veriyordu. Hallaç giderek daha fazla şöhret sahibi olmaya başlamıştı. Granada, Kurtuba, Marakkeş gibi İslam ülkelerinde oturan müminler, bir kere olsun Hallac'ın ilahî aşk üzerine verdiği derslere katılabilmek için çok uzun bir seyahati göze alarak Bağdat'a geliyorlardı. Dünyanın en uzak köşelerinde oturan bilge insanlarla yaptığı fikir alışverişi de onun şöhretinin art-

masına katkıda bulunuyordu. Hallac'ın Türkistan'dan içlerinde garip şekiller bulunan mektuplar aldığı söylentisi her tarafa yayılmıştı. Bu gizemli yazıyı sadece Hallaç okuyabiliyordu. Fakat bilgeliğin bu biçimi bazı kişilerin dikkatini çekmişti. Kim bilir bu mektup ve haberlerde neler yazıyordu? Ya da Hallac'ın Amuderya ötesindeki dostlarına neler yazdığını kim bilebilirdi? Bağdat sakinleri bu büyük nehrin öte yakasındaki uçsuz bucaksız topraklar hakkında neredeyse hiçbir şey bilmiyorlardı ve bu konudaki tüm söylentilere açıktılar. Bu nehir hak dininin pek az ya da hiç bilinmediği kâfir topraklarının sınırıydı. Gerçi Hallaç orada oturan Müslümanlarla yazışıyordu, fakat kötü niyetli kişiler, sinek pisliğine benzer bu yazının ne maksatla kullanıldığını bilmek istiyorlardı. Gizli bir amaca mı hizmet ediyorlardı acaba? Karanlık emeller? Yoksa burada bazılarının iddia ettiği gibi kara büyü mü söz konusuydu?

Bütün bu dedikoduların Kati'a Çarşısı'nda kulaktan kulağa fısıldanmasına rağmen, başlangıçta Hallac'ın saygınlığına en küçük bir zararları olmamıştı. Fakat sonradan söylentiler ayyuka çıktı. Toplumun en üst kesimleri bile Hallac'ın yazışmalarıyla ilgilenir olmuştu. Hallac'ın tek tük yazışmaları insanların dilinde düzenli bir mektuplaşmaya dönüşmüştü. Mektuplarda ne yazdığının bilinmemesi, şüphelerin giderek artmasına neden oluyordu.

Ülkenin dört bir yanında alevlenen isyan ateşinin yakıcı alevleri insanların ve eşyaların üzerine düşmeseydi, bu meselenin bir süre konuşulduktan sonra unutulması işten bile değildi. Güneyde, iki nehrin arasında, Basra bataklığı bölgesinde çalışan köleler sık sık ayaklanıyordu. Bu huzursuzluk doğal olarak başkenti de etkiliyordu. Doğrusunu söylemek gerekirse, Kati'a Çarşısı'ndaki in-

sanların konuşmalarını bir süre sonra tanrı sarhoşu bir mecnunun boş lakırdıları yerine siyasi belirsizlik, sokak karmaşası ve şiddet belirlemeye başladı.

HALLAÇ VALİDE SULTAN ŞAGHAB'I İYİLEŞTİRİYOR VE KENDİSİNİ . EMNİYETTE HİSSEDİYOR

"Hiçbir yara bize **kalbimiz kadar acı vermez** Hiçbir ilaç bizi **kalbimiz kadar çabuk iyileştirmez."** Sûfî Bilgeliği

Yüce halife el-Muktedir'in annesi Valide Sultan Şaghab, birkaç gündür yatağında acı içinde kıvranıyordu. En iyi niyetli kişinin bile artık genç olarak nitelendiremeyeceği Şaghab imparatorlukta oldukça önemli bir rol oynuyor, oğlu olan halifeye birçok işinde yardımcı oluyordu. Hatta kötü niyetli bazı kişiler aslında imparatorluğa onun hükmettiğini, halifenin de daha keyifli başka işlerle iştigal ettiğini belirtmekten bile geri kalmıyorlardı. Her halükârda valide sultan artık ölüm döşeğinde yattığını düşünmeye başlamıştı. Başlangıçta fazla endişelenmeye gerek görmemişti. Herkesin bildiği gibi imparatorlukta tababet çok gelişmişti ve hastalar iyileşmek ya da en azından acılarının hafiflemesi için yüzlerce kilometrelik mesafelerden Bağdat'a akın ediyorlardı.

Şaghab da saray hekimlerinin başarılı bir tedaviyle kendisini kısa bir sürede eski sağlığına kavuşturacaklarını düşünüyordu, çünkü başlangıçta kendi yaşındaki kadınlarda sık sık görülen can sıkıcı bir keyifsizlik hissetmişti. Bir İranlı olan hususi hekimi, hastanın vücudundaki ve göğsündeki ağrıları dindirmek için gerçekten de

elinden gelen gayreti göstermiş ve gereken her şeyi yapmıştı. Bu yaştaki kadınlara koyduğu teşhisi aynen valide sultana da koymuş, tecrübelerinin ve alışkanlıklarının ona önerdiği ilaçlan kullanmıştı. Bu ilaçlar, Bağdatlı herhangi bir hekimin bu durumda kullanacağı ilaçların aynısıydı.

Fakat tedavi uzadıkça hastanın durumu da giderek kötüleşiyor du.

İranlı hekim, valide sultana fark ettirmeden tecrübeli hekim dostlarına danışmış ve onlardan kendisine yeni tedavi yöntemleri önermelerini rica etmişti. Durum giderek tehlikeli bir hal alıyordu. Halife el-Muktedir onun tıbbi bilgisinden şüphelenmeye başlamış ve hekimle tehdit dolu bir ses tonuyla konuşmaya başlamıştı.

"Daha itinalı bir bakıma ihtiyacı var" demişti hekim günün birinde annesinin durumunun günden güne kötüleştiğinden şikâyet eden halifeye. "Valide sultanın hastalığı sadece vücutla değil, ruhla da ilgili. Bu durumda ilaçlar bir yere kadar etki edebilir. Ben ona gerekli ilaçları veriyorum, fakat kalbi de üzerine düşeni yerine getirmeli."

"Ne yapması lazım?"

"Huzur bulması."

"Valide sultan son zamanlarda yeterince huzurlu değil mi? Ne bir vezirin, ne bir mabeyncinin, ne de diğer görevlilerin onu rahatsız etmesine izin veriyorum. Hem de hastalığın başladığı günden bu yana."

"Bunu biliyorum ve valide sultanın kalbinin huzursuz olmasından dolayı sizi suçlamıyorum. Lütfen beni yanlış anlamayın."

"O halde ne yapmalıyız?"

"Annenizin kendisiyle barışması gerekiyor. Teşhis bu. Meslektaşlarımın da bu tedavi yöntemine bir itirazı

yok. Annenizin ruhunun yıkanmaya ihtiyacı var, bunu da ancak imanla başarabilir."

"Fakat annem zaten dini bütün bir kadın. Ne demek istiyorsun?"

"Kendine olan güveni yerine gelmeli. Şu anki durumunun, hastalığının alışılmadık bir şey olmadığını ve tedaviyle iyileşebileceğini kabullenmeli."

Halife el-Muktedir hekimin sözlerini dinlemesine dinliyordu ama pratikte bunu nasıl başarabileceğine dair en küçük bir fikir sahibi bile değildi. Hekimin söylediği şey nasıl gerçekleştirilebilirdi ki? Valide sultanı neşelendirmek ve moralini düzeltmek için elinden geleni yapmamış mıydı? Sarayda uzun süredir görülmedik eğlenceler bile tertiplemişti. Fakat tüm çabaları boşa çıkmıştı. Ne rakslar ve oyunlar, ne soytarılar ve her türden hokkabazlar, ne de masal ve hikâye anlatıcıları Valide Sultan Şag-hab'ın acılarını dindirmeye muvaffak olamamışlardı. Aradan birkaç ay geçince, halife kısa süre sonra annesi için cenaze namazı kıldırması gerekeceğini düşünmeye başlamıştı. Saray genel bir yas havasına bürünmüştü, hatta şehirde bile valide sultanın akla en kötü şeyleri getiren durumu hakkında söylentiler yayılmaya başlamıştı. Dedikoduların ve fısıltıların haddi hesabı yoktu.

Günün birinde saray erkanından bir adam, Halife el-Muktedir'den huzura kabulünü rica etti. Çaresizlik içinde kıvranan halife, Hallac'ı tanıyan bu adama istediği izni verdi. Annesinin iyileşmesini sağlayabilecek her yolu denemeye kararlıydı. Ona ne istediğini sorduğu zaman, saraylı adam doğrudan düşüncesini söyledi:

"Hallac'ı tanıyor musunuz, sultanım?"

"Cüneyd'in sokaklarda rakseden talebesinden mi söz ediyorsun?"

"Evet, ondan söz ediyorum."

"Ne olmuş ona?"

"Onun valide sultana yardım edebileceğini düşünüyorum. Belki hekime ihtiyaç duymayan bir yöntem biliyordur..."

"Ne demek istiyorsun?"

"Demek istediğim... Onun hakkında anlatılanlardan haberdar olduğunuzu sanıyorum."

"Kayınpederinin yaydığı onun ölüleri yaşama döndürebileceği türünden saçmalıklar, değil mi? Başkaları da onun büyülü güçlere sahip olduğunu, hatta Hintlilerin ip numarasını bile bildiğini iddia ediyor. Kuran'da haklarında Allah'a sığınılması tavsiye edilen tabiatüstü güçlerle ittifak halindeymiş.

"Ben bunu kastetmek istememiştim" diye karşılık verdi adam. "Bu saçmalıklara ben de sizin kadar az inanıyorum, sultanım. Fakat Hallaç'm garip bir kudrete sahip olduğuna dair ben de tanıklık edebilirim."

"Onu şahsen tamyor musun?"

"Mabeynci Nasr el-Kaşuri gibi ben de bir süre onun talebesi oldum. Orada onun gibi kutsal bir adamın insanlar üzerinde ne büyük etkiye sahip olduğunu öğrendim. İtiraf etmeliyim ki bugün bile onun etkisi altında bulunuyorum. Bugün bile onun beni bir hekim gibi değil, insan ruhunu çok iyi tanıyan bilge bir kişi gibi iyileştirdiğini hissediyorum. Oysa Hallac'la tanışmadan evvel öylesine şiddetli acılar çekiyordum ki, tüm yaşama sevincim ve azmim yok olmuştu. O bilinmez ve dayanılmaz acılara vücudumun ve vücut sıvılarının değil, aksine kalbimin sebep olduğunu bugün çok iyi biliyorum."

"Valide sultana hususî hekimi de bu konuda bir şeyler söylemişti."

"Onu dinleyin, sultanım! Çünkü ben de bir dostumun tavsiyesini dinlemiş ve sûfilere katılmıştım. Onların arasında derin bir tefekküre dalmış olan Hallac'la tanıştım. Ona giderek daha çok yaklaşmaya, fikirlerini öğrenmeye ve incelemeye başladım, sonunda da ona yüreğimi açtım. Bir hafta boyunca onun yanından ayrılmadım - bu bir hafta sonunda sağlığıma tekrar kavuşmuştum. İzin verirseniz, yüce halifem, size Hallaç'ı buraya getirtmenizi ve valide sultanı ona teslim etmenizi salık vermek isterim. Ruhun acılarını dindirmeye muktedir biri varsa, o Hallac'tan başkası olamaz."

Hallaç sarayı tanımayan biri değildi. Hem valide sultan, hem de halife bu sûfinin fikirleriyle ilgilenmiş ve bu gizemli dervişin yeteneklerini öğrenmişlerdi. Hatta zavallı şair-prens İbni el-Mutaz'ın bir gün için hilafet tahtına oturtulduğu günlerde, siyasi konularda ona akıl danışmışlardı.

Buna rağmen bir öğleden sonrası dört hadım kapısını çaldığı zaman şaşırmaktan kendini alamadı. Hadımlar yanlarında değerli ağaçlardan yapılma şatafatlı bir tahtırevan getirmişlerdi ve onu Valide Sultan Şaghab'ın sarayına götürmek istiyorlardı. Böyle bir davete itiraz etmek söz konusu bile olamazdı. Hallaç ise bu sırada her zamanki gibi Kati'a Çarşısı'na gitmeye ve yeni bir vaaz vermeye hazırlanıyordu.

"Hoş geldin, tanrı dostu!" El-Muktedir bu sözlerle Hallac'ı selamladı ve gülümsedi.

Yol boyunca Hallaç bu beklenmedik davetin sebebinin ne olabileceğini düşünüp durmuştu. Sarayın ana giriş kapısına vardıkları zaman, bu sebebin valide sultan olması gerektiği kanaatına varmıştı. Bu nedenle el-Muktedir ona meseleyi açtığında ve valide sultanla sohbet etmesini rica ettiğinde hiçbir şaşkınlık belirtisi göstermedi.

"Onun senin gibi birisine ihtiyacı var, tanrı dostu" dedi yüzündeki ifadeyi bir kitap gibi okumanın mümkün olduğu halife. Genç yaşına rağmen ağır bir yaşam yükünün altında ezilen bir insanın ifadesi vardı bu yüzde. Topraklarında güneşin batmadığı bir imparatorluğu yönetmenin izleri. Korkunun ve belki de çaresizliğin izleri.

"Valide sultanın rahatsızlığı nedir?" diye sordu Hallaç.

"Senden bunu belirlemeni istiyoruz."

"Buraya davet edilmem, tabiri caizse hekimlerin sanatının bir işe yaramadığını gösteriyor. Haklı mıyım?"

Halife ona haklı olduğunu söyledi ve derhal valide sultanın yanına gitmesini rica etti. Şaghab onu karşısında gördüğü zaman oldukça şaşırmıştı. Hallac'm ansızın karşısında belirmesinin sebebini kendisine izah edemiyordu. Hallaç, ziyaretinin sebebini gizli tutacağına dair, el-MuktedirTe anlaşmıştı. Böylece valide sultanın merakını tatmin edecek ve şaşkınlığını üzerinden atmasını sağlayacak birtakım şeyler anlatmaya başladı. Bir süre sonra valide sultan kendiliğinden hastalığı üzerine konuşmaya başladığı zaman, Hallaç da ona bu gibi durumlarda acıları hafifletmek için Hindistan'dan getirilen bir ilaca sahip olduğunu söyledi. Bu ilacın şu anda yanında olmadığını, fakat bir sonraki ziyaretinde mutlaka getireceğini belirtmeyi de ihmal etmedi. Sadece Sind ülkesinde yetişen ve adına "Aşk Ağacı" denilen bir ağacın köklerinden yapılan bir ilaçmış bu. Orada birbirlerine âşık olan çiftler bu ilacı aşk acılarını dindirmekte kullanırlarmış. Ölüm ya da başka bir sebepten ötürü sevdiklerinden ayrılmak zorunda kalanların tümü. Fakat bu ilaç sadece ruhun kesin olarak iyileşeceği düşüncesine tam olarak yoğunlaşması ve bir müddet başka hiçbir şey tarafından dikkatinin dağılmaması durumunda etki ediyormuş.

Valide Sultan Şaghab şüphesiz sûfiler hakkında çok şey duymuştu. Aslında bu insanlardan, özellikle de ilginç yaşam tarzı şehrin dört bir tarafına yayılmış olan Hal-lac'tan ziyadesiyle hoşlanıyordu. Fakat ne onların vecd durumları, ne de tanrı öğretileri hakkında bilgi sahibi değildi. Hallaç, valide sultanı bu konulara vakıf kılabilmek için bulunmaz bir fırsat yakalamıştı. Birkaç hafta boyunca sarayda yaşadı, saray yaşamının tüm şatafatından bol bol yararlandı ve Şaghab'a mistik ilahî aşkın tüm sırlarını anlattı. Valide sultan ve Hallaç öğleden sonraları bir araya geliyor ve gecenin ilerleyen saatlerine kadar koyu ve samimi bir sohbetin içine dalıyorlardı. Bu arada Hindistan'dan gelen ilaç giderek daha az dozlarda kullanılmaya başlanılmıştı, ta ki günün birinde Hallaç elinde hiç ilaç kalmadığını açıklayana kadar. Bundan sonraki tedavinin başarısı sadece sözlerin ve düşüncelerin kudretine bağlıydı.

Hallaç, bu kayda değer öğleden sonrasını uzun haftalar boyunca unutamayacaktı. Her ne kadar konuşmaları ve görüş alışverişleri sayesinde valide sultanın bozuk moralini oldukça düzeltmeyi başarmışsa da, henüz içsel çelişkilerinin hiçbirini çözebilmiş değildi. Hallaç bu durumun bütünüyle farkındaydı. Fakat günün birinde bugüne dek hiçbir şey olmamış gibi ansızın valide sultanın ağzından kelimeler dökülmeye başladı. Hallaç, mekânı dolduran düşüncelerin sertliği karşısında şaşkına dönmüştü:

"Benim sorunum mezhepler arasındaki bu kavga ve çekişmeler. Senin sûfi cemaati hakkında söylediklerin iyi ve güzel. Yolunuz doğru, iman hakkındaki görüşleriniz ise sadece kabul etmeye değil, izlemeye değer. Fakat sûfiler arasında bile daima bir kavga durumu hüküm sürüyor. Cemaatinin üyesi olan diğer sûfilerin senin hakkında neler söylediklerini bir buseydin!"

"Bunları biliyorum."

"Peygamberin ölümünden sonra gelişen mezhep kavgalarının sonu asla gelmeyecek" diye devam etti Şaghab. "Fakat dinî meseleler yüzünden birbirine giren sadece biz değiliz, Mesih taraftarlarının ve Yahudilerin durumu da bizden farklı değil. Muhtemelen aynı şey putperestler için de geçerlidir. Onlar da hangi putun en doğrusu olduğuna bir türlü karar veremiyorlardır!"

"Dünyada çok insan yaşıyor, fakat her birinin farklı bir ismi var" dedi Hallaç.

"Bu söylediğini daha önce de duymuştum. Fakat bazen aklıma gelen bir düşünce korkudan tir tir titrememe sebep oluyor. Sana bu düşünceyi kendine saklaman ricasıyla anlatıyorum. Söylemek istediklerimi beni yanlış anlamadan kavrayacağına eminim. Aslında şimdi söyleyeceklerime tam olarak inanıyor da değilim; bunlar daha ziyade kalbimi huzursuz kılan, aklımı karıştıran ve ruhuma acı veren düşünceler ve izlenimler, üzerinde sürekli olarak konuştuğumuz konulardan tümüyle bağımsızlar."

"Söyle o halde! Ne düşündüğünü anlat."

"Bildiğin gibi din alimlerinin öğretileriyle uzun süre ilgilendim. İnancımızın gereklerini isteyerek yerine getiriyorum. Peygamberimizi -selam ve rahmet üzerine olsun-çok seviyorum ve bu benim gibi dindar bir kadına yaraşır bir davranış. Fakat bazen aklıma aslında Dahritî tarikatının haklı mı olduğu gibi bir düşünce geliyor. Üzerimizdeki gece göğüne bak! Göze boş gelmiyor mu? Yıldızlar diğer gezegenlere benzeyen parlak kürelerden başka nedir ki? Filozoflar bana müneccimlerin bâtıl inançlarından sakınmayı öğrettiler. Venüs'ün şu veya bu şekilde durması, birçoğunun inandığının aksine, hiçbir anlama gelmiyor. Kuran da bize uzayda Allah'ın işaretlerini aramayı öğre-

tiyor. Ben onları görüyor, onlara hayranlık duyuyorum; fakat onların gerçekten de Allah'ın işaretleri olduğunu bana kim garanti edebilir? 'Sonsuz boşluk' adı verilen bir uçurumda yaşamadığımızı bana kim garanti edebilir? Ya da sonu asla gelmeyecek bir gecenin içinde olduğumuzu? Dahritîler sadece insanın görebildiği, dokunabildiği ve tadabildiği şeyleri gerçek olarak kabul ediyorlar. İçinde yaşadığımız dünya bundan ibaret ve insan ruh sağlığını muhafaza etmek istiyorsa bâtıl inançlardan ve boş hayallerden sakınmalı. Dahritîler işte bunu öğretiyorlar. Sadece ruh sağlığı bozuk olan insanlar yaşamları ve ölümleri üzerine spekülasyonlar üretir. Buna ne dersin?"

"Hem hiç, hem de çok şey."

"Bu ne anlama geliyor?"

"Dahritîlerin haksız olduğunu düşünüyorum. Onlar sadece duyularının kendilerine gösterdiklerine inanan materyalistler. Bu düşünceyi sadece hatalı değil, aynı zamanda yıkıcı bulduğumu da ifade etmeme rağmen, onu oldukça iyi anladığımı da itiraf etmek zorundayım. Duyularına güvenmemeleri gereken yerde, kendi düşüncelerine güvenmeyen şüpheciler, mantığın yolunu izliyorlar. Fakat inan bana, sultanım, olmayacak şeylerin başında asıl bu gerçekçi bakış açısı gelir. Dünyanın sadece duyularımızla algılayabildiğimiz nesnelerden ibaret olduğu, asla akıl almayacak bir düşüncedir. Bunu sadece talebeleri olduğum sûfi üstatlarından değil, dünyanın bizim gördüğümüz gibi olduğuna inanan bir tek kişinin dahi bulunmadığı Hindistan'da da öğrendim. Etrafımızı çevreleyen aldatıcı resimlerin ardındaki gerçeği, güzelliği, doğruluğu ve adaleti aramalıyız. Dahritîler sadece duyuların algılamasından söz ediyorlar, biz ise ruhun algılamasından. Ruh, duyuların tecrübeleriyle ancak çok kısa bir süre

için kavranabilir; fakat sonra yeni, daha iyi bir besine ihtiyaç duyar. Bilgiye ve gerçeğe olan açlığının sonu asla gelmez ve hiçbir şey onu tatmin edemez. Burada her şeyi yaratan o en yüksek ruhun izi ortaya çıkmıyor mu? Seni güvensizleştiren, hasta eden ve hasta etmeye devam edenin ne olduğunu gayet iyi biliyorum. Tanrı ve şeytan, akıl ve akıldışı, gerçek ve yalan etrafında dolanan düşünceler, düşünme yeteneğine sahip hiçbir insana yabancı değildir; ve düşünme yeteneğine sahip hiçbir insan, bu düşüncelerin kendisini şüpheye düşürmesine engel olamaz. Hatta bazen sevgilimizden bile şüphelenir, sonra da ona tekrar sadakat, sevgi ve güven yeminleri etmez miyiz? Üzerimizde yıldızlara dek uzanan devasa boşluktan başka bir şey olup olmadığını düşünmemizin sebebi şüphe değil midir? Fakat şayet bir cevap alma hakkına sahip değilsek, o halde neden soruyoruz ki? Neden astronomlarımız yaratılışın sırrını çözmeye çalışsın, neden ilahî aşka özlem duyalım?"

"Bunu yaptığımız için ruhumuzun başka bir ruha benzediğini mi söylemek istiyorsun? Bizim ruhumuza benzeyen ve ona edindiği idrakin altında ezilmeme gücünü sağlayan bir ruh mu?"

"Çok şey buna delalet ediyor. Bu yorumu işe şüphecilikle başlayan ve sonunda mantık yardımıyla şüphelerini yenmeyi başaran pek çok filozoftan işittim. Tanrının işaretleri bizim dışımızda olduğu için, onlar aynı zamanda bizim içimizdedirler de. Yunan filozofları bunu şöyle ifade ediyordu: Kâinat büyük bir insandır ve insan küçük bir kâinattır. Biz bunun bir parçası olarak yaratıldık ve kendimizi ancak küçücük atomları olarak görebildiğimiz ve anlayabildiğimiz yaratılış sürecinin bütününe ulaşmaya çalışıyoruz. Fakat ben bu düşüncelere mantıkla doğru-

dan ilgisi olmayan bir şey ilave etmek istiyorum. Biz sûfiler pek çok kişinin inandığı gibi mantığın aklın tek aracı olmadığını biliyoruz, çünkü bunu bizzat tecrübe ettik. İdrakin yöneldiği objeye gerçek bir aşk duyulmadan, idrak edilen hiçbir şey verimli olamaz. Ruhun ve aklın coşku duyamayacağı bir dizi sıradan hal ve durum olarak kalırlar, o kadar. Fakat tüm insanlık üzerinde iyileştirici bir etkisi olmayan ruhsal açıdan mükemmele ulaşma çabası ve idraki ne işe yarar ki? Duyularımız tarafından bize aktarılan izlenimlerin düşünsel bağlantıları başlı başına bir olgudur. Bir diğer olgu ise her şeyin gerçek ve kutsal bağlantısını anlamaya, daha doğrusu sezinlemeye yardımcı olan ruhumuz, ya da iç gözümüzdür. Bu, duyularımızla edindiklerimizden bambaşka, dilin anlatamadığı, resimlerin yetersiz kaldığı bir tecrübedir. Yüreğimiz sayesinde ediniriz bu tecrübeyi; fakat bu yürek göğsümüzde bulunan ve kanımızı damarlarımıza pompalayan o küçük odacık değil, aksine ruhu kâinatla örülmüş olan insan denilen varlığın derinliklerindeki cevherdir. Bu tıpkı raks ettiği zaman raksıyla bütünleşen bir rakkas gibidir; bu tıpkı müzik yaptığı zaman müziğiyle bütünleşen bir müzisyen gibidir; bu tıpkı şiir okuduğu zaman şiirinin içinde eriyen şair gibidir. Bu tecrübeyi yaşayan herkes, bu dünyanın anlamıyla dolmuştur. Bu dünyanın anlamı ise tanrıdır. Ruhunun dünyanın anlamıyla dolduğunu hisseden tanrı dostu orada dostunu görür ve onunla bütünleştiğini hisseder. Benim ne söylediğimi ve ne hissettiğimi mutlaka duymuşsundur. Cüneyt Hoca'yla yollarımın ayrılmasına bu sebep olmuştur. Buna rağmen onun önünde söylediklerimi senin huzurunda da tekrar edeceğim: BEN YARATICI GERÇEĞİM! ENEL HAK!"

Valide sultan susuyordu. Fakat çok anlamlı bir sus-

kurduktu bü\ Geride bıraktığı haftalar boyunca kendisine eziyet edenden çok daha farklı bir suskunluk. O sessizlik ruhsal bir boşluktan öte bir şey değildi. Şimdi ise bu boşluk öylesine yoğun bir yaratıcı düşünce akınına uğramıştı ki, önce bunları içine sindirmesi ve kabul etmesi gerekiyordu. Şaghab, ruhu alev alev yanan bu garip adama şükran borçluydu. Bazı insanların onun kötülüğünü istemeleri ne büyük aptallıktı! En bilge insanlar bile bu konuda ne kadar dar görüşlüydü!

Hallaç bu konuşmanın ardından Dicle kıyısındaki sarayı terk etti. Büyük nehrin suyu, kısa bir süre öncesine kadar Şaghab'in ruhunun da yaptığı gibi, yatağında tembel tembel akıyordu. Bir hafta sonra saraydan sultanın özel bir mesajını aldı. İçinde şunlar yazılıydı: "... Senin için hiçbir anlam taşımadığından tümüyle emin olmasam, saray erkânı arasında adet olduğu üzere, sana en değerlisinden bir hilat gönderirdim. Fakat senin insanî mükemmelliğin ruhsal gelişim evrelerinden başka bir şeyle ilgilenmediğini bildiğim için, sana görünmez şükranlarımı gönderiyorum. Kimse kılına bile zarar veremeyecek!"

Şüphesiz Hallaç valide sultanı iyileştirmişti. Bunu yaparken de bilinmedik hiçbir yöntem kullanmadığı için, eski iyi şöhretine tekrar kavuşmuştu. Ne büyücülük, ne anlaşılmaz kelimeler ve sözler, ne aşırı düşünce ve kavramlar, ne de kara bir köpek! Hiçbiri. Böylece Hallaç kendisini "Barış Şehri"nde güvende hissetmeye başladı ve manevî özgürlük yolundaki çalışmalarına devam etti.

KOMPLO TEZGÂHLANIYOR

Vezir Ali İbni İsa güzel konuşmasını bilen, becerikli bir adamdı. Bu nedenle onun gibi birisinin Hallaç'in sonunu hazırlayanların başında gelmesi oldukça şaşırtıcıdır. Fakat güzel konuşma ve beceriklilik, yanlış alanda kullanıldığı takdirde, kendi aksini ortaya çıkartır. Eski bir deyişte her şeyin fazlasının zarar olduğu belirtilmektedir, hatta iyiliğin fazlasının bile.

Ali İbni İsa elbette ki bilge biri değildi. Onu "vazifeşinas" ve gayretli biri olarak tanımlamak daha doğru olurdu, çünkü vezirin tüm çabası, Abbasî halifesinin emri altındaki cemaat-i müslimin yaşantısını kutsal yasanın emir ve kaidelerine göre düzenlemekten ibaretti. Peygamberin Mekke ve Medine'de yaşantısını temel aldığı için, Ali İbni İsa yasayı her şeyden üstün tutuyordu. Yasaya ihanet aynı zamanda Peygamber'e, dolayısıyla da İslam'a ihanet anlamına geliyordu; müritleri tarafından bir evliya gibi hürmet gören Hallaç isimli adamı ve yaptıklarını izledikçe, bu eğilimi giderek daha da güçleniyordu. Evet, bu adama isnat edilebilecek öyle fazla bir suç yoktu. Fakat ya öğretileri yanlış kafalara girecek olursa? Ya her önüne gelen kendisini peygamber ilan edip yasayı çiğnemeye kalkarsa? İbni İsa toplumun iyiliğini istiyordu ve bu

uğurda her şeyi yapmaya hazırdı. Hallac'ın insanları açıkça yasayı çiğnemeye davet etmediğini biliyordu. Onun yasa aleyhinde konuşmadığının da farkındaydı, fakat kendi cinsinden tüm "iyi" insanlar gibi, içgüdüsel olarak onun yasayı çiğnediğini, hatta aştığını hissediyordu. Ve bunu başkalarının yapmasını istediğini de. Fakat insanlar henüz bunu başaramayacak kadar zayıftılar, en azından büyük bir kısmı.

"İşi bitmeli artık" diyordu İbni el-Furat da. O da İbni İsa ile aynı duyguları taşıyordu. Aslında Hallaç ile bir alıp veremediği yoktu. Fakat vezir olarak en önemli görevinin içinde kendisinin de bulunduğu mümin grubunu her türlü kötülükten korumak olduğunu düşünüyordu ki, aslen bu düşüncesinde pek de haksız sayılmazdı. Ali taraftarları için yüreklerinin benimsemediği bir yönetim altında yaşamak eskiden bu yana kabulü oldukça güç bir meseleydi. Uzun süredir Abbasî hanedanıyla anlaşmak ile ona açıkça isyan etmek arasında yalpalayıp duruyorlardı. Peygamberin ahfadından Musa el-Kâzım'a halife Harun Reşid zamanında nasıl bir oyun oynandığı henüz unutulmuş değildi. Şiilerin imamının şehit edilmesi tüm cemaati derin bir üzüntü ve öfkeye boğmuştu. Bu olay üzerinden birkaç on yıl ancak geçmişti. Huzursuzluk hâlâ devam ediyordu. Halifenin dev imparatorluğunun pek çok eyaleti için için kaymyordu. Çıkan ayaklanmaların sayısı bile belli değildi. İbni el-Furat bu huzursuzlukların sorumluluğunu güneydeki âsi Karmatîlerle işbirliği içinde olan Şiilere buluyordu. Hallac'ın âsilerle ilişki içinde olup olmadığını bugüne dek anlayamamıştı; fakat bazı emareler bu şüphesinde haklı olduğunu gösteriyordu. Fakat en kötüsü halkı birbirine katan vaazlarıydı. Hallac'ın konuşmaları insanların aklını karıştırıyor, onları kurulu

düzen dışına çıkmaya teşvik ediyor, uzun yıllar boyunca sabır ve başarıyla örülen siyaset ağını açıkça parçalıyordu. Oysa bu ağ imparatorluğun iç huzurunu sağlayan mekanizmaların başında geliyordu.

Bu nedenle işi bitmeliydi.

İki vezir giderek daha sık fasılalarla bir araya gelmeye başladılar. Ve giderek daha iyi anlaşıyorlardı. Tezgâhladıkları komplo baştan çıkartıcı, kara meyvelerle yüklüydü. İçleri yaratıcı gücün ve özgür düşüncenin aleyhine negatif doğruculuk zehriyle dolu bu meyveler giderek olgunlaşıyordu. Siyasetle de birleştiği takdirde bu zehrin karşısında durmak imkânsızdı.

Böylece günün birinde Başmabeynci Nasr el-Kaşurî büyük bir telaşla şatafatlı konağını terk etti ve ziyaretini haber vermeye lüzum bile görmeden Hallac'ın evine gitti. Nasr panik halinde kapıdan içeri daldığında, Hallaç Türkistan'daki dostlarına bir mektup kaleme almakla meşguldü.

"Derhal ortadan kaybolmaksın!" diye bağırdı başmabeynci nefes nefese. Şaşıran Hallaç başını kaldırarak karşısındaki adamın bakışlarını buldu ve gözlerinden sessiz bir açıklama okumaya çalıştı. Fakat başmabeyncinin gözlerinde hiçbir şeyin açıklaması olmayan bir endişeden başka bir şey okunmuyordu.

"Bildiklerinin tümünü anlat bana. Gerçeği saklama! Nihayet beni öldürmeye karar verdiler mi?" cümleleri döküldü Hallac'ın ağzından. Sonra sustu.

"Öyle görünüyor."

"Henüz vakti değil" diye karşılık verdi Hallaç içten içe heyecanlanarak, "ruhsal açıdan henüz buna hazır değilim. Ruhum hâlâ bu dünyaya şu anda terk edemeyeceği kadar bağlı. Fakat madem böylesi daha iyi... Benim değil,

Allah'ın istediği olacak! Senden rica ediyorum, bildiğin her şeyi anlat!"

Bunun üzerine Nasr el-Kaşurî son günlerde sarayın içinde ve dışında kulağına gelenleri anlatmaya başladı. İki vezir aralarına bir üçüncü müttefik almışlardı: Zahirîlerin şeyhi Muhammed İbni Davud. Bu adam Hal-lac'in fikirlerine diğerleri kadar bile tahammül gösteremiyordu. Hallac'in gerçekte bir büyücü olduğu ve halkı gizli büyü sanatıyla yönetmeyi ve yönlendirmeyi başardığı yolundaki düşüncesiyle özellikle İbni el-Furat üzerinde etkili oluyordu. Hallac'ın kara büyü yaptığını ve bunu Hindistan'da öğrendiğini söylüyordu. Orada kâfirlerle işbirliği yapmış ve onların lanetlenmiş bâtıl inançlarını kabul etmişti. Kısacası, hak yolundan sapalı çok olmuştu.

Hallaç ya tekrar İslam'ın saf ve temiz öğretisine geri dönecek, ya da davranışlarının bedelini ödemeyi göze alacaktı.

Bu çok açık bir ifadeydi. Nasr el-Kaşurî sözlerini sona erdirdiği zaman hâlâ soluk soluğaydı.

"Kendi yolumda yürümeliyim" dedi Hallaç. Fakat dostunun ve sırdaşının sözleri onu oldukça etkilemişti. Durumun böylesine kritik bir hal alması, Nasr için de büyük bir tehlike oluşturuyordu. Nihayetinde bir başma-beynci olarak onun da durumu sağlam değildi; kaderini elinde tutan büyüklerin anlık keyfine göre yaşantısının köklü bir değişime uğraması mümkündü. Halifenin imparatorluğunda süratle yükselmek mümkündü, fakat yine aynı süratle aşağılara, hem de tasavvur dahi edilemeyecek kadar aşağılara düşmek de her an ihtimal dahilin-deydi. Halife Harun ür-Reşid zamanında büyük bir güç kazanan, fakat bir gece içinde cehennemin en derin noktasına düşen Barmakî ailesinin trajik kaderi, devlet emrin-

deki herkes için kendilerini tehdit eden büyük tehlikenin açık bir örneğini teşkil ediyordu. Elbette Başmabeynci Nasr el-Kaşurî için de!

Fakat diğer vezirler ne kadar kötüyse, başmabeynci de o kadar cesurdu. Hallaç'a karşı bugüne kadar olan tutumu bunun deliliydi. Fakat yine de kaderiyle oynamak istemediği takdirde sözlerine dikkat etmek zorundaydı. Zaten son yıllarda haddinden çok fazla ileri gittiğinin farkındaydı.

"Beni başka neyle suçluyorlar?" diye sordu Hallaç?

"Dediğim gibi esas olarak büyücülükle. Senin insanlar üzerinde nasıl bir etkiye sahip olduğunu ve bu etkinin mahiyetini kavrayamıyorlar. Fakat kendi nüfuzlarının giderek yok olduğunun farkındalar. En azından bunu hissediyorlar."

"İnsanlar üzerindeki etkim gerçekten bu kadar güçlü mü?"

"Böyle olmasaydı kimse seni itham etmezdi ve korkacak bir şeyin olmazdı."

"Bunu arzu etmek bir yana dursun, böyle bir şeyi asla düşünmedim bile."

"Biliyorum."

"Buna memnun oldum."

Başmabeynci o gün oldukça uzun bir süre Hallac'ın yanında kaldı. Güvenli bir yere gitmesi için onu ikna etmeye mutlaka kararlıydı. Onu özellikle Muhammed İbni Davud'a karşı uyarıyor, bu adamın diğer iki vezir üzerinde akıl ve mantık yoluyla savaşılmayacak bir etkiye sahip olduğunu belirtiyordu. Yasanın, şekilciliğin ve kesin itaatin fanatiği olan bu adamın ne yapacağı hiç belli olmazdı.

Başmabeynci daha sonra Hallac'a uzun bir süredir malum olan düşünceleri peş peşe sıralamaya başladı.

Hallaç onu sabırla dinliyordu. Dinlemek onu güçlü kılan meziyetlerin başında geliyordu. Yeni düşüncelerle halkın önüne çıkmadan önce aylar boyu bir kenara çekilerek düşünür ve anlayışını yakın çevresindeki dostlarının fikirleriyle karşılaştırırdı. Halkın çok üstünde bulunduğu tartışılmaz bir gerçekti, fakat sıradan insanların düşünceleri onun için asla önemsiz değildi. Buna karşın yüksek çevreden din alimlerinin konuşmaları ona giderek daha katlanılmaz geliyordu. Onlar tanrının yapısı hakkında sanki onu şahsen tanıyormuş gibi fikirler üreten düşünce cambazlarından başkası değildi. Fakat tüm yaşamı boyunca tanrıdan büyük bir saygıyla söz eden ve onu ancak en gerekli anlarda en yalın biçimiyle tasvir etmeye çalışan kendisini, Hallac'ı, "büyücülük" ve hak yolundan ayrılmakla suçluyorlardı. Bunu kabul edemezdi. Din alimlerinin basit, kısır soyutlamaları onu tiksindiriyordu. Fakat bu konu üzerinde asla konuşmadı, yüreğini suskunlukla mühürlemeyi tercih etti. Bu insanlar hakkındaki gerçek düşüncesine dair hiç kimseye, Şıblî'ye dahi, tek kelime bile etmedi. En gerekli anlarda bazı imalarla yetindi, o kadar. Onu en fazla etkileyen ve üzen ise eski dostlarının ve sırdaşlarının kendisine ihanet etmeleriydi. Kendisiyle aynı fikirde olanların bile kötülüğünü istediklerinin uzun süredir farkındaydı. En sevgili talebesi olan Şıblî'yi tekrar kendi tarafına çekebilmek için ne büyük çaba harcaması gerekmişti! Bu olay üzerinden epey zaman geçmişti. Fakat Cüneyd'le anlaşmazlığa düşmesinin ardından Bağdatlı sûfilerle tekrar tekrar çatışmak zorunda kalmıştı. Onu yanlış anlamakta ısrar ediyorlardı. Hallaç bu durumda kıskançlığın da rol oynadığını biliyordu. Bir noktaya kadar onları arılayabiliyordu da. Sözleri ve kişiliği müminler üzerinde öyle büyük bir etki yaratmıştı ki, yıllar

boyunca etrafında yüzlerce insandan oluşan büyük bir kalabalık toplanmıştı. Oysa Cüneyd'in etrafında bile sadece küçük bir grup bulunuyordu. Kendisini daima yanına çekmiş, fakat sık sık da yanından uzaklaştırmış olan Cüneyd, uzun zaman önce ölmüştü. Bir zamanlar onu seven, fakat sonunda da lanetleyen Cüneyd'in kehaneti, şimdi gerçekleşiyor gibiydi. Bu bir kara büyü eseri miydi? Yoksa tabiatüstü bir yetenek, şarlatanlık veya tesadüf müydü? Hakkın vardı, Cüneyd. Fakat ben de haklıydım, yolumda ilerlemeye başladığımda, alnıma yazılı kaderin bu olduğunu hissetmiştim.

Bu arada akşam olmuş, Nasr el-Kaşurî gitmişti. Hallaç oturduğu yerden doğruldu ve huzursuzluk içinde evde dört dönmeye başladı. Ne yapacağına bir türlü karar veremiyordu. Şimdiye kadar pek çok kez ölmeyi arzulamıştı. Bu sadece bir oyun ve gösteriş miydi? Tam bu anda yaşama henüz ne kadar bağlı olduğunu hissetti. İlk hac seyahati sırasındaki çileci yaşam tarzından çoktan uzaklaşmıştı. Ebu'l Atahiya'ya artık hak veremiyordu. Allah yaşamı neden yaratmıştı ki? Her şeyden mahrum sefil bir çileciliğe dönüştürülmesi için mi? Maniheist Tuğrul ve müritleriyle yaptığı uzun tartışmaları da hatırlıyordu. Yaşamaya devam ettiği takdirde mesajını daha o kadar çok insana ulaştırabilirdi ki!

Henüz aynı akşam, gecenin basmasından az önce, tacir kılığında bir siluetin pelerinine sıkı sıkıya sarınmış olduğu halde, Bağdat'ı doğu yönünde terk ettiği görüldü. Hedefi Basra'nın ve büyük nehirlerin ötesinde uzanan bölgeydi. Memleketi olan Huzistan bölgesi onun için emin bir sığınak teşkil ediyordu. Orada aralarında büyüdüğü ve kendisini ilk kez *"ilahî sırların hallacı"* olarak adlandıran insanlar arasında kendisini güvende hissedebi-

lirdi. Her halükârda casusların cirit attığı başkentten çok daha güvende olurdu. Ahvaz'da ise durum farklıydı. Orada da çok sayıda dostu vardı ve kimse kendisini ele vermeye cesaret edemezdi. Üç gün sonra sakalı çoktan ağarmış bir adamın, ihtiyar Hallac'm oğlu Ebu Abdullah olarak ortaya çıkması, insanları son derece şaşırtmıştı. Hallac'm Huzistan'a son gelişinin üzerinden yıllar geçmişti. Bu arada çok şey değişmişti, fakat gene de insanlar kendisini Hallac'm oğlu olarak tanıtan adamı bağırlarına bastılar. Bu sıcak karşılama karşısında Hallaç şimdilik kaderinden kurtulmuş olduğunu bile düşünmeye başlamıştı, fakat ruhunun derinliklerinde durumun bu olmadığını biliyordu.

Bu mevsimde Huzistan son derece sevimli bir manzara arz ediyordu. İçi kor dolu bir mangalı anımsatan güneş etrafı kasıp kavurmaya henüz başlamadığı için, her yan yeşil otlarla doluydu. Bu ilkbahar süresince Anadolu ve Zagros Dağları'ndan bol miktarda akan su, ancak Hindistan'da son bulan okyanusa dökülene kadar her yanı sulamıştı. Tarlalarda hummalı bir faaliyet vardı.

Hallaç, annesinin ve babasının yanında tarlalarda çalıştığı çocukluk günlerini hatırlıyordu. Zor, fakat şarkıların eşlik ettiği, güzel bir zamandı bu. Aynı şarkıların şimdi de ufka kadar uzanan tarlalardan yükseldiğini işitiyordu. O zamanlar günün birinde hoca ve şair olacağını hayal dahi edemezdi.

En az doğup büyüdüğü yer kadar iyi tanıdığı köylerin ve şehirlerin içinden geçerken mutluluk duyuyordu. Bu şehirlerin arasında bir zamanlar Sahi Hoca'nın kendisine ilahî ışık doktrinini öğrettiği Tustar da bulunuyordu. Sahi hakkında bilgi almaya çalıştı, fakat nerede bulunduğunu öğrenmeyi başaramadı. Onun talebelerini kabul et-

tiği evi bulmaya çalıştı; fakat bu evin yıllar önce "yerle bir edildiğini" öğrendi. "Yerle bir edilmek" yerinde kullanılan bir ifadeydi, çünkü asiler şehri yağmaladıkları sırada pek çok benzeri gibi bu geniş eve de iştahla saldırmışlardı. Fakat içinde bekledikleri gibi bir ganimet olmadığını görünce, cinlerin ve şeytanların etkisi altındaymış gibi kudurmuşçasma evi yakıp yıkmışlardı.

İnsanların yarattığı tüm eserlerin kaderi günün birinde böyle olacak, diye düşündü Hallaç. Yaratılış çarkı sonu gelmez bir şekilde dönüp dururken, insanlar da bıkıp usanmadan kendi elleriyle yarattıklarını yıkmaya devam ediyorlardı. Bunun için iyi de bir bahaneleri vardı: Adalet, özgürlük, geçim derdi.

Kendisini doğduğu yere götürecek olan yola tekrar koyulmadan önce uzun süre Sahi Hoca'nın evinin bulunduğu mahallede dolanıp durdu. Yürümek onun için her geçen yıl zorlaşıyordu. Aslında onun yaşına ulaşan insanların sayısı pek azdı. Hatta medeniyetin nimetlerinin hayatı büyük ölçüde kolaylaştırdığı Bağdat'ta bile, özellikle zengin tabakadan insanlar, genç yaşta hayata veda ediyorlardı. "Her can ölümü tadacaktır!" Kutsal Kuran'm bu ayetinden daha doğru, çarpıcı, etkileyici bir gerçek var mıdır? Fakat sadece bu nedenle ölümü çağırmak da doğru bir şey değildi.

Akrabalarının ve dostlarının arasında Hallaç bir süre huzur ve rahat buldu; fakat şayet bununla yetinseydi, onun Hallaç olmasını sağlayan koşullar ortadan kalkardı. Huzistan'ın ıssızlığında bile insanları tanrısal sevgiliye saygı göstermeye çağırmaktan geri kalmıyordu. Peygamber de Mekke'den Medine'ye hicretinden sonra İslam'ı gerçek anlamda vaaz etmeye başlamamış mıydı? Evden ayrılıp tarlalarda iki büklüm çalışan insanların arasında

dolaştığı zaman, o an aklına gelen dizeleri okuyuveriyor-du. Yoksa bunlar aradan geçen yıllar zarfında zihninde yeşeren düşüncelerden başkası değil miydi? Talebeleri bu düşünceleri ezbere biliyordu. Bu düşünceleri Bağdat'ın okumuş tabakası arasında olay yaratmıştı. Fakat bu zamanlar artık geride kalmıştı.

Hallac'ın aniden ortadan kayboluşu başkentte huzursuz, sinirli bir havanın oluşmasına neden olmuştu. Talebeleri onun nerede olduğunu tam olarak açıklayamıyor-lardı. Bazıları onun ertesi sabah ortaya çıkacağını söylüyordu. Başkaları onun yeni ve uzun bir seyahate çıktığını iddia ediyordu. Daha başkaları ise böyle uzun bir seyahatin hazırlık gerektireceğini, fakat kimsenin böyle bir şeyden haberdar olmadığını söyleyerek buna itiraz ediyorlardı. Başta Muhammed İbni Davud olmak üzere komplocu vezirler ise Hallac'ın bu ani yok oluşu karşısında onun yalnız olduğu yolundaki kanaatlarını güçlendirmişlerdi. Bir süre sonra Bağdat'ta Hallac'ın Amuderya'nın öte kıyısına geçmiş olduğu düşüncesi ağırlıklı olarak kabul edilmeye başlandı. Bir kısım düşmanı onun kara büyü öğrenimini tamamlamak üzere tekrar Hindistan'a gitmiş olduğunu iddia ediyordu. Başkaları ise onun İran'ın doğusunda bulunan Halife Harun'un ve İmam Rıza'nın mezarlarını ziyarete gitmiş olduğunu düşünüyordu. Her halükârda Hallac'ın aniden ortadan yok oluşu etrafa bir dizi dedikodunun yayılmasına neden olmuştu. Vezirlerin adamları onun evini altüst etmiş, talebelerini sorguya çekmişti. Böyle bir durumda alınması gereken ve normalde başarıya ulaşacak olan tüm tedbirler alınmıştı.

Fakat boş yere. Hallaç, aynı zamanda haydut ve evliya olan adam, ortaya çıkmıyordu.

"KAFA YORANLAR"IN SONU VE UMUTLARIN TÜKENİŞİ

Sohrab Aminpur'un tutuklanması ve "Kafa Yoranlar" adlı muhalefet grubunun dağıtılması haberi tüm İsfahan'da ve tüm ülkede bir bomba gibi patlamıştı. Eigenbrod haberi Hotel Abbasî'de güzel bir İran gecesi yaşamaya hazırlanırken almıştı. Aynanın önünde tıraş oluyordu. Karanlığın çöküşünden sonra birkaç müzisyen gecenin melankolisini çalgılarının baldan tatlı nağmeleriyle yumuşatmaya çalışacaktı. Bunun yanı sıra çay servisi yapılacak ve Çe-har Bağ Medresesi'nin mavi çinili kubbesine düşen mehtap seyredilecekti. Yaz mevsiminde her akşam aym program vardı.

Fakar Eigenbrod'un güzel bir İran gecesi planı suya düşmüştü. Otelin arka kanadında bulunan odasının kapısı ansızın hızla vurulmuş ve bir İranlı ona soluk soluğa şöyle demişti: "Size söylemem gereken bir şey var, efendim. Lütfen, bana güvenin! Çok önemli..." Adam var gücüyle kendisine hakim olmaya çabalıyordu.

"Mutlaka idam edilecekler" dedi heyecanlı bir sesle Aminpur'un tutuklanışını haber verdikten sonra. "En azından müebbet hapis!"

"Siz kimsiniz?"

İranlı öylesine heyecanlıydı ki, gazeteci adamın söylediklerini anlamakta büyük güçlük çekiyordu.

Eigenbrod adamı sakinleştirmeye çalışarak, ona kesinlikle otelden ayrılmamasını tembihledi. Şayet o da "Kafa Yoranlar" grubunun üyesiyse şehirde emniyette olabileceği tek yer burası, kendi odasıydı. Adam onun haklı olduğunu kabul ederek en azından bir süre için otelde kalacağına söz verdi. Kendisi "Kafa Yoranlar" üyesi olmadığını, sadece onları tanıdığını söylüyordu.

"Bu kadarı da yeterli."

Şimdi Eigenbrod'un telefon etmesi gerekiyordu. Bu haber er ya da geç uluslararası ajanslar tarafından tüm dünyaya duyurulacaktı. Onun gibi bir adam için bu görev anlamına geliyordu. Bir an önce gazetenin Berlin'deki merkezine ulaşmalıydı.

Saçlarını gazetecilik mesleğinde ağartmış olan şefi, olayın kokusunu çoktan almıştı.

"Haber bize az önce ulaştı, Lefkoşe üzerinden!" derken hattın diğer ucundaki gazetecinin uğradığı hayal kırıklığını düşünerek için için gülüyordu.

"Ne yapmalıyım" dedi Eigenbrod. "Benden ne istiyorsunuz?"

"Bu tamamen size bağlı, Eigenbrod. Buna siz karar vermelisiniz. Hele şu haberi bir yayınlayalım, sonra gerisine bakarız. Siz iyisi mi yarın uzunca bir haber yazın, olayın arka planını falan içersin. Orada rahat çalışabiliyor musunuz?"

Eigenbrod bu "falan" kelimesi için onu taşlayarak öldürebilirdi.

"Fena değil. İdare eder. Meslektaşlara selam" diye karşılık verdi Eigenbrod kısaca ve ahizeyi yerine koydu. İran'da bulunduğu birkaç gündür yazı işlerindeki havayı neredeyse unutmuştu. "Kulaklarınızı dört açın!" Şefin bu son cümlesi hâlâ kulaklarında çınlıyordu. Hiç, ama hiç

anlamı olmayan bu uyarı, sanki sırf kendisini rahatsız etmek için söylenmişti.

Eigenbrod derin bir nefes aldı. Sakinleşmeliydi. Odasına geri döndü ve birkaç dakika için yatağına uzandı. Camiden yükselen ezan sesi bu kez onu her zamankinin aksine rahatsız etti. Düşüncelerini bir türlü toparlayamıyordu. Yataktan kalkarak otelin iç avlusuna gitti. Ay ışığı bir kez daha Çehar Bağ Medresesi'nin mavi çinilerle kaplı kubbesine düşmüştü. Eigenbrod bu manzara karşısında bir kez daha hayranlığa düştü, fakat içindeki hüzün duygusu onu tümüyle etkisi altına almıştı. Bu ülkeyi hem seviyor, hem de nefret ediyordu. Havadaki ılık rüzgâr, Hotel Abbasî'nin iç avlusuna dikilmiş olan genç ağaçların yapraklarını hışırdatıyordu. Müzisyenler, çalgılarını inletmeye başlamışlardı. Azerbaycan şarkılarını seslendiren şarkıcının hüzünlü sesi normal şartlar altında Eigenb-rod'u büyülerdi. Fakat bugün değil. Eigenbrod tasarladığı gibi bir çay içti ve ne yapması gerektiğini düşündü. Sonra bir çay daha içti. Bir yandan da boş gözlerle yıldızlarla dolu karanlık gökyüzüne bakıyordu.

"Gidiyorum" dedi birden kendi kendine ve otelden ayrıldı. Bir gün önce birkaç kelime sohbet ettikleri resepsiyonist şaşkın bakışlarla onu süzdü, kapıdan çıkana kadar bekledi, sonra telefona sarılarak bir numara çevirdi...

Eigenbrod, Hotel Abbasî'nin ana giriş kapısının bulunduğu caddenin karşı tarafına geçti ve sokak lambaları tarafından aydınlatılan dükkânların önünde yürümeye başladı. Kitap ve gazete satan dükkânın önüne geldiği zaman durdu ve en son gazeteleri satın almak istedi. Ne var ki tüm nüshalar satılmıştı. Dükkânın orta boylu, şişmanca, şehir turlarında rehberlik yapan bir adam olan sahibi, Eigenbrod'a beklemesini işaret etti ve dükkânın arkasın-

da gözden kayboldu. Gazeteci bu adamdan daha önce birkaç kez alış veriş yapmış ve onunla çeşitli konularda sohbet etmişti.

Adam geri geldiği zaman Eigenbrod'a içinde muhtemelen bir kaset bulunan bir paket uzattı.

"Aslında sizi çok az tanıyorum. Fakat üstadımızın belirttiği şartların sizde toplandığının farkındayım" dedi sonra. "Size bu değerli materyali teslim ediyorum, çünkü gazetenin son sayısını neden istediğinizi tahmin ediyorum, hayır, biliyorum. Bu materyal bir gazeteci olarak sizi yakından ilgilendirecek bilgiler içeriyor. Fakat dikkatli olun! Sizden hemen otele geri dönmemenizi rica ediyorum. Orada duvarların kulakları, masaların gözleri vardır. Üstadımız Sohrab bir tutuklama ya da ciddi tehlike durumunda bu değerli materyali güvenimize lâyık birine vermemi söylemişti. Sizi uzun süredir gözlüyorum ve kısa sohbetlerimiz sonucu neden burada olduğunuzu anladım."

"Bu kasetin içinde ne var?" diye sordu Eigenbrod.

"Şu anda tutuklu bulunan tüm kişilerin isimleri ve yaşam öyküleri. Burada ve Tahran'da büyük bir operasyon yapıldı. Fakat güney İran'da da ev baskınları ve tutuklamalar olmuştu. Hatta tutuklama kararına karşı çıkan birkaç kişi vurulmuştu. Ekmek huzursuzluklarından hemen sonra. Ülkenize geri döndüğünüz zaman bu kasetteki isimleri ve bilgileri insan hakları örgütlerinize ve hükümetinize iletmelisiniz. Üstat Sohrab böyle olmasını istiyordu."

"Anlıyorum. Fakat merak ettiğim bir şey var. Nasıl oldu da bu operasyon yapılabildi? Kısa bir süre önce 'Kafa Yoranlar' grubuyla ilişki kurduğumu ve onların güvenlik tedbirlerine hayran kaldığımı belirtmeliyim. İçlerinde bir hain mi var?"

Tam bu anda dükkâna genç bir kadının girmesiyle birlikte ikisi de sustu. Dükkân sahibi genç kadına döndü. Eigenbrod bir an için kadının da bu işin içinde olduğu ve gazeteciyi yakından tanıdığı kuşkusuna kapıldı. Fakat yanılmıştı. Kadın sıradan bir müşteriydi. Yavaş yavaş en küçük bir olaydan bile kuşkulanmaya başladığını fark etti. Fakat bu şartlar altında buna şaşılabilir miydi?

"Bir hain olduğuna inanmıyorum" dedi adam müşteri gittikten sonra. "Komşuların ihbarı olabilir. Bu ülke oportünistlerle dolu" diye ekledi öfkeli bir sesle ve kendi kendine garip bir ifadeyle gülümsedi. "Oportünistler!" diye tekrarladı ve Eigenbrod bu kelimenin adamın ağzından garip bir sertlikle çıktığını fark etti. Kısa bir süre sonra adamın yaptığı bir açıklamayla bunun nedenini anladı: "Ben de bir ihbar yüzünden bir müddet hapiste kaldım. Hem de politikayla zerre kadar olsun ilgilenmediğim halde! Fakat sevgili bir komşumun yanlış anlaması işimi bitirmeye yetti."

"Başka ne biliyorsunuz?" diye sordu Eigenbrod. Olan olmuştu. "Kafa Yoranlar"ın sığınağının nasıl bulunduğu sorusu önemini yitirmişti. Esas olan, onları şimdi neyin beklediğiydi.

"Onları Tahran'a götürdüklerinden eminim?" diye karşılık verdi gazeteci. "Bu tür şahısların gözlerinin önünde bulunmasını isterler. Onları orada mahkemeye çıkaracaklar."

"Fakat mahkemeye çıkaracaklarına göre ortada bir de iddia olmalı. Onları neyle suçlayabilirler? Bildiğim kadarıyla 'Kafa Yoranlar' grubu bugüne kadar doğrudan politikayla ilgilenmediği gibi, şiddete de başvurmuş değil."

"Yanlış. Bu ülkede her şey politiktir. Yüzde yüz resmi görüş çizgisinde olmayan dinî içerikli bir kitap yayım-

lamanız bile, politik bir asi olduğunuz anlamına gelir. 'Kafa Yoranlar' ise çok ileri gittiler. Neredeyse tümü bir dünya kültürü ile ilgileniyordu, fakat bunun ayrıntılarını size anlatmama gerek yok." "Anlıyorum."

"Yapılan ilk resmi açıklama akla kötü şeyler getiriyor. Hem de doğrudan en yüksek makamdan geliyor bu açıklama. Güya tutuklananlar kültür kisvesi altında cumhuriyete ve önderliğe karşı halkı isyana teşvik ediyormuş. Fakat ben çok daha kötüsünden korkuyorum..." "Ne gibi?"

"Aminpur gibi bir adama terörizm suçlaması getirilmesi."

"Bu çok gülünç."

"Gülünç ama mümkün. Ne de olsa Aminpur 'Kafa Yoranlar'm lideriydi. Onun şiddete karışmış bir insanla bir kere olsun bir araya geldiği ispat edilecek olursa, bunun tek bir sonucu olabilir: İdam. Bu tür vakalar daha önce de görüldü."

"Biliyorum" dedi Eigenbrod kuru bir sesle. "Bir saat önce bana otelde de onların idam edileceği söylenmişti. Tüm bu olanlar rezaletin en son perdesi."

"Siz burada yaşamıyorsunuz ve bizim geleneklerimizi bilmiyorsunuz" dedi adam. "Aksi takdirde bu kadar şaşırmazsınız. Evvelden de durum şimdikinden farklı değildi. Hatta İran'ın görkemli tarihi boyunca durumun farklı olduğu anlar çok azdır."

Bunlar acı sözlerdi. Fakat gazetecinin hakkı vardı. Bu kültürde insan ne zaman tam anlamıyla haklarına sahip olmuştu?

"Tıpkı Hallaç'in durumuna benziyor" dedi Eigenbrod. Profesörün günlüğünde okuduklarını "Kafa Yoran-

lar"ın durumuyla bağdaştırmaktan kendisini alamıyordu. "Belki biraz abartılı oldu, fakat aradaki benzerlik gözden kaçacak gibi değil."

"Hallaç'ı tanıyor musunuz?"

"Elbette."

"Bambaşka bir çağ olmasına rağmen, bizimkine şaşılacak derecede benziyor. Aminpur Hallaç hakkında geniş bilgiye sahiptir. Benim kütüphanemde ise Massignon'un onun üzerine yazdığı eser bulunuyor. Her İranlı onun hakkında mutlaka bir şeyler bilir. Zaten hepimiz onu. seviyor ve sayıyoruz. Şimdiki iktidar sahipleri de onun bir İranlı olarak İslam uğruna şehit olmasına değer verir gibi görünüyorlar. Fakat ben onların bu konuda ciddi olduklarım düşünmüyorum."

"Bu konuda bir şey diyemem" dedi Eigenbrod ve beklenmedik bilgi kaynağıyla nispeten hızlı bir şekilde vedalaştı. İnsanlarla dolu hareketli meydana geldiğinde bu vedalaşmanın belki de gereğinden hızlı olduğunu düşünüyordu. Ne de olsa adam sempatik biriydi ve kendisi için çok önemliydi. Akşam trafiği her zamanki gibi akmaya devam ediyordu. Sanki hiçbir şey olmamıştı. Sanki o esnada dünya en üzücü, en umarsız şekliyle bir insanlık trajedisine tanık olmuyordu. Işıklar da her akşam olduğu gibi yanmaya başlamıştı. Eigenbrod ansızın insan varlığının ne kadar gülünç olduğu duygusuna kapıldı. Benzer bir duyguyu profesörün günlüğünde belli pasajları okurken de yaşamıştı, özellikle zaman gezgini bilim adamının el-Hallac'm vecd tecrübelerini tasvir ettiği pasajlarda. Bu tür bir kavramın kendisine hiçbir şey ifade etmemesine ve dinsel fanatizmin bu şekline daima mesafeli yaklaşmış olmasına rağmen, kendisini "paradoksal mistik dünyasında" hissediyordu.

Otele geldiği zaman resepsiyonist onu gerçek olamayacak denli gösterişli bir gülümsemeyle selamladı. Eigenbrod'un zihni son gelişmelerle dolu olmasaydı, belki de onun lobinin geniş ve rahat koltuklarına yayılmış iki adama gizli bir baş işareti yaptığını fark edebilirdi. Adamların gazeteciyi gözetlemek üzere burada bulundukları her hallerinden belliydi. Yine de Eigenbrod'un onları fark etmemesi daha iyi olmuştu.

Eigenbrod odasına çıktıktan sonra ilk iş olarak devrimci televizyonu açtı. İlk önce İran-Irak savaşma ait bir film oynuyordu, fakat bir süre sonra haber vakti geldi. Lübnan ve Filistin resimlerinden ve "Baş Şeytan" Amerika ile VVashington'daki hainler üzerine bir haberden sonra, sıra Eigenbrod'un beklediği habere geldi. Gazeteci, "Kafa Yoranlar"la karşılaştığı evin bodrumunu derhal tanımıştı. Sonra da ekranda grubun üyeleri belirdi. Muhtemelen bir polis merkezinde olmalıydılar. Boş ve loş bir odada bulunuyorlardı, yüzleri karmakarışıktı ve gözlerini yere dikmişlerdi. Eigenbrod, dervişi ve tercüman kadını derhal tanımıştı. Kendisine tanıştırılan diğer üyelerin birkaçı da oradaydı. Ansızın arka planda bekleyen bir memur gözüne ilişti. Evet, bu adam Menuçehr Ağa'nın ta kendisiydi. Bu polis merkezi de karanlık bir şöhrete kavuşmuş olan kendi merkezi olmalıydı. Bu boş ve soğuk duvarlar arasında Eigenbrod günlüğü okumaya başlamıştı. Yoksa Latife Hanım işkenceye dayanamayarak konuşmuş muydu? Televizyondaki yorum aslında oldukça ilginçti; fakat dünyanın her yerinde eşitlik ve kültürel aynılık adı altında baskı ve sansür politikalarının izlendiği ülkelerdeki yorumlara neredeyse tıpatıp denilecek kadar benziyordu. "Kafa Yoranlar" adlı devlet düşmanı örgüt nihayet çökertilmişti. Yaptığı yalan propaganda ve dış

mihraklarla olan ilişkileri yüzünden cumhuriyete büyük zararları dokunmuştu. Devrimci Cumhuriyet Savcılığı grup hakkında suç duyurusunda bulunmuştu. Kısa bir müddet sonra yargılanmaya başlayacaklardı. Spiker, Soh-rab Aminpur'un yakalanmasından söz ederken özel bir zevk alır gibiydi; yanlış yola sapanların ve "İslam düşmanlarının" başı olarak davası ayrılacak ve başka bir mahkemede yargılanacaktı. Televizyon, suçlulara "pişman olma" fırsatı tanınacağını beyan ediyordu. Acaba bu bir umut olduğu anlamına mı geliyordu. Yoksa bu insanları umutsuzluğa sevk etmenin yeni ve iğrenç bir yöntemi miydi?

Eigenbrod televizyonu kapadı. Yeteri kadar görmüştü ve şu anda edinecek başka bir bilgi yoktu. Klapp-roth'un günlüğüne uzandı ve biraz okumaya yeltendi. Fakat tarihsel olayla bugünkü sürecin paralelliği onun konsantre olmasına engel oluyordu. Tarihin tekerrürden ibaret olduğunu fark etmesi onu şaşkınlığa düşürmüştü. Bu esnada günlükte bundan bin yıl önce gerçekleşen bir olayı okumaktaydı. Kendisi de aynı şekilde benzer bir olaya karışmıştı, fakat sadece izleyici olarak. Eigenbrod, kendisini zaman gezisi yapmamış olan Klapproth gibi hissediyordu.

Gazeteci, kara kaplı defteri yanına koyarak masanın başına oturdu ve önüne beyaz bir kâğıt koydu. Neyse ki masa yazı yazmaya uygundu. Diğer otellerin masaları genellikle bir makale kaleme almasına izin vermeyecek kadar alçak oluyordu. Mesleğinde tutucu olduğu gibi yazılarını dünyaya geleneksel yöntemlerle iletiyordu, çağdaş gazeteciliğin ultramodern imkânlarıyla değil. Tükenmez kalemin ya da eski moda bir kamış kalemin ucunun beyaz kâğıt üzerinde kayışını seviyordu. Düşünce selinin

beyaz kâğıt üzerine dökülüşünü seviyordu. Sadece mutlak bir sessizlikte işitilebilen kamış cızırtısını seviyordu. Kelimelerin yan yana dizilmesinden ve beyaz kâğıdın üzerini onun masumiyetini bozan bir düşünce ağı gibi kaplamasından zevk alıyordu. Eigenbrod masa başında yaklaşık bir saat kadar oturduktan sonra ayağa kalktı. İşini bitirmişti. Aynı akşam yazısını Almanya'daki yazı işlerine gönderdi. Ertesi sabah Berlinli okurlar gazetede İran'daki olaylar hakkında uzun bir makale okuma imkânına kavuşmuşlardı.

EE. İsfahan

İranlı muhalefet grubu "Kafa Yoranlar" ve liderleri teolog Sohrap Aminpur'un tutuklanması (dünkü sayımızda bu konuda kısa bir haber yayınlamıştık), Tahran yönetimi tarafından "halk ve devrim düşmanlarına" karşı verilen mücadelede büyük bir başarı olarak değerlendirildi. Geçtiğimiz yıllar boyunca devlet doktrinine karşı barışçıl yöntemlerle mücadele eden yazar, sanatçı ve aydınların gevşek birliğinden oluşan bu "grup, İsfahan 'da yapılan büyük bir polis operasyonu ile özel bir evde ele geçirildi. Muhaliflerin toplandığı evin resmi makamlar tarafından nasıl öğrenildiği henüz açıklığa kavuşturulamadı. Bu son operasyona kadar "Kafa Yoranlar", rejimin takibatından kurtulmayı ustalıkla başarmıştı. Şimdiye kadar hiçbir şiddet eylemine karışmamış olmasına rağmen "Kafa Yoranlar" Tahran yönetimi tarafından şiddet yanlısı diğer grupları motive etmekle ve siyasi şiddete başvurmaya kışkırtmakla suçlanıyor. Devlet televizyonu tarafından grup aleyhine kısa süre sonra dava açılacağı açıklandı. Durum özellikle grubun rejim karşıtı faaliyetleri ile yurt dışında da tanınan lideri Aminpur için son derece ciddi. Şii inanışına göre din öğretilerinin eleştirel mantıkla işlenmesi gerektiğini öne süren Aminpur, ülkesini çağdaşlaştıra-

cak ve sistemi demokratikleştirecek siyasi bir reform istiyor. Şu anda ülkede egemen sınıf konumunda olan imamlar ise bu düşünceyi, kendi yorumlarına göre ayrılması mümkün olmayan din ve devlet birliğinin temellerine yerleştirilmiş bir dinamit olarak görmekte. Aminpur gibi düşünen birçok İranlı, yeni bir "Iran Luther'i" olarak ona büyük bir saygı besliyor. Fakat Aminpur yıllardan bu yana tutucu kesimin gözüne batan bir diken. Aminpur'un yakalanması ve örgütün dağıtılması, İslam Cumhuriyeti 'nin tutucu kesimlerinin anlık bir başarısı olarak değerlendirilebilir. Uluslararası örgütlerin bu operasyona ve açılacak davaya getirdikleri eleştiri, devlet sözcüleri tarafından "ülkenin iç işlerine yapılan bilgisiz ve kötü niyetli müdahaleler" olarak yorumlandı ve yeni cumhuriyetin "şeytanî güçlerin " baskısı altında geçen yıllardan sonra İran halkının ve değerlerinin iktidarını kurmak için mücadele ettiği vurgulandı. "Şeytanî güçler" ifadesiyle devrim yıllarından sonra özellikle Batı Avrupa ülkeleri ile Amerika Birleşik Devletleri kast edilmektedir. Bir hükümet sözcüsü ise bakanlar kurulunun resmi açıklamasına ülkesinin diğer barış yanlısı devletlerle daima iyi ilişkiler içinde olmayı istediğini ekledi. Fakat Batı bu bahaneyle İran halkının başına kâhya kesilmek suretiyle bela arıyorsa, aradığını bulacaktı.

Eigenbrod'un makalesi ertesi sabah ilgili elçilik ve bürolarda bomba gibi patladı. Diğer gazetelerde de "Kafa Yoranlar'la ilgili haberler yer alıyordu, fakat bu tür çarpıcı bir analiz hiçbirinde yoktu. Dışişleri Bakanı ne yapacağını bilemez bir haldeydi, çünkü geçen haftalar boyunca iki ülke arasında bir süredir kısmen bozulmuş olan geleneksel iyi ilişkileri tekrar eski haline getirmek için diplomatik bir iyi niyet atağına kalkılmıştı. Elçilik bu konuda olumlu rapor vermişti. Bir tekno-liberal olan Dişişleri Ba-

kanı bakanlıkta acil bir toplantı düzenledi, bugünlerde işi zaten başından aşkın olan yeni tür bir liberal-teknokrat olan başbakan ile temas kurdu, makul, fakat düşünmeden yaptığı birkaç açıklama ile yeniden birleşmiş Almanya'nın basınında bir heyecan fırtınası estirdi. Dışişleri Bakanı, başında bir de şu kayıp profesör "belasının" bulunmasından şikâyetçiydi. İran'dan bu tür haberler geldiği müddetçe bu konuda nasıl olup da bir şey yapacağını soruyordu haklı olarak. Klapproth'un yaşadığına dair ortada en küçük bir belirti bile yoktu. Güller ve bülbüller ülkesinde bulunan elçilik de, diğer Alman kurumları da, konuyla ilgili en küçük bir bilgiye bile sahip değillerdi. İnsan hakları örgütlerinin temsilcileri birkaç kez Dışişleri Bakanı'na gelip, ondan geleneksel iyi ilişkileri düşünmeden ve rejimin hassas bir noktasına dokunmaktan çekinmeden, bu konuda nihayet bir şeyler yapmasını talep etmişlerdi. Sizin için konuşmak kolay, diyordu onlara Dışişleri Bakanı, ne de olsa kaybedecek bir şeyiniz yok! Kendisi ise yalnızca ticari ve ekonomik ilişkilerin yanı sıra, iki halkın ilişkilerini ilgilendiren diplomatik bir nezaketi de gözetmek durumundaydı. Bunları politikadan ayrı tutmak gerektiğini söylüyordu. Kısacası, durum her zamanki gibiydi.

Eigenbrod'un gazetesinin yazı işlerinde ise iyi bir hava esiyordu. İsfahan'dan gelen haber beklenen etkiyi yaratmıştı; doğru zamanda doğru yere, doğru bir adamın gönderilmiş olması büyük bir şans olarak değerlendiriliyordu. Eigenbrod aslında oldukça garip bir adamdı, fakat bu durumda... Klapproth olayı üzerine yaptığı araştırmayı başarıyla sona erdireceğine ise artık hiç kimse inanmıyordu, yazı işlerindeki "o bölgenin" koşullarının farkında bile olmayan bazı saf iyimserler dışında elbette.

Eigenbrod ise ertesi sabah kendisini artık pek güvende hissetmiyordu. İçinde hüzün, hayal kırıklığı, öfke ve bu konuda bir şeyler yapma arzusundan oluşan garip bir duygu vardı. Fakat elinden ne gelebilirdi ki? Almanya'ya dönmeden parmağının ucunu dahi kımıldatamazdı. Gözetlendiğinin farkındaydı. Tüm gücünü Klapproth'un günlüğü üzerine yoğunlaştırmaya karar verdi. Ne yapıp edip bu ülkeden ayrılırken onu yanında götürmeliydi. Böylece en azından ortaya ilginç bir hikâye çıkar ve belki de bilim adamlarının bile ilgisini çekerek Klapproth olayının unutulmamasını sağlardı. Eigenbrod, günlüğün büyük kısmını okuduktan sonra, bu profesörden bir daha asla haber alınamayacağına kanaat getirmişti.

Öncelikle günlüğü sonuna kadar okumaya karar verdi. Sonra da onu Menuçehr Ağa'nın elinden nihaî olarak almayı nasıl başaracağını düşünecekti. Önemli olan onun günlüğün bu ülkenin kültür tarihi açısından taşıdığı büyük önemi fark etmemesini sağlamaktı. Acaba Menuçehr Ağa üst makamlarla ilişki kurmuş muydu? Şayet bunu yaptıysa işi büyük ölçüde zorlaşacaktı.

Eigenbrod o gün otelden hiç ayrılmadı. Odasına yiyecek bir şeyler getirdi ve görünüşe göre Klapproth'un gerçekten de yapmış olduğu zaman yolculuğunun derinliklerine gömüldü. Bir kez daha Abbasî yönetimi altındaki Bağdat'taydı. Günlüğü okumaya devam ettikçe içindeki ümitsizlik de yavaş yavaş yok oluyordu. Yarın polis merkezine gitmeye karar verdi. İçinde sadece profesörün özel ve hiçbir önem taşımayan notlarının bulunduğu bu günlüğü kendisine vermesi için Menuçehr Ağa'yı ikna etmeye çalışacaktı. Günlüğün tek önemi Klapproth'a ait olmasıydı, daha doğrusu, ne yazık ki bir zamanlar ona ait olmuş olmasıydı. Profesörün akıbeti hakkında en küçük

bir bilgi dahi edinememişti ve bu nedenle bu ülkeden en kısa zamanda ayrılmak istiyordu. Eigenbrod polis şefini bu şekilde aldatabilmeyi umuyordu. Ya başaramazsa? Evet, ya başaramazsa? Sonra ne olacaktı? Bir kez de parayı denese miydi? Fakat ya Menuçehr Ağa yanlış adamsa? Ya rüşveti kabul etmezse? Bu risk Eigenbrod'un kabul etmek istemediği kadar büyüktü.

Kasetler. Onlar da en az günlük kadar önemliydi. Gerçi içerdikleri bilgi kuru tarihlerden ibaretti, fakat böyle bir durumda yaşamsal öneme sahip olabilirlerdi. Onları ülke dışına nasıl çıkarabilirdi? Bu sadece elçiliğin yardımıyla mümkün olabilirdi. Fakat oraya paldır küldür girmesinin mümkün olmadığının farkındaydı. Özellikle elçiliklerde çok dikkat etmesi gerektiğini biliyordu. İmkânlarının çok fazla olmasına rağmen, diplomatik hesaplar yüzünden hareket sahaları sınırlanıyordu. Öte yandan Aminpur'un ve "Kafa Yoranlar"ın tutuklanması, diplomatik açıdan da normal sınırların çok ötesindeydi. Acaba bu durumu değerlendirebilir miydi?

Ertesi sabah ise her şey değişmişti. Eigenbrod otelin kapısından çıkar çıkmaz bir taksi çevirdi ve şoföre şehrin dışına çıkmak istediğini söyledi. Şehirden biraz uzaklaştıktan sonra ise arabayı durdurdu ve aşağı inerek bir başka taksiye bindi. Zararsız bir turist gibi görünmeye karar vermişti. Şoföre bu civarda Zerdüştüere ait eski bir Ateş Tapınağı bulunduğunu duyduğunu ve oraya gitmek istediğini söyledi. Adamın ağzından bu "Eski İranlılar" hakkında bir sürü saygısızca söz dökülmesi gazeteciyi oldukça şaşırtmıştı. Ülkenin İslamî karakterine rağmen aslında bu oldukça az rastlanır bir durumdu. Fakat şoför yabancıların bu gizemli ve garip atalarının kültürlerine ilgi gösterdiğinin de farkındaydı. Böylece Bahtiyar Dağları'na

doğru yol almaya başladılar, çünkü adam Ateş Tapına-ğı'nın yerini tam olarak biliyordu. Eigenbrod'un içini karşı konulmaz bir merak duygusu kaplamıştı; Klapp-roth'un tasvir ettiği yeri bir kez de kendi gözleriyle görmeye can atıyordu. Bu ülkeden ayrılmadan önce denenmemiş hiçbir olasılık bırakmak istemiyordu, en imkânsız görüneni olsa bile. Gözünün bu günlükten başka bir şey görmediği ve onu okumak dışında parmağının ucunu bile kımıldatmadığı yolundaki suçlamalarla karşı karşıya kalmak niyetinde değildi.

Dağlara yaklaştıkça karşılarına bu bölgenin karakteristik özelliği olan rüzgâr hortumları çıkmaya başladı. Yarım saat sonra otomobil eski *Ateşgede'mn* kalıntılarının bulunduğu düzlüğe ulaşmıştı. Eigenbrod kalıntıları ta uzaktan fark etmişti. Şiraz'da da benzeri arkeolojik örnekler görmüştü. Eskiden bekçinin oturduğu tahta kulübe de ilk bakışta gözüne çarptı. Elbette ki şu anda içinde kimse oturmuyordu. Rüzgâr pencerelerdeki tahta kepenkleri pervazlara çarpıyor ve uğultulu sesler çıkartıyordu. Eigenbrod amaçsızca kısa ve kuru otlarla kaplı arazide dolaşmaya başladı. İçten içe buraya geldiğine pişman olmaya başlamıştı. Güneşin altında durarak ısınmaya çalışırken ardından ayak sesleri ve bir köpek havlaması işitti. Dağların ve ovanın üzerine çökmüş olan sessizlik bıçak gibi kesilmişti. Gelen, bir çobanın güttüğü, büyükçe bir koyun sürüşüydü. Eigenbrod bu adamın da bir cins "Koruyucu" olduğunu düşündü. Uzun boylu ve zayıf adamın başında eskiden Perslerin giydiği keçe başlık vardı. Eigenbrod'u gören adam elinde olmadan hafifçe irkildi. Fakat gazeteci gülümseyerek adama doğru yürüdü ve onu kibarca selamlayarak sürüsüyle birlikte sık sık buradan geçip geçmediğini sordu.

"Evet, buraya sık sık gelirim" diye karşılık verdi adam lafı uzatmadan. Çok konuşmayı sevmediği her halinden belliydi. O bir bozkır insanıydı ve bu şu anlama geliyordu: Issızlık, yalnızlık ve sessizlik.

"Bu kutsal yerin koruyucusu nerede?" diye sordu Eigenbrod laf olsun diye.

"Bilmiyorum. Şehirde olmalı."

"Onu tanır miydin?"

"Görürdüm, fakat tanımazdım."

"Ne zamandan beri burada değil."

"Bilmiyorum, farkında değilim."

"Bu *Ateşgede'ye* sık sık ziyaretçi gelir mi? Son zamanlarda özellikle dikkatini çeken birileri geldi mi?"

"Ne demek istiyorsun?"

"Bir süre önce buraya üç adam gelmişti. Bir Alman ve iki İsfahanlı. O zamandan beri ortada yoklar. Onları arıyorum."

"Hiçbir fikrim yok" dedi adam ve ansızın huzursuzluk içinde etrafına bakındı. Sonra koyunlarını bir araya topladı ve köpeğine sürüyü sürmesini emretti.

Eigenbrod arkasını dönünce çobanın neden böyle davrandığını anladı. Uzaklardan polis arabasına benzer bir otomobil yaklaşıyordu. Bu arada kendisini buraya getiren taksinin de uzaklaşmakta olduğunu fark etti. Ortada çok garip bir durum vardı. Bozkırın ortasındaki bu ıssız yerin ne özelliği vardı ki, polis ta buralara kadar zahmet ediyordu? Ya taksi şoförü neden geri dönmüştü? Acaba bu arada Ateş Tapınağı'nı ziyaret etmek yasaklanmış mıydı? Bu olayın arkasında mutlaka bir şeyler olmalıydı!

Polis arabası gazetecinin burnunun dibine kadar geldi ve durdu. Açılan kapıdan aşağı Menuçehr Ağa inmişti.

"Ateşgede'yi gezmek yasak mı?" diye sordu Eigenbrod.

"Hayır. Tam aksine" diye karşılık verdi Menuçehr Ağa neşeli bir ifadeyle. "Lütfen, etrafı istediğiniz gibi inceleyin. Nasıl isterseniz, neyi isterseniz. Bilirsiniz, bizde misafir kutsaldır. Burada bulunmam sizi ürkütmesin, sadece bir tesadüften ibaret."

Aminpur'un burada koruyucu olarak bulunduğunu bilen Eigenbrod'un bu sözlere inanması mümkün değildi. Fakat Menuçehr Ağa onun bu bilgiye sahip olduğunu bilemezdi. Eigenbrod nasıl davranması gerektiği konusunda kararsızdı. Buraya gelmenin yanlış verilmiş bir karar olduğu ortaya çıkmıştı ve burada daha fazla kalmasını gerektirecek bir şey olmadığını düşünüyordu. Fakat polis şefi Menuçehr Ağa'nın bozkırın ortasında koyunların otladığı ve rüzgârın pencere kepenklerinde ıslık çaldığı bu terk edilmiş yerde ne işi olabilirdi?

Yakınlardaymış gibi görünen, fakat gerçekte uzaklarda bulunan Bahtiyar Dağları sabah güneşi altında teh-ditkâr parıltılar saçıyordu. Ansızın Eigenbrod'un gözüne hoş olmayan bir düzensizlikte göründüler. Gökyüzünü tırmalayan bir testereyi andırıyorlardı sanki. Ya da avını ısıran bir köpekbalığının dişlerini. Dağların siluetinin ar-kasında ise -bunu şimdi fark ediyordu- solmaya yüz tutmuş, dev bir ay, daha da tehditkâr bir görünüm arz ediyordu. "Bunun sebebi ışığın kırılması" diye mırıldandı Eigenbrod kendi kendine. Fakat gene de bu gerçeküstü sahneyi tüyleri ürpermeden izleyemiyordu, özellikle profesörün bu dünyayı terk etmeden önce son bulunduğu yerin burası olduğunu düşündükçe ürpertisi daha da artıyordu. İçimizde gerçekdışılık izlenimi uyandıran bir ışık. Eigenbrod'un aklına günlükteki bazı pasajlar geldi. Hal-lac'in ışıkla ilgili öğrendikleri... Eski Pers ışık öğretileri, İslamî ışık düşüncesi, Sahi Hoca'nın yanında edindiği tecrübe...

Saçmalık... Saçmalık...

Tatar Çölü... Tatar Çölü... diye fısıldadı Eigenbrod. Gözlerini dev ay tekerleğinden bir türlü ayıramıyordu. Tatar Çölü... Belki bir zamanlar Klapproth da burada böylece durmuş ve dönüş yolunu tutmadan önce hayal gücünü devreye sokmuştu.

"Ne düşünüyorsunuz, beyim?"

Eigenbrod irkilerek arkasını döndü ve şoförünü tanıdı.

"Hiç" dedi utangaç bir ifadeyle.

"Canım sıkıldığı için arabayla şöyle bir tur attım" dedi adam. "Fakat şimdi gitsek iyi olur."

"Neden?"

"Menuçehr Ağa yüzünden. Burada bulunmamız hiç hoşuna gitmiyor."

"Neden? Burada ne işi var? Bu konuda bir şey biliyor musun?"

Tam bu esnada Eigenbrod'un içindeki belirsizlik, merak ve sıkıntı ansızın patladı ve gazetecinin gırtlağından kopan bir kahkahaya dönüştü. O kadar yüksek sesle gülüyordu ki, kahkahaları az önce bir kaya duvarının ardında gözden kaybolan koyunların melemelerini bile bastırmıştı. Birkaç dakika önce aynı kaya duvarının ardında Menuçehr Ağa da gözden kaybolmuştu.

Şehre geri dönerken şoför ona neler olup bittiğini anlattı: Polis şefi tüm şehir tarafından tanınan bir zamparaymış ve ender ziyaret edilen bir yer olan tapınakta boş vakitlerinde genç göçebe kızlarıyla gönül eğlendirmekten çok hoşlanıyormuş. Göçebelerin buna bir itirazları yokmuş. Menuçehr Ağa gençliğinden beri tanınmış bir kadın avcısıymış ve devrim bile onun bu özelliğine zarar verememiş. Büyük ihtimalle üstleri tarafından korunuyormuş.

Eigenbrod susuyordu. Açıklanmaz ve akıl almaz korkular kaplamıştı içini. Her şey tıpkı günlükte yazdığı gibiydi. Klapproth ve İranlı dostları da Ateş Tapınağı'ndan geriye dönerken bu yolu kullanmamışlar mıydı? Işıklı levhanın bulunduğu yol. Fakat bugün burası son derece sakindi ve sükûneti bozan hiçbir şey yoktu. Işıklı levha falan da yoktu ortada. Sadece az önce *Ateşgede'de* gördüğü ve onu büyüleyen o garip ışık...

Saçmalık... Saçmalık...

Bir süre sonra şehre vardılar. Eigenbrod günlüğü bizzat bulup okumamış olsaydı, içinde yazan akıl almaz gerçeklere mümkün değil inanmazdı. Ülkesine geri döndüğü zaman bu günlükten söz edebilir miydi? Bu soruyu birçok kez kendisine yöneltti. Böylesine çocukça bir haber kendisini gülünç duruma düşürmekten başka ne işe yarardı ki? Kayıp profesörler, kurgubilimsel günlükler, zamanda seyahat, mistik... Bu ülkedeki politik gelişmeler üzerine haber yapmakla yetinip, profesörü kendi haline bırakmak daha akıllıca olmaz mıydı?

Hotel Abbasî'nin salonuna ayak bastığı zaman, kendisini en az bir saat önce ziyaret ettiği Ateş Tapınağı harabelerinde olduğu kadar rahatsız hissetti. Ancak birinci kattaki yemek salonundaki garsonun onu yüzünde geniş bir gülümsemeyle bir masaya oturtmasından sonra, morali az da olsa yerine geldi. Otele girdiği zaman resepsiyondaki adamın telefonun ahizesine sarıldığı gözünden kaçmamıştı. Fakat Eigenbrod bu meseleyi fazla önemsemiyordu. Kesin olan bir şey vardı: yarın, en geç ertesi gün bu ülkeden ayrılacaktı. Günlükle ilgili olarak da elçiliği devreye sokacaktı. Klapproth'un defterini sorun çıkmadan yanında götürebileceğini umuyordu. Ne de olsa söz konusu olan bir sanat hazinesi veya benzeri bir nesne de-

ğildi. Hükümet böyle şeylere önem verirdi, deli olduğu ve bir daha ortaya çıkmayacağı muhakkak olan bir Alman profesörün özel notlarına değil. Fakat gene de günlüğün devamını Almanya'da değil, burada okumaya karar verdi. Bir aksilik olduğu takdirde Klapproth'un anlattıklarının tümünün aklında olmasını istiyordu.

KİM YASAYA KARŞI GELİRSE...
HALLAÇ ZİNDANDA

"Vücut, ruhun mezarıdır.'
Platon

Kahverengi ve grinin çeşitli tonlarını barındıran duvarlardan acı ve keskin bir çürümüşlük kokusu yükseliyordu. İnsanlar buram buram terliyordu. Sıcak yaz güneşi toprağı öylesine ısıtıyordu ki, aslında dışarıya göre daha serin olması gereken yeraltı bile dayanılmayacak sıcaklıktaydı. Görünüşe göre doğa kanunları altüst olmuştu. Tabiî bu da havayı boğuculaştırıyordu. Odadan çok mezarı andıran üç dar hücrenin içi tıka basa doluydu. Adamlar kendi vücutlarından yükselen kokulara tahammül edemez hale gelmişti. Özellikle günlerden beri çaresiz bulundukları yere yaptıkları dışkı kokusuna. Fakat bu adamlar yasaya karşı gelen kişiler oldukları için bu durumları kimseyi rahatsız etmiyordu. Yasaya karşı gelen düşmandı. Yasaya karşı gelen, ona ne yapılacağına karar verecek olan kadının karşısına çıkarılmalıydı. Yasaya karşı gelen, yansıması insanî düzen olan ilahî düzene karşı gelmişti. Tanrı ancak insanî düzenin korunmasıyla hoşnut edilebilirdi.

Yasaya özel bir şekilde karşı gelen bir adamın durumu nispeten daha iyiydi. Güneyde, Fırat ve Dicle'nin denize döküldüğü bölgedeki bataklıklarda devlet otoritesine karşı bayrak açan zencilerin tıkıldığı yerüstü hücrelerinin birinde bulunuyordu. Zencilerin arasında birçok İran-

lı da vardı ve günlerden beri haklarında verilecek hükmü bekliyorlardı. Hükmün ne olacağı belliydi: İdam. Yasaya karşı gelen adamın hücresi ise geniş ve aydınlıktı, daha doğrusunu söylemek gerekirse burası bir hücre değil, halifenin emriyle şehrin merkezi bir yerine yapılan yeni hapishanenin yönetim odalarından biriydi. Hapishanenin inşaatının henüz bitmemiş olmamasına rağmen, içi tıka basa suçlu dolmuştu. Zaman kötü ve huzursuzdu. Sokakları dolduran hırsız, haydut ve cani takımına, fahişelere ve dolandırıcılara, bir de Bağdat yönetiminden memnun olmayan ve yeni politik beklentileri olan her türden asi katılmıştı. Işık, öyle umuyorlardı, doğudan yükselecekti. Zaten İslam'ın dünyada hükmetmeye başladığı zamandan beri doğudan yükseliyordu. Peygamberin halifelerinin dışarıya karşı hâlâ görkem ve şatafatından bir şey yitirmemiş gibi görünen imparatorluğu, içten içe çürümüştü. Siyasî şiddet hareketleri yaklaşık bir asırdan bu yana süregeliyordu ve ancak Türk birliklerinin yardımıyla gerçekleştirilebilen hilafet makamı kavgaları da bunun deliliydi.

Halifenin başkenti Bağdat'tan alınıp Dicle'nin yukarı bölgesinde bulunan bir taşra kenti olan Samarra'ya taşınmasının üstünden ancak birkaç on yıl geçmişti. Orada politik şiddet hareketlerinden ve ne yapacakları hiç belli olmayan Türk birliklerinin şerrinden uzak durmayı umuyordu. Fakat tüm bu çaba ülkeyi devasa bir gayretin içine sokan anlamsız bir dönem, tarihe kısa bir duraklama dönemi olarak geçti. Birkaç yıl içinde yoktan yeni bir başkent var edilmişti. Alan olarak eski başkent kadar büyük değilse bile, ona yaklaşıyordu. İmparatorluğun maddi durumunu son derece olumsuz bir şekilde etkilemiş olmasına rağmen, ortaya çıkan eser gerçekten de göz kamaştırıcıydı.

Anlaşıldığı üzere uzun yıllar süren seyahatlerinden ve çeşitli şüphelerden sonra Hallaç yakalanmış ve hapse atılmıştı. Yasaya özel bir şekilde karşı gelen adam olan Hallaç, düşmanlarının çevirdiği entrikaların kurbanı olmuştu. Kendisine yöneltilen gülünç suçlamalara daha fazla karşı koyamazdı.

Hallaç başlangıçta -halifenin annesi Şaghab ve bizzat halife el-Muktedir'in şefaatiyle- sadece evinde göz hapsinde tutulmasına rağmen, kendisini kötü hissediyordu. Bu durumun sonunun başlangıcı olduğunu biliyordu. Alnına yazılı kaderin gerçekleşeceğini biliyordu. Vezirlerin en güçlüsü olan Hamid'in kendisine iğrenç suçlamalar yöneltmesinden bu yana bunu biliyordu. Ve o utanç verici sorgudan bu yana. Fakat başına gelenlerin özel bir anlamı olduğunu düşünmüyor da değildi, çünkü şimdiye kadar pek çok kez rakiplerini bu yolda davranmaları için kışkırtmamış mıydı? İlahî aşk uğruna sık sık düştüğü vecd durumunda düşmanlarına bağırdığı "Allah adına beni öldürün!" cümlesi geliyordu aklına sık sık. Ya da hocalarının "Ölmeden önce ölün!" öğütleri. Bütün bunlar şimdi gerçek oluyordu...

Evet, tutukluluk koşulları ağır değildi. Fakat bu arada içinde yaşamını doğru yolda şekillendirdiğine dair bir kuşku belirmişti. Kim bilerek ve isteyerek kendisini kurban ederdi ki? İnsanların yüzlerine karşı bağırdığı bu kışkırtıcı sözlerde kibrin etkisi yok muydu hiç? Kendisini beklediği muhakkak olan şehadet mertebesini şöhret ve kibre dönüştürme hevesine kapılmamaya dikkat etmeliydi. Maddî anlamda şikâyet edecek bir şeyi yoktu. Halife el-Muktedir'in annesi Şaghab, aralarındaki eski dostluğun hatırına ona en iyi şekilde bakılmasını emretmiş ve yazı malzemesi göndermişti. Hallaç tüm yaşamı boyunca

yazmıştı. Ve şimdi, yalnızlık ve umutsuzluk anında, zihninde ve yüreğinde karşılaştığı o en derin aşağılamalardan başka bir şey yoktu. Şu anda yazı yazmasına izin verilmemsi onun ruhsal ölümü, manevî sonu olurdu.

Bir kez daha şiirleriyle meşgul olmaya başlamıştı. Yaşamı bovunca ulaşmaya çalıştığı şeyi kısa, çarpıcı mısralarla dünyaya anlatmak istiyordu: mutlak benliği tümüyle kapsamak, kendisini tümüyle ona teslim etmek. Bazen kendi kendine aslında kendisini buraya takanlara müteşekkir olması gerektiğini düşünüyordu. İstemeden de olsa onun yeniden yazmaya başlamasını sağlamışlardı. Aksi takdirde talebeleri para karşılığında vaktini satın almaya çalışacaklar ve belki de bu imkânı bulamayacaktı. Zaten şimdiye dek bu kadar az yazmış olmaktan dolayı ıstırap çekiyordu. Horasan ve Turfan'da yaşayan dostlarına gönderdiği mektuplar vasıtasıyla, kalbini biraz olsun ferahlatmayı başarmıştı. Onlarla arasındaki manevî bağ her geçen gün daha güçleniyor, daha içtenleşiyordu. Yazmaya olan aşın isteği, zihnini toplayıp düşüncelerini parşömen veya Çin kâğıdı üzerine dökmeye başlayana kadar ruhuna ıstırap veriyordu.

Ansızın dışarıdan kulağına ayak sesleri geldi. Bunun anlamı neydi? Yoksa onu almaya mı geliyorlardı? Alnında beliren ter damlaları yavaşça aşağı akarak, başında oturduğu masaya damlamaya başladılar. Ayak seslerinin sebebi açıklığa kavuşana kadar huzursuzluğu birkaç dakika sürdü. Gelen Şıblî idi, Ebu Bekir Şıblî.

"Sel amünaleyküm."

"Aleykümselam."

Şıblî, Hallac'a genel durum hakkında bilgi vermeye başladı. Akıntıya karşı kürek çekenlerin durumu pek parlak görünmüyordu. Siyasi ilişkiler bozulmuştu. Şıblî'nin

söylediğine göre, Başmabeynci Nasr el-Kaşurî koruyucu elini Hallac'ın üzerinde tutabilmek için giderek daha fazla çaba harcamak zorunda kalıyormuş. Halifenin annesinin de siyasi rakiplerinin baskısına dayanacak hali kalmamış. Hiçbir dinî grubun diğerine güvenmemesine rağmen, tezgâhlanan komplo zirvesine ulaşmıştı.

"Bunun yam sıra sokaktaki şiddet de her geçen gün artıyor" diye ekledi Şıblî. Hallaç uzun zamandır toplumsal yaşamdan uzaktı ve şehrin dış mahallelerindeki halkın yeri gelince halife sarayına bile yönelen öfkesinin farkında değildi. Çapulcu çeteleri şehri her zamankinden daha da güvensiz kılıyordu, hatta Müslümanlar için kutsal olan evler bile saldırıya uğruyordu. Kadınlara tecavüz ediliyor, yaşlı erkekler öldürülüyor, gençler sokak ortasında soyuluyor ve devletin kolluk kuvvetleri ancak daha büyük bir şiddet kullanmak yoluyla duruma hakim olabiliyordu. "Devletin çöküşü giderek hızlanıyor. Pek çok kişi Kuzey Afrika'da heretiklerin ilerleyişini endişeyle izliyor. Bazıları da Güney Irak'taki Zenc İsyanı'nın tekrarlanabi-leceğinden korkuyor. Sen oradan geliyorsun, hocam, durumu benden iyi bilirsin."

"İşte daima sözünü ettiğim tanrıdan uzaklaşma bu" dedi Hallaç cevap olarak. "Tüm bu çapulcular kendilerini gerçek Müslümanlar olarak nitelendiriyor, çünkü namaz kılıyor ve oruç tutuyorlar. Fakat yasanın emrettiği davranış biçimleri tanrıdan uzak olarak yerine getirildiği takdirde, göstermelik olmaktan başka bir işe yaramaz."

"Tekrar yazmaya mı başladın, hocam?" diye sordu Şıblî, alçak masanın üzerine yayılmış olan Çin kâğıdını ve kamış kalemi işaret ederek. Hallac'ın sokak kenarlarında müşteri bekleyen kâtiplerin aksine bağdaş kurup yazı ya-zamadığı herkes tarafından biliniyordu. Bu nedenle büyük bir lütufkârlıkla odasına bu masa getirilmişti.

"Dünya ve tanrı, insan ve yaratıcı üzerine yıllardan beri vaaz ettiğim düşünceleri dizelere döküyorum. Sana ve diğerlerine anlattıklarımdan ötesini değil. Kötülük meselesi beni hâlâ ziyadesiyle ilgilendiriyor. Türklerin ve maniheistlerin bu mesele hakkında düşünceleri üzerine uzun uzun konuşmuştuk, Şıblî. Bu konuşmalar benim ruhumu derinleştirdi ve muhakeme yeteneğimi geliştirdi. Fakat benim için kötülük hâlâ en büyük muamma. Tanrı konusu bile bizim için daha kolay. Onun varlığından şüphe duymuyorum. Fakat kötülüğün gerçekte var olup olmadığı belirsiz. Biz Müslümanlar, maniheistler veya Acem ülkesindeki atalarım Vericiler gibi biri kötü, diğeri iyi olan iki tanrıya inanamayız. Fakat o takdirde kötülük nereden geliyor? Kötülüğü tanrı yarattıysa, bunu neden ve niçin yaptı? Tanrı tüm iyiliklerin kaynağı değil midir? Kutsal kitabımız Kuran'ın öğretisine göre aslî kötülük diye bir şey mevcut değildir. Mesih imanlılarından farklı olarak bizler insan doğasının günahkâr olduğuna inanmayız. Fakat kötülüğün varlığı da bir yanılgı değildir. Sadece yanlış bir düşünceden ibaret de olamaz, çünkü yanlış ve doğru, her zaman iyi ve kötü gibi değildir. Dinimizin tüm gereklerini harfiyen yerine getiren ama buna rağmen kötü olan pek çok kişi var. Demek ki ne yaratılış, ne de kurallar bize kötülük üzerine bir şey söylemiyor."

"İnsan seçimini kendi yapmalıdır ve yapmak zorundadır" dedi Şıblî. "Mutazilîlerin öğrettiği gibi. Hiçbir seçim yapmadan sadece doğru olanı, iyi olanı yaptığımız takdirde, tanrı önünde kendimizi ispat edemeyiz. Bu nedenle yaratılış bir kötülük gücü içerir; kötülük bir güç olarak gerçektir veya değildir, her halükârda bu dünyada algıladığımız diğer şeylere benzemez."

"Söylediklerinde haklısın" diye karşılık verdi Hallaç.

"Fakat bu güç nereden geliyor? Bazen bu gücün İblis adı verilen şeytanın ta kendisi olduğunu düşünüyorum. Gerçekmiş gibi davranan bir gerçek-olmayan. Görünüşe göre şeytan bile belli bir seçme özgürlüğüne sahip. Bu konudaki düşüncelerimi biliyorsun. Adem'in önünde diz çökmeyi reddettiği için onu bugün bile bir ölçüde yüceltiyorum. Sadece efendisi olan Allah'ın önünde eğilmek istiyordu, bir insan olan Adem'in değil. İblis bu şekilde tanrısal iradeye bile karşı çıkan bir özgürlük sembolü olmamış mıdır?"

Şıblî, Hallaç'la yaptığı her sohbet esnasında olduğu gibi, derin düşüncelere dalmıştı. Aklından bu dünyanın sırlarının derinliğine kimsenin hocası kadar vakıf olamayacağını düşünüyordu. Zaten en başında onu diğer hocalardan ayıran bu derinlere inme özelliğinin farkına varmıştı. Diğer hocalar şu veya bu din aliminin fikirlerini aktarmakla yetiniyor, pek azı bunları geliştirme girişiminde bulunuyordu. Böylece de herhangi bir ekolün temsilcisi oluyorlardı. Hallaç tüm bu öğretileri incelemiş, fakat hiçbirini tatminkâr bulmamıştı. Böylelikle hiçbir yere ve kimseye de bağlı değildi.

Bir süre sonra Şıblî'nin izin istemesi Hallac'ı oldukça memnun etmişti. Uzun süredir yazı yazıyordu ve sonrasında bu konuşma onu fazlasıyla yormuştu. Arkasına yaslandı ve bir süre için gözlerini kapadı. Yaşam çemberi gerçekten de kapanmaya başlıyordu. Gözlerinin önüne geçmiş yıllardan görüntüler geldi. Mekke'ye yaptığı son hac -bu dördüncüsüydü- seyahati, Hindistan'a ve Amu-derya'nın öte yakasında uzanan Orta Asya'ya yaptığı seyahatler, Bağdat'ta verdiği ve avutulmaya ihtiyaç duyan mazlum halkta yankı bulan vaazlar. Sonunda ansızın ortadan kayboluşu ve tutuklanmasıyla sona eren bir gezginlik dönemi. Hallaç tüm bu zaman zarfında tutuklan-

mayı her an olası görmüş, hatta bunu beklemişti. Artık aslî görevlerini bir kenara bırakarak siyasi karmaşa ve baskının bir parçası haline gelmiş olan kolluk kuvvetleri, onu Süs şehrinde ele geçirmişlerdi. Hallaç, yakalandığı sırada, Danyal Peygamber'in mezarı başında derin bir tefekküre dalmıştı. Dostları ve tanıdıkları onu düşmandan koruma fırsatı bulamamışlardı. Başmabeynci Nasr el-Kaşurî, kendisini kurtarmakla meşguldü. Hallac'ı yakaladıktan sonra onu zincire vurarak değerli bir av gibi Bağdat'a götürmüşler ve sokak sokak dolaştırarak teşhir etmişlerdi. İnsanlar onunla alay ediyordu. Sorgudan sonra Hallaç ulema sınıfının kendisini çok uzun bir süre için zindana atmaya kararlı olduğunu anlamıştı.

Buna karşın Hallac'a yönelttikleri suçlamalar gülünç olmaktan öteye gidemiyordu. İsmailîler gibi hulul düşüncesini, Allah'ın her şeye girmiş olduğunu, bu nedenle her şeye Allah demenin mahzurlu olmadığı fikrini temsil etmediğini acaba kaç kere belirtmişti? Tanrı ve insan elbette ki aynı şey değildi. Fakat tanrı kendisini hizmetkârlarına gösterebilirdi, şüphesiz kendisine de! Tanrı insanların içine de girebilirdi, hatta zaten bir ölçüde tüm insanların içinde bulunuyordu. Ne demek istediğini daha açık nasıl ifade edebilirdi acaba? Yaratılmışlık ve tanrısallık birbirinden ayrılamazdı ki!

Hallaç gözlerini açtı ve az önce yazdığı sayfalardan birini eline aldı. Amuderya ötesindeki dostlarının kendisine tekrar tekrar yolladığı tabakalardan biriydi bu. Kenarlarında süslemelerin veya Uygur harflerinin bulunduğu kaliteli kâğıt. Tüm düşüncelerinin merkezi olan öğretiyi ifade etmeye çalıştığı şiirini bir kere daha okudu. Sesini fazla yükseltmediği halde, tüm zindan onun sesiyle çınlıyordu:

Bütünümle bütün sevgim sardım Sanki
içimdesin, ey mukaddesim Yönelir de
kalbim bazen gayrına Korkuyla
titrerim, tutulur sesim Ürpererek yine
dönerim sana Anlarım: Sen yoksan
kimsesiz kaldıtn! Şimdi ben uzakta,
yapayalnızım Hayat mahpesinde
bitmiyor sızım Yüce Mevlâ, şudur
senden niyazım: Bu hapisten çağır beni
*yanına!**

Bu şiiri beğeniyordu. "Hayat" sözcüğü burada biraz garip kaçsa bile, şu anda içinde bulunduğu ruh halini çok iyi dile getiriyordu. Cennet ile cehennem arasındaki durumunu ifade etmek için "bulunmak", "bulunduğum", "varlığım" gibi kelimeler belki daha uygun düşerdi. İnsanların kelimelerle tasvir edemeyeceği cenneti uzun süredir yakınında hissediyordu. Cenneti anlatmak için o da yeterli kelime bulamıyordu. Bir Müslüman olarak insan vücudunun bir mucize olduğuna inanmasına rağmen, Platon'un şu ifadesini çok iyi anlıyordu: Vücut, insan ruhunun zindanıdır. Masanın üzerinde duran diğer sayfaları da karıştırdı ve aralarından birini çekip aldı:

Aklım sana hasret duymadan
Güneş ne doğar, ne de batar
Her bir sözümün anlamı sen olmadan,
insanlarla konuşmayı aklımdan geçirmem
Suretini camın içinde bulmadan
Bir bardak su ile susuzluğumu dindirmem

Hallac-ı Mansur ve Eseri, Yaşar Nuri Öztürk, Yeni Boyut, istanbul 1997, Dördüncü Baskı, Sayfa 383-384

Sana dair düşüncemle birleştirmeden
Üzgün veya neşeli, soluk bile almam.

Bu şiirin öncekinden daha iyi olduğunu, tasvirlerin ve düşüncelerin birbirine daha iyi örüldüğünü düşünüyordu. Bu şiir kendi yaşamını yansıtıyordu. Yaşamı boyunca neyin peşinde koştuğunu gösteriyor ve anlatıyordu: Yaşayan her şeyin içini dolduran ve aynı zamanda akıl ile kavranmaya olanak sağlayan tanrının verdiği sarhoşluk. İnsanlar dinden söz ediyor, fakat bunun ne anlama geldiğini bile bilmiyorlardı. Hatta uzun zaman önce ölmüş olan Cüneyd için bile bu geçerliydi. O dürüst bir gerçek arayıcısıydı, fakat gelenekçiliğin ve orta yolculuğun kurbanı olmuştu. Yaşamını şu veya bu şekilde yönlendiren insanlar, bir bir gözlerinin önünden geçmeye başladı. Hapiste bulunduğu süre uzadıkça, bu insanlar zihninde giderek daha sık belirir olmuşlardı. Hallaç bunun bir ölüm habercisi olduğunu düşünmeye başlamıştı, çünkü normalde insan ruhunun geçmiş kuyusunun derinliklerine bu kadar sık dalmayacağını biliyordu. İşte babası ve annesi, işte kardeşleri. İşte kendisini diğerlerinin tümünden daha fazla şekillendirmiş olan Sahi el-Tustarî. Sonradan sık sık başvurduğu zikir ibadetini ona ilk öğreten o olmuştu. Yurdundaki üstatların ona bulanık ve üstü kapalı bir şekilde anlattıkları ışık öğretisini kavramayı da ona ilk öğreten yine oydu.

İşte iyi niyetli, fakat Hallaç'in gözünde fazla bir derinliği olmayan, kendisine kızını verebilmekten başka bir şey düşünmeyen Amr el-Mekkî. Aklı sadece bu tür düşüncelerle meşgul olan bir insan kendine nasıl sûfi diyebilirdi ki? Cüneyd Hoca bambaşka bir insandı. Aralarındaki anlaşmazlık Hallac'ı içten içe kanayan bir yara gibi ra-

hatsız ediyordu. Bu arada, tanrı bilir, bambaşka sorunları olmasına rağmen, hâlâ bundan dolayı ıstırap çekiyordu. Çünkü Cüneyd Amr'dan farklı olarak ona gerçekten samimi bir yakınlık göstermiş, bir dönem boyunca onun en iyi dostu ve sırdaşı olmuştu.

Ailesi, dostları ve çocukları da gözlerinin önüne geliyordu. Bir zamanlar etrafında dörtyüzden fazla talebe toplanmıştı. Onunla beraber Bağdat çarşılarını geziyor, etrafına oturup konuşmalarını dinliyorlardı. Hatta bir keresinde kutsal Mekke şehrine yaptığı hac yolculuğunda ona refakat etmişlerdi. Son zamanlarında ise sık sık şiddetle tartıştığı Şıblî dışında etrafında kimse kalmamıştı. Şimdi ise yapayalnızdı. Nadir olarak bugünkü gibi ziyaretçileri geliyordu. Valide sultanın uzun süre kendisiyle ilgilendiğini biliyordu ve bu onu rahatlatıyordu. Fakat içine düştüğü bu durum karşısında artık yapacak fazla bir şey yoktu. Hemen her gün davasının başlamasını bekliyor, bunun yakın olduğunu biliyordu.

Acaba Kati'a Çarşısı'nda durum nasıldı? Kim bilir Hindistan'daki dostları ne yapıyordu? Yaşlı Arhat çoktan ölmüş olmalıydı. Turfan ve Orta Asya'daki dostlarıyla aralarında süregelen mektuplaşmanın kesintiye uğramamış olması onu çok sevindiriyordu. Hiç olmazsa onlar sadakatlerini ispatlamışlardı. Bu arada kendisiyle giderek daha sık konuşur olmuştu. Fakat dostlarından gelen mektuplar ruhunu ferahlatıyor ve yüreğine su serpiyordu.

Büyük şehirdeki günlük yaşamdan giderek daha az haberdar oluyordu. Şıblî ona en son dedikoduları taşımamış olsaydı, dış dünyadan neredeyse tam anlamıyla tecrit olmuş olacaktı. Fakat bundan şikâyetçi değildi. Artık değildi; çünkü zihnini başka düşünceler meşgul ediyordu.

Böylece kaba saba bir adamın sesi hücresini doldura-

na kadar, günlerini ve gecelerini derin düşüncelere dalarak geçirdi. Gelen zindancıydı. Bağdat'ta bulunan merkez hapishanesine götürüleceğini, orada resmî makamların gözü önünde bulunacağını, böylece asla- bir firar girişiminde bulunamayacağını, özgürlüğe kavuşmayı bir daha aklına bile getirmemesini söylüyordu. Hallaç adamın son sözünü böylesine bir açık sözlülükle söylemesine çok şaşırmıştı. Ve onu çok şaşırtan bir şey daha vardı: Bu adam kendisini ne kadar kötü tanıyor olmalıydı! Hallaç davanın çok yakında görüleceğini ve fazla uzatılmayacağını anlamıştı. Bir an için aklından -belki dostu Başma-beynci Nasr el-Kaşurî aracılığıyla- bizzat halifeye başvurmayı geçirdi. Fakat bu düşünce aklına geldiği gibi hızla silindi.

MAHKEME ÖNÜNDE -
HALLAÇ MAHKÛM EDİLİYOR

"... o, din gününün sahibidir."
Kuran, Fatiha Suresi

Merkez hapishanesi yakınlarında bulunan Bağdat Temyiz Mahkemesi, o gün halkın yoğun ilgisine mazhar olmuştu. Mahkemenin büyük salonunda bugün bir kader belirlenecekti. Başkentin en tanınmış üç kadısı, el-Hallac vakasını bir kez daha ele almak ve hüküm vermek üzere bir araya gelmişti. Belgelerde kayıtlı bulunmasına rağmen isimleri burada verilmeyecektir, çünkü onlar birey olarak değil, devlet görevlileri ve siyasî ve ticarî grupların temsilcileri olarak orada bulunuyorlardı. Bu özellikle - aslında adil bir adam olmasına rağmen- sonunda idam fermanını imzalayacak olan Başkadı Ebu Umar için geçerlidir. Bunun dışında mahkeme salonunda şu şahıslar bulunmaktadır: Bir zahirî mollası olarak bu "zındığın" davasına dört elle sarılan Bağdat kolluk kuvvetleri âmiri İbni Davud, şatafatlı bir giysiye bürünmüş olan Başmabeynci Nasr el-Kaşurî, en az onun kadar şatafatlı giyinmiş olan Vezir Hamid ve Ebu Bekir Şıblî. Bu şahıslar dışında Hallaç da dostları ve düşmanlarıyla birlikte oradaydı. Fakat mahkeme başlamadan önce kadılar bir araya gelip davayı kendi aralarında görüşmeye başlamışlardı. İçlerinden bi-

rinin Hallac'a sempati beslediği, ya da en azından hukukî açıdan onu desteklediği biliniyordu. Salonda onlardan başka kimse yoktu.

"Bizden bir hüküm vermemiz bekleniyor ve sanık hâlâ burada değil" dedi ilk kadı. "Onun buraya getirileceği söylenmemiş miydi? Hapishaneyle mahkeme arasındaki mesafe hiç de uzak değil."

İkinci kadı şöyle cevap verdi: "Dışarıda büyük bir kalabalığın toplandığını söylediler. Az önce kulağıma birtakım haykırışlar geldi. İnsanlar şehrin her yanından Hal-lac'ı linç etmek üzere buraya geliyor."

Üçüncü kadı atıldı: "Varsın olsun! Ne çıkar?"

Fakat ikinci kadı ona gereken cevabı verdi: "Biz birer kadıyız ve buraya hüküm vermek üzere geldik. Biz katil değiliz ve cinayet işlenmesine göz yumamayız. Sanığı dinlemeden önce başına bir iş gelmesine müsaade etmek adaletsizlik olur."

"Sanığın suçları malûm. Saçaklardaki serçeler bile onun suçlarını cıvıldıyor. Halkın arasına fesat soktu, şehrimizin çarşılarına, meydanlarına ve sokaklarına nifak tohumları ekti."

Bu konuşan, Hallac'a karşı özel bir antipati beslediği belli olan birinci kadıydı. Hallac'ın en azılı karşıtları bile, ona karşı oluşturulan bu çetin cephenin ne suretle oluştuğunu bilmiyordu. Acaba Hallaç bir zamanlar kadıyı kızdırmış mıydı? Ya da kimsenin bilmediği başka bir hadise mi vuku bulmuştu?

"Halifenin annesi onu himaye ediyor" dedi ikinci kadı, fakat hemen akabinde bunun kimsenin umurunda olmadığını kendi de kavradı. İlk kadı ona ters ters bakarak cevap verdi:

"Bunun ne anlamı var ki? Onun din ve şeriat konula-

rı ile devlet işlerinde hiçbir söz hakkı olmadığını biliyoruz, yüz kez halife annesi olsa bile! Aksi takdirde bizim burada bulunmamızın ne anlamı olurdu?"

"Şeriattan başka hiç kimse hükmetmeye yetkili değildir." Üçüncü kadı hissedilir bir şekilde yasalara ne kadar bağlı olduğunu ispat etmeye çalışıyordu. "Şimdiye kadar hep böyle yaptık ve bundan sonra da böyle yapacağız. Hallaç suçsuzsa korkmasına gerek yok demektir."

"Onun hakkında anlatılanlar o kadar çeşitli, farklı ve garip ki, nereden başlayacağımı artık ben de bilemiyorum. Suçlamalar kulağa o kadar gerçek dışı geliyor ki, neyin gerçek, neyin yalan olduğunu anlayamaz oldum."

Bu konuşan hiç şüphesiz ikinci kadıydı.

"Onun aleyhinde pek çok şahit var ve ifadeleri son derece açık."

İlk kadı bu sözlerle arkadaşlarını yatıştırmaya ve meselenin aslında göründüğü kadar karmaşık olmadığını anlatmaya çalışıyordu. Fakat istediği etkiyi elde edemedi, çünkü ikinci kadı şöyle diyordu:

"Bana kalırsa bu ifadeler birtakım söylentilerden ibaret. Ben henüz bunları dinlemiş değilim. Yalnızca söylentilere dayanarak bildiklerinizi unutun... Söylentiler yalnızca halkın önyargılarının birer yansımasıdır. Çarşı ve pazarlarda kim bilir kaçıncı elden aldıkları bilgiler..."

Tam bu anda Hallac'ın en azılı düşmanı İbni Davud mahkeme salonuna girdi. Görülür bir şekilde öfkeliydi ve sanki ağır bir yük altında eziliyormuş gibi zorlukla nefes alıyordu. Başındaki görkemli sarığıyla bir anda salonu doldurmuştu. Kadılar bir anda el-Hallac'a isnat edilen suçların en hararetli savunucusuyla karşı karşıya bulunduklarını kavramışlardı.

"Sanık olacak o sefil yaratık nerede?" diye bağırdı İb-

ni Davud tiz bir sesle. "Davanın görülmeye çoktan başladığını düşünüyordum. Kolluk kuvvetleri nerede? Suçluyu neden buraya getirmiyorlar? Yoksa onu hak ettiği cezadan kurtarmaya mı çalışıyorlar?"

"Sakin ol, İbni Davud! Suçlu neredeyse gelmek üzere" dedi kadılardan biri. Fakat ikinci kadı atıldı ve onu düzeltti: "Suçu ispatlanana kadar sanık demeliyiz."

Bu söz İbni Davud'u çileden çıkartmıştı. Öfkeyle konuşmaya devam etti:

"Hallaç denilen bu garip adamı ben uzun süredir tanıyorum. Hem dervişlerle, hem de büyücülerle birlikte geziyor. Sihir yardımıyla halkı isyana teşvik ediyor. Fırsat bulduğu her an ve her yerde şeriatla alay ediyor. Bir düşünün! Toplumun yaşamını belirleyen ve ona anlam kazandıran şeriat ile..."

Tam bu anda dışarıdan kulak tırmalayan gürültüler yükseldi ve birkaç adam mahkeme salonuna girdi. Ortalarında zincire vurulmuş el-Hallac bulunuyordu. Üzerindeki eski püskü elbiseler paçavraya dönüşmüştü. Onu salona sokan adamların arasında Şıblî de bulunuyordu. Görünüşe göre oraya kendi isteğiyle gelmişti. Küçük grubun başında devletin remi kolluk kuvvetlerinden oluşan bir birlik vardı. Dışarıda ise şehrin dış mahallelerinde oturan kadın ve erkeklerden oluşan büyük bir kalabalık bekliyordu. Yanlış anlamaya meydan vermeyecek bir şekilde kendilerinin Hallac'ın taraftarı olduklarını belirtiyor ve kadılardan belli bir uzaklıkta duruyorlardı. Hallac'ın düşmanı olduğu açıkça belli olan başka bir grup ise kadıların yanına iyice sokularak, onların kulaklarına heyecanla şöyle fısıldamaya başladılar...

"Onu cezalandırın! Onu cezalandırın artık! Az kalsın elimizden kaçıyordu. Şu insanlar neredeyse kollukçulara

saldırıp onu elimizden alacaklardı. Ya bunu başarsalar-dı... Ya biz olmasaydık.

Hallac'ın düşmanları onun üzerine atılmaya çalıştı, fakat diğerleri onları engelledi. Kollukçular kısa zamanda salonda huzur ve düzenin tesis edilmesini sağladılar.

"Sanığı buraya getirin ve onu karşımıza çıkartın!" dedi nihayet birinci kadı.

Hallaç kadıların önüne getirildiği zaman bitkinlikten ayakta duracak hali kalmamıştı. Elinde olmadan dizlerinin üzerine çöktü, fakat onu kollarından tutarak kadıların sorularını cevaplandırması için ayağa kaldırdılar.

"Sen Hallaç lakabıyla tanınan Hüseyin İbni Mansur musun?"

"Evet, ben oyum."

"Burada sanık olarak bulunmanın sebebini biliyor musun?" diye sordu ilk kadı.

"Öldürün beni! Ben ancak ölürsem yaşayacağım!"

"Bu soruma bir cevap değil. Neyle itham edildiğini bilip bilmediğini sormuştum."

"Öldürün beni! Ben ancak ölürsem yaşayacağım."

"Saçmalıyor. Aklını yitirmiş bir insanın cezai ehliyeti olamaz. Bu zavallıyı İranlı hekimlere teslim etmek lazım. Bu tür hastalıkların nasıl tedavi edileceği konusunda oldukça bilgililer. Ona mutlaka yardım edeceklerdir" diye atıldı ikinci kadı. Sanığı gördüğü anda içinin acıma duygusuyla dolduğu açıkça belliydi. Oysa vücudu uzun süren mahpusluk dönemi boyunca oldukça yıpranmışsa da, el-Hallac'ın hiç de aklını yitirmiş gibi bir hali yoktu.

Hallac'ın düşmanları ise çığlık çığlığa bağrışmaya başladılar: "Onu cezalandırın artık! Ona destek olmaya çalışan kadıyı da! İkisini birlikte cezalandırın!"

Kolluk kuvvetleri salonda kopan kargaşayı bastır-

makta epey zorlandılar. Ancak dev cüsseli iki Türk palalarını çekerek korkunç bir nara eşliğinde salladıktan sonra insanları sakinleşebildi.

"El-Hallac adıyla tanınan, sana son bir kez soruyorum: Sana yöneltilen suçlamalar hakkında bilgin var mı? Büyücülükle uğraşıyor ve halkı kışkırtıyormuşsun. Buna ne dersin?" Konuşan yine ilk kadıydı. Diğer iki meslektaşını kendi görüşleri doğrultusunda yönlendirmeyi ustalıkla başarıyordu.

"Ben bir tanrı dostuyum" diye karşılık verdi Hallaç. "Peygamberi yüceltiyorum. Sadece Bağdat sokaklarında değil, tüm dünyada İslam'ı vaaz ediyorum. Her müminin yapması gerektiği gibi Mekke'ye gittim, Horasan'ı gezdim. Semerkand ve Baktria'yı dolaştım. Hatta ta Hindistan'a bile gittim ve insanları hak dinine davet ettim. Bu arada bizim tanrı anlayışımıza çok benzeyen başka tanrı anlayışlarıyla da tanıştım. Hepsi bu. Bunların ne büyücülükle, ne de karanlık güçlerle ilgisi var, sadece hepimizin kulluk ettiği yüce Allah'a ulaşmak üzere birbirinden farklı yol ve yordamlar... Allah'ı sevmenin yolları... Ben dört kez hacca gittim ve yüzlerce insanın İslam'ı seçmesine vesile oldum..."

"Peki ya Hintlilerin ip numarasına ne dersin?" dedi üçüncü kadı. Hallac'ın hiç de boş biri olmadığını anlamıştı.

"Bu konuda bir şey bilmiyorum. Hindistan'da bu numaranın yapıldığını asla görmedim. Fakat Hintlilerin biz Müslümanlar tarafından bilinmeyen bir tefekkür yöntemine vakıf olduklarını belirtmeliyim. Bu sırada gerçekten de şaşılacak işler başarıyorlar! Benim bu yöntemle hiçbir ilgim yok. Benim hakkımda kim böyle konuşuyor? Kim beni bununla suçluyor? Hindular belki böyle bir numaraya vakıf olabilir; fakat ben bunu bilmiyorum ve bilmek de istemiyorum!"

"Ölüleri dirilttiğin söyleniyor. Buna ne dersin?" dedi ikinci kadı. Ses tonundan bu davayı pek ciddiye almadığı anlaşılıyordu.

"Yaşam vermek sadece Allah'a mahsustur. Onu geri almak ve tekrar vermek de yine ona mahsustur. Soruna vereceğim cevap bu. Bana bu iddianı kanıtlayacak şahitler gösterebilir misin?"

Böylece Hallaç bu suçlamadan da ustaca kurtulmuş oldu. Fakat ilk kadı işin peşini bırakmak niyetinde değildi:

"Fakat kayınpederin bile seni karanlık güçlere tapmakla suçlamamış mıydı?"

"Bunu yaptığı sırada o hasta ve yaşlı bir adamdı. Yaptıklarından sorumlu tutulamayacak durumdaydı. Neyin peşinde olduğumu asla anlayamamıştı. Dindar bir adam olmasına rağmen, iyi niyetli pek çok insan gibi aklı biraz kıttı. Uzun tefekkürlere dalmamı, sûfizmin yolunda ilerlememi ve ruhsal inkişaf göstermemi anlayamadığı için, beni karanlık güçlerle işbirliği yapmakla suçladı. Bir şeyin nedenini anlayamayan insanlar daima bu yönteme başvurur. Benim sadece dua etmekle yetinmediğimi, bundan başka Allah'ı sevdiğimi, Allah'ın benim sevgilim olduğunu asla anlayamadı. Onun tek derdi kızıydı."

"Doğrusunu istersen söylediklerini ben de anlayamıyorum."

Bunun üzerine zahirî mezhebinin lideri İbni Davud lafa karışma ihtiyacı hissetti. Davanın o âna kadar olan gidişatından hiç memnun değildi ve kadıları "görevlerini yapmaya" davet etti:

"Ona aşkı sorun" diye bağırdı. "Ona aşk kavramından ne anladığını sorun!"

"Hallaç! İbni Davud bu soru ile ne demek istiyor? Bize bunu açıkla. İbni Davud'un İslam'ın en saygın din

alimlerinden biri olduğunu bilirsin. Sözünün dinlendiği yer sadece Bağdat değildir. Sence neye atıfta bulunmak istiyor?"

"Bunu cevaplandırmak çok zor değil. Onunla yıllardan bu yana mistik aşk üzerine tartışıp duruyoruz."

"O halde söyle: Aşk kavramı senin için ne ifade ediyor?" dedi ikinci kadı Hallac'a bakarak.

"Aşk her şeydir. Hocam Sahi el-Tustarî'nin yanında öğrenim gördüğümden bu yana, tüm düşüncelerim ve çabam aşk etrafında dönüyor. Sahi Hoca, bizim geleneğimizin diğer üstatlarıyla birlikte, bana aşkın yolunu gösterdi. Çilecilikle ve tanrıyı düşünmekle geçen yıllarımdan sonra aşkın sırrını çözdüm ve onun kutsamasına nail oldum. İnsanlar beni bu yolda çok ileri gitmekle suçluyor. Oysa benim aşkı vaaz etmemde ne gibi bir kötülük olabilir?"

Bunun üzerine İbni Davud öfkeli bir sesle bağırdı: "Kendinin 'Yaratıcı Gerçek' olduğunu söylüyordun. Böyle bir şeyi nasıl iddia edebilir ve sonra ilahî aşktan nasıl söz edebilirsin? Sen Allah mısın?"

"İnanılmaz bir şey" diye bağırdı salonda bekleyen ve nefeslerini tutarak davayı izleyen insanlar. "Onun 'Ben Allah'ım' dediğini çarşılarda hepimiz işittik. İnanılmaz bir şey!"

İbni Davud iddiasını daha ileri götürmenin vaktinin geldiğine inanmıştı. Daha büyük bir heyecan ve coşkuyla bir kez daha bağırmaya başladı: "'Ben Allah'ım!' Bunun sonu nereye varacak? Böyle bir şeyi nasıl iddia edebilirsin? Biz sadece ruhumuzda ve gerçeklikte Allah'ı idrak edebiliriz. Ve onu sadece manevî olarak sevebiliriz! İnsanlar Allah'a manevî bir sevgiyle bağlıdır, fakat ona asla ulaşamazlar. Bu gerçeğin ta kendisidir. İlahî aşk bir özlemden ibarettir. Allah tüm duyuların ve algıların üzerin-

dedir ve insanlar için ulaşılmazdır. Bu nedenle bilmediklerini öğrenmeleri için insanlara Kuran'ı göndermedi mi? Bu nedenle Peygamber'in ağzında biz insanları doğru yola götüren bir şeriat göndermedi mi? Bir kez daha Allah'ın insanlarla senin iddia ettiğin gibi bir ilişki içinde bulunamayacağını söylüyorum. Yüce Allah, tüm insanî arzuların hedefi olan cennet tahtında oturur. İnsan ona yaklaştığı anda ise yüceliği kirlenir ve kararır."

"İyi söyledin, İbni Davud! İyi söyledin! Şu zındık cehennemde cayır cayır yanar inşallah!" diye bağırdı insanların birkaçı.

"Buna ne dersin, Hallaç? Bu suçlamaya ne cevap vereceksin?" diye sordu ilk kadı kelimelerin üzerine basa basa.

"Bana kalırsa İbni Davud beni haksız yere itham ediyor. Ben bunun teolojik bir tartışmadan başka bir şey olmadığını düşünüyorum. Fakat İbni Davud bu tartışmayı anlayabilme koşullarına sahip değil; bu nedenle şeriatı savunuyor ve beni itham ediyor. Ben kendimin Allah olduğunu söylemek bir yana dursun, insanın yüce Allah ile aynı yapıda olabileceğini bile asla savunmadım."

"Gerçekten de kimse senin böyle bir iddiada bulunduğunu duymadı. Sadece senin sık sık..."

İkinci kadının konuşması İbni Davud'un öfkeli sesiyle kesildi:

"Ya Cüneyd ne olacak? Sanığın kendisini GERÇEK olarak tanımladığını bize açık ve anlaşılır bir dille ifade etmemiş miydi?"

"Cüneyd Hoca öleli uzun zaman oldu. Bağışlayıcı ve esirgeyici Allah'ın rahmeti üzerine olsun."

"Cüneyd Hoca öldü, fakat söyledikleri yaşamaya devam ediyor. Bunların arasında Hallac'a ait olduğunu rivayet ettiği ENEL HAK da var."

"Yine bir belirsizlik. Yine bir söylenti" sözleri döküldü ikinci kadının ağzından. "Kutsal şeriatın bu tür vakalarda talep ettiği delilleri ve şahitleri getirin artık!"

"Yeteri kadar delil var. Kati'a Çarşısı'na gidin! Orada kara bir köpekle birlikte Allah'a küfrettiği henüz unutulmuş değil. Bunu şuradaki insanlara sorun!"

Kast ettiği insanlar İbni Davud'un adamlarından başkası değildi. Fakat diğerleri kolluk kuvvetlerinin müdahalesine aldırış bile etmeden hep bir ağızdan bağırmaya başladılar.

"İddia edilen şeyi asla yapmadı! Bu sadece ve sadece bir iftiradan ibarettir."

"İşte görüyorsunuz. Sadece bir söylenti. Dediğim gibi, öne sürülenlerin tümü sadece söylentiden ibaret."

Bu arada Hallaç lafa karıştı ve iyi düşünülmüş sözlerle ağız dalaşının arasına girdi: "Bunu söyledim, inkâr edecek değilim."

"Bunu söylemiş, inkâr etmiyor" sözleri dolandı salonda. "Kendi idam fermanını imzaladı."

Ve Hallaç sözlerini tekrarladı: "Bunu söyledim ve bugün de söylüyorum: ENEL HAK! Ben yaratıcı gerçeğim. Gerçeğin tanrısallığı benim insanlığımda öyle açık bir şekilde zuhur ediyor ki, insanlığın buna sevinmesi lazım. Haklısın, İbni Davud, yaratanla yaratılanlar bir olamaz, asla. Eğer gerçekten Allah'ın bizi yarattığını kabul ediyorsak (kim bunu inkâr edebilir ki?), eğer gerçekten Allah'ın varlığından bir varlıksak, o halde varlığımızı yaratılmışlı-ğın pisliklerinden ve fazlalıklarından arındırabilir ve onun iradesine öyle bir teslim edebiliriz ki, Allah'ın kendisini bizim içimizden göstermesini sağlayabiliriz. Bu İslam değil mi? Bu her Müslümanın yapması gereken Allah'a kayıtsız şartsız teslimiyetin bir parçası değil mi?"

"İyi söyledin, Hallaç!"

Başmabeynci bile gözle görülür bir sevinç içindeydi: "Düşünceni iyi açıkladın, Hallaç! Sana onu dikkatle dinlemeni tavsiye ederim, İbni Davud."

"Kimsenin beni onu dinlemeye davet etmesine gerek yok. Onu dinledim ve dediklerini anladım. El-Hallac'ın bir günahkâr olduğu düşüncesinden beni kimse alıkoyamaz. Hiç kimse. Onun içinden konuşanın Allah olduğunu nereden bileceğiz? Allah Peygamber efendimize bile sadece Cebrail'in ağzından hitap etmişti."

Kadılar arasında bir huzursuzluk baş göstermişti. Son tartışma boyunca sinirleri iyice bozulmuştu ve nasıl devam edeceklerini bilemez haldeydiler. Başkadı Ebu Umar davayı giderek artan bir hoşnutsuzlukla izliyor ve gidişata müdahale etme hazırlıkları yapıyordu.

Tam bu arada İbni Davud dinî içerikli ithamlara bir de siyasî ithamlar eklemekle davaya yeni ve çarpıcı bir boyut kazandırmış oldu.

"Hallac'ın düşüncelerinin bizim inancımıza aykırı olduğunu kabul etmeseniz bile, onun haklarında hiçbir şey bilmediğimiz insanlarla yazıştığını inkâr edemezsiniz. Hallac'ın kendisi de yabancılarla mektuplaştığını, hatta güneydeki halife düşmanlarıyla bile ilişkide bulunduğunu asla inkâr etmedi."

"Doğru söylüyor. Kahrolsun hainler."

Durum gözle görülür bir şekilde ciddileşmeye başlamıştı. Siyasi iddiayı duyduğu zaman Başmabeynci Nasr el-Kaşurî'nin tüm vücudunda bir ürperti dolaşmıştı. İmparatorluğun şu anda içinde bulunduğu gergin dönemde böyle bir suçlama asla şakaya gelmezdi. Nasr sinirli bir şekilde sandalyesinde kıpırdandı ve Hallac'a birtakım işaretlerde bulunmaya çalıştı. Fakat el-Hallac kendisini

bu ithamlara karşı da rahatlıkla savunabilecek bir adamdı:

"Bunların siyasetle hiçbir ilgisi yok" diye söze başladı. "Kuran bize herkese karşı adil davranmamızı öğütler. Bunu yapmak içinse ilk önce adaletin ne olduğunu bilmek gerekir. Bize hangi davranış biçimlerinin adil olduğunu öğreten bir şeriata sahibiz. Fakat şeriata gerçekten uyuluyor mu? Her tarafta adaletsizliğin ve baskının hüküm sürdüğü bir gerçek değil mi? 'Barış Şehri' adı verilen şu Bağdat'a bir bakın! Burası uzun zamandır bir kavga şehri halini almadı mı?"

"Bu meselenin kâfirlerle yaptığın yazışmalarla ne ilgisi var?"

"Bu mektuplarda adaletin ne olduğu konusunda görüş alışverişinde bulunuyorduk" diye karşılık verdi el-Hallac. "Onların adalet konusunda benimkinden tamamıyla farklı tasavvurları var; bu tasavvurların bazılarını en azından üzerinde düşünmeye değer bulmama rağmen, onları kabul etmiyorum. Her türlü isyanın gerekçesi genellikle adaletsizliktir. Son yıllarda isyanların sayısının çok fazla olması, adaletsizliğin boyutlarının da çok büyük olduğunu gösterir. Bunda İslam'a karşı bir şey var mı?"

Tam bu anda Nasr el-Kaşurî'nin başından aşağı kaynar sular döküldü. Hallac'ın bir hata yaptığının farkına varmıştı. Hallaç karşısında kimlerin bulunduğunu ve kimlerin kendisini dava ettiğini hem biliyor, hem de bilmiyordu. Bunu düşünemeyecek kadar iyi niyetli ve temiz kalpliydi. İmparatorluğun önde gelen kişileri olan kadıların ve müftülerin bu meselelere ilgi göstereceğini, hatta ülkede düzen ve adaleti sağlamada kendilerine yol gösterecek herkese müteşekkir olacaklarını düşünüyordu. Hata üzerine hata! Yanılgı üzerine yanılgı! Başmabeynci

Nasr, bu andan itibaren bu davanın dostu Hallaç lehine sonuçlanamayacağım anlamıştı.

Hallaç sözlerini bitirdikten sonra ikinci kadı konuşmaya çalıştı, fakat diğer kadılar tarafından kaba bir şekilde susturuldu:

"Devlet meselelerine karışmaya nasıl cüret edersin? Buna hakkın olduğunu mu düşünüyorsun? Adalet dağıtmak ve bunun nasıl daha iyi bir şekilde yapılacağını düşünmek hakkı sadece ve sadece hükümdar ile vezirlerine aittir."

Üçüncü kadı da ilk kadımn sözlerini onayladı, hatta sesi daha da sert çıkıyordu. İsmailîlerin ne tür yıkıcı faaliyetler içinde bulunduğunu herkesin bildiğini ve onlarla ilişki içinde bulunmanın ne tür bir gerekçesi olabileceğini anlayamadığını söyledi. Nasihat ile ihanet arasındaki mesafenin sanıldığı kadar uzak olmadığını söylemeyi de ihmal etmedi.

Kadılar sözlerini bitirdikten sonra salonda bir kez daha büyük bir gürültü koptu. Sükûneti sağlamak için bu âna kadar mahkemeyi takip etmek amacıyla sessiz kalmış olan Başkadı Ebu Umar'ın otoritesini kullanması icap etti. Ebu Umar salonda bulunan herkese, özellikle de açıkça İbni Davud'un tarafına geçmiş olan iki kadıya sessiz olmalarını emretti.

"Burada sadece konuşmaya hakkınız var, siyaset yapmaya değil!" diye onları azarladıktan sonra, Hallac'a dostça bir bakış fırlattı. Bu bakış her şeyin bittiğini düşünen Başmabeynci Nasr'm gözünden kaçmamış ve içinde Hallac'ın kurtuluşuna dair yeni bir umut ışığı doğmasına neden olmuştu. Fakat başmabeynci nedenini bilmediği bir sebepten ötürü kadılara siyaset yapmamalarını söylemekle başkadının gerçeği dile getirmediğinin farkınday-

di, çünkü ülkedeki bütün hukuk sistemi siyasal yaşamın huzuru üzerine kurulmuştu. Bu huzur bozulduğu anda devreye başka güçler giriyordu.

Hallaç ise bu arada sessizliğe bürünmüştü. Artık hiçbir şey söylememeye karar vermişti. İçi şimdiye kadar yaşamadığı bir şekilde huzur doluydu. Etrafını saran karanlığa rağmen kendisini hafif ve aydınlık hissediyordu. İçi pırıl pırıl bir ışıkla dolmuştu sanki. Mahkemede olması onu artık hiçbir şekilde etkilemiyordu. Sahi Tustarî'nin öğrettiği gibi sükûnet, konuşmaktan çok daha iyiydi. Artık ağzını bile açmayacaktı. İster kendisini tümüyle inkâr etsinler, isterse de...

Tam bu esnada Başkadı Ebu Umar üç kadıyı yanına çağırdı ve diğerlerinden de salonu terk etmelerini istedi. Hallaç dışarı çıkartılırken Nasr el-Kaşurî ona acıma ve umut dolu bir bakış fırlattı.

Başkadı, üç aydan beri tartışma konusu olan bu meselenin, ancak salonda izleyici olmadan sonuçlandırılabileceği kanaatına varmıştı. Kendisi bu "Hallaç Vakasından hiç hoşlanmıyordu, çünkü onların bazı konularda dini gerektiğinden fazla abarttıklarını düşünmesine rağmen, genel olarak sûfilere sempati duyma eğiliminde bir insandı. Yakından tanıdığı Başmabeynci Nasr el-Kaşurî" nin de Abbasî hanedanına zarar verecek bir faaliyet içine asla girmediğini çok iyi biliyordu. Halifenin tebaasını ispiyonlayarak makam ve mevkii kazanmaya çalışan İbni Davud'tan hiç hoşlanmadığı ise bambaşka bir gerçekti. Fakat şanlı halife el-Mutevekkil zamanından bu yana ülkede sansür yoktu. Hallaç denilen bu çılgın da bu çılgın şehirde diğer çılgınlar gibi yaşamaya devam etse ne çıkardı sanki?

"Ona iyiden yana olup kötüyü terk etmesini öğütle-

yelim" dedi Ebu Umar. "Böylece dinimizin emrettiği şekilde davranmış oluruz."

"Bana kalırsa ibreti alem olması için onu cezalandırmalıyız" diye itiraz etti ilk. kadı. "Ben tümüyle İbni el-Furat ve Ali İbni İsa gibi düşünüyorum. Tüm karmaşık konuşmalarına rağmen Allah'a küfretmeye, toplumumuzun ve Abbasî hanedanının temellerini çökertmeye çalışmaya devam ediyor. Yoksa yine güneydeki bataklıklarda-kine benzer bir ayaklanmanın çıkmasını mı istiyorsun? Birtakım güzel konuşan insanlar 'kendi' adalet ve ilahî aşk anlayışlarını dile getirdiler diye, köleler bir kez daha ayaklanıp devlet otoritesini parçalasın mı?"

Üçüncü kadı hararetle başını sallayarak onu desteklerken, ikinci kadı garip bir tarafsızlığa bürünmüş gibiydi.

"Ben karar metnini hazırladım bile" dedi ilk kadı ve yüzünde zafer dolu bir ifadeyle elindeki kâğıdı Ebu Umar'a uzattı. "Altına imzanı attığın anda mesele kapanmış olur. Senden sonra biz de imzamızı atacağız elbette. Mahkemeden bu vakanın açıklığa kavuşturulması bekleniyordu ve bu gerçekleşti. Yoksa öyle değil mi?"

Ebu Umar ise şöyle cevap verdi: "Hallac'ın din konusunda aşırıya kaçtığını kabul ediyorum. Düşünceleri bana da pek makul gelmiyor. Fakat her şeye rağmen yaptıklarında ve söylediklerinde onun ölüm cezasına çarptırılmasını gerektirecek bir şey göremiyorum. Kendisine yöneltilen tüm suçlamaları cevaplandırabilir..."

"İşte mesele de bu ya!" diye atıldı kadılardan biri. "Adam burnumuzun dibinde dilediği gibi at koşturuyor. Önce Dahritîlerin en iğrenç bâtıl itikatlarını etrafa yayıyor, sonra da 'ben öyle demek istememiştim...' bahanesiyle işin içinden sıyrılmaya çalışıyor. O halde ne demek istemişti? Bu şüpheli durumda hepimizi koruyan yasanın

bekasını düşünmeliyiz. Bu bir tanrı budalasının saçmalıklarından çok daha önemlidir."

"Halkın bir beraat kararına nasıl tepki verebileceğini tasavvur edebiliyor musun?" diye bağırdı diğer bir kadı. "Ya halk kutsal Kuran'ın şeriatının uygulanması için ayaklanacak olursa? O zaman bu işin sorumluluğunu kim üstlenecek? Sen mi, biz mi? Bu kişinin sen olacağından hiç şüphe yok; çünkü bizim üstümüzde yalnız sen varsın, senin üstünde ise yalnızca halife - Allah ona uzun bir ömür ihsan etsin."

Kadıları dikkatle dinlemekte olan Ebu Umar'ın beti benzi sararmıştı. Abbasî hanedanının değil ama halkın kolay alevlenen ve zorlukla söndürülebilen öfkesi onu gerçekten de çok korkutuyordu.

Böylece bu şekilde bir süre daha konuşmaya devam ettiler. İkinci kadının iradesini kırmak ve fikrini değiştirmek pek uzun sürmemişti. Sonunda başkadınm da direnecek gücü kalmadı. Hoşnutsuzluk ve isteksizlik içinde olsa bile kamış kaleme uzandı ve kendisine uzatılan belgenin altını imzaladı. Akşam olduğu zaman karar önce Hallaç'a, sonra da halka okundu: Sanık dine küfretmekten ve insanları isyana teşvik etmekten suçlu bulunmuştu. Cezası, idamdı.

BAĞDAT ŞEHRİNİN UTANCA BOĞULMASI

Böylece o zamana dek kutsanmış olan "Barış Şehri"nin kadıları ve ileri gelenleri, kendilerinin ve şehirlerinin şöhretini, verdikleri hüküm vasıtasıyla sonsuza dek karartmış oldular. Çevresindeki pek çok kişi tarafından son derece adil ve dindar biri olarak kabul edilen bir insanın -Yunan bilgesi Sokrates için de aynı şey anlatılıyordu- hayatını elinden alacak olan bir hükümdü bu; yalnızca geçici imâlar ve boş tecrübelerle dolu bu dünyada, bilgelik ve arılık timsali olarak görülen bir insanın canını elinden alacak bir hüküm.

Fakat bu hüküm vasıtasıyla Hallac'm en büyük dileği de yerine gelmiş oldu. O güne dek Bağdat şehrinin sokaklarında ve meydanlarında, çarşılarında ve pazarlarında, evlerinde ve medreselerinde tanrısal sevgilisine nihayet kavuşabilmek, kudret sahiplerinin aptallığından, fesatlığından ve çıkarcılığından nihayet kurtulabilmek için insanlara bağıra bağıra kendisini öldürmeleri için yalvar-mamış mıydı? Hallac'ı mahkûm edenler ne yaptıklarını bildiklerini sanıyorlardı, fakat gerçekte bunun farkında değillerdi. Yandaşlarının ve kitlelerin bu kararı alkışlayacağını biliyorlardı. Bu tür vakalarda hep böyle olagelmişti ve bu da diğerlerinden farklı değildi. Mesih İsa'nın başı-

na da aynı şeyler gelmemiş miydi? Kuran'ın bu konuda farklı bir öğretiye sahip olmasına rağmen, Hallaç her geçen gün Mesih İsa'ya daha gönülden bağlanıyor, onun kendisine çok benzediğini tüm benliğiyle hissediyordu. Taraftarları ile yakın zamana kadar tanrı, insan ve dünya, günah ve pişmanlık, diriliş ve tekrar doğum konularını -yüksek mevkiî sahibi budalaların şüphesini uyandıran o mektuplar vasıtasıyla- derinlemesine tartıştığı Mani adlı büyük insan da, bu tür bir entrikanın kurbanı olmamış mıydı?

Yüceltilen bir kimsenin, mutlaka aşağılanması gerekiyordu. Muhammed ilahî adalet mesajını insanlar arasında yaymaya başladığı zaman, Mekke şehrinin ileri gelenleri de onunla alay etmiş, hatta onu ölümle tehdit etmemişler miydi?

Kadıların verdiği hükmün halkın intikam duygusunu tatmin etmemesi üzerine, Hallaç bir kez daha en ağır bir şekilde aşağılanmaya başlandı: Önceki seferde de olduğu gibi şehrin en kalabalık yerinde zincire vurularak, doğrusunu yaptıklarını düşünen bir yığın basit insanın ucuz alaylarının hedefi haline getirildi. Artık her birinin kendi anlayışına göre bir günahkâr, bir kâfir, bir büyücü ve bir kışkırtıcı olan bu adama kızgınlık duymakta haklı değiller miydi? Bağdat ahalisinin suratları günler boyu Hallac'ın önünden birer gölge gibi akıp gitti.

"Hey sen, Hallaç! Nasıl, kaderinden memnun musun şimdi?" diye bağırıyordu yoldan geçenlerin bir kısmı. "Her zaman böyle olmasını istemez miydin?"

İnsanlardan bir kısmı Hallac'ın önünde duruyor, bir süre onun avurtları çökmüş, üzgün yüzünü inceliyor, sonra da alay ve aşağılamalarına devam ediyorlardı.

"Hallaç! İddia ettiğin gibi içine girmesi ve seni kur-

tarması için Allah'ı çağırsana! Seni gidi zındık, sahtekâr ve alçak herif! Umarım kapıldığın kibir yüzünden cehennemde cayır cayır yanarsın!"

Çarşı ve pazarlarda Hallaç'ı dinleyen ve onu diğerlerinden daha iyi tanıyan insanlar ise ona acıyor ve başına gelenlerden ötürü hayıflanıyorlardı. Onun adalet ve iyi bir yönetim uğruna verdiği mücadelenin farkındaydılar. İmparatorluğun önde gelen tüm isimlerinin ona karşı olmadığının da gayet iyi farkındaydılar; bu nedenle devlet makamlarında görevli insanların kaderlerinin belirsizliğine bir kez daha lanet okudular. Onun gibi büyük bir dehanın neredeyse en küçük bir müdafaa girişimi bile olmadan ölüme terk edilmesinin anlamı o kadar büyüktü ki! Fakat sarayın güçlü ve nüfuzlu makam sahiplerinin aynı gün içinde şan ve şöhretin zirvesinden cehennemin en karanlık ve en ücra noktasına düşmeleri daha önce de sık sık görülmüştü. Bu insanlardan geriye şairlerin şiirlerin-deki karanlık birer anıdan başka ne kalmıştı ki?

Hallaç tam üç gün boyunca bu şekilde teşhir edildi. Bu arada içsel olarak o kadar özgürleşmişti ki, alay ve aşağılamalara katlanmak bir yana dursun, içten içe onlardan dolayı sevinç bile duyuyordu. Kendisini önce Huzis-tan tarlalarında hallaç olarak çalışmaya, sonra "insan kalbinin sırlarının hallacı" olmaya, daha sonra da darağacma sevk eden yaşam çizgisinin ne kadar doğru ve mantıklı olduğunu kavramıştı. Kısa bir süre sonra kâfirler için tasarlanmış bir dizi iyi düşünülmüş işkence ile öldürüleceğini de biliyordu. Cellat için adalet adına yapılmış olan, zevk dolu bir ölüm. Kaçınılmaz olduğuna göre, ölümün bir an önce gelmesini istiyordu. Zaman azaldıkça, zamanın gelmesini istiyordu. Manevî bir zafer olarak gördüğü kaderinin birçok tanıdık ve dost tarafından takip edilmesi

onu teselli ediyordu. Özellikle tüm insanî zaafları ile Ebu Bekir Şiblî'yi çok takdir ediyordu. Sonra da burada olup bitenleri tam manâsıyla idrak edemeyen İbni Fatik. Bu şahitlerin pek çoğu gördüklerini yaşamları boyunca unutamayacak ve Hallac'ın son günlerini gelecek kuşaklara aktaracaklardı. Mesela îbni Fatik şöyle bir aktarımda bulunmuştur:

"Yaşamak için pek az günü kalmış olan Hallac'ın yanına yaklaştım. O bu esnada sabah namazını kılıyordu. İkinci rekatı da kıldıktan sonra şöyle dedi: 'Burada gördüğün gerçek ibadet değildir. Gerçek ibadetin ne olduğunu üç gün sonra göreceksin.' Celladın kendisiyle ne yapmak niyetinde olduğunu gayet iyi biliyordu."

İdam saati yaklaştıkça Hallac'ın sık sık "el-Kâfirûn" suresini okuduğu da aktarılanlar arasındaydı: *"Bismillahirrahmanirrahim.* De ki: Ey inkarcılar! Ben sizin taptıklarınıza tapmam. Benim taptığıma da sizler tapmazsınız. Ben de sizin taptığınıza tapacak değilim. Benim taptığıma da sizler tapmıyorsunuz. Sizin dininiz size, benim dinim banadır."

ZAMAN GEZGİNLERİ TEKRAR ORTAYA ÇIKIYOR

Bütün bunlar profesörle dostlarının Barış Şehri'ne gelmesinden birkaç gün önce vuku bulmuştu. Hallac'ın oğlu Hamid olaylar hakkında onlara mümkün olduğu kadar tarafsız ve detaylı bir şekilde bilgi vermeye çalıştığı için, zaman gezginleri bu durumun tüm absürdlüğüne rağmen derin bir anlamla dolu olduğunu düşünmeye başlamışlardı. Özellikle İsmailî şeyhi Atsız'in Hallac'ı son anda kurtarmak için hiçbir girişimde bulunmaması onlara

hem absürd, hem de anlamlı geliyordu. Bu sadece bir yorum meselesiydi. İki İranlı, Klapproth'un günlük "insanî" politika ile metafizik arasında belirgin bir ayırım görmesine tümüyle katılıyorlardı. Bu kavramların her birinin kendine has bir anlamı vardı. Hayatı boyunca laik düşünce tarzını benimsemiş bir insan olan profesör, kendi dini olan Hıristiyanlığın dalaverelerine pek çok kez kızmıştı, ister kendi mezhebi katoliklik adına yapılmış olsun, isterse de protestanlık adına. Bütün bu yaşadıklarından sonra İsa'yı düşünmesinin önüne geçmesi mümkün değildi. Bir kez daha bir din dehası kendi insanları tarafından katledilmişti.

Profesör ve dostları, Dicle'nin sağ ırmağı boyunca yürüyerek halifenin sarayının etrafındaki şehrin merkezî mahallelerine doğru yol alıyorlardı. Hâlâ yakıcı olan güneşin suyun üzerinde küçük ışık kıvılcımları yaratmasına rağmen, ağır akan nehrin suyu bulanıktı. Hava neredeyse esintisiz olduğu için çok sayıda tekne nehrin üzerinde ağır ağır yol alıyordu; kürekli küçük balıkçı kayıkları ise bu teknelerin arasında büyük bir hızla ilerlemekteydi. Şehrin bu zengin semtinin yaydığı ışıltı ve satışa sunulan malların bolluğu Klapproth'u şaşkınlığa düşürmüştü. Sessiz ve sakin kitapçı dükkânlarının içinde bağdaş kurmuş olan genç ve yaşlı erkekler, yavaşça iki yana sallanarak kucaklarındaki kitapları okuyor veya önlerindeki kâğıtlara bir şeyler yazıyorlardı. Resmi dairelerin ve kamu işlerinin görüldüğü binaların çokluğu da hayret vericiydi. Klapproth, bir zamanlar çağının en şöhretli alimlerinden biri olan filozof Ebu Bekir Muhammed İbni Zeke-riya el-Râzî'nin emrindeki meşhur Maristan hakkında o zamana dek sadece bir şeyler okumuştu, şimdi ise bu görkemli hastane binasını kendi gözleriyle inceliyordu. Tabi-

at ve tabiatın tanrıyla olan ilişkisi üzerine öne sürdüğü düşüncelerle çağdaşlarından yüzlerce yıl ileride olan bu büyük bilim adamını içinden saygıyla anmaktan kendini alıkoyamadı.

Fakat şu anda sadece ve sadece el-Hallac'm yaşadığı büyük trajedinin etkisi altındaydı. İşkence altında parçalanmış o et yığınını hayatı boyunca unutamayacağından ve arkadaşlarının da aynı hisleri paylaştığından emindi.

"Bu gördüklerimizi asla unutamayacağız" dedi Klapproth. Görünmez bir el tarafından sevk edilircesine dalgın bir şekilde yürüyen Abbas Ağa sadece yavaşça başını sallamakla yetindi. Zaman yolculuğunun büyük kısmında sessizliğini bozmamış olan Rüstem Efendi de onun gibi davrandı. İdam meydanına geri dönmek istemelerinin sebebi acaba sınırı aşmakta olan merakları mıydı, yoksa bunu Hallac'a olan saygılarından ötürü mü yapmak istiyorlardı? Ölümlü dünyaya veda etmekte olan el-Hallac, kendilerini bu denli etkilemiş miydi? Görünüşe göre öyleydi. Fakat eski bir deyişte ifade edildiği gibi; *merak, aklı canlandıran kudretli bir güçtür.*

Emin oldukları tek bir şey vardı: Bağdat şehri, işkence gören adamın çığlıklarıyla uzun süre çınlayacaktı. Sadece uzun süredir birlikte olduğu ruhsal varlığın duyabileceği sessiz çığlıklar...

OLAYLARIN DÖNGÜSÜ SONA ERİYOR

Güneşin her zaman yakıcı olduğu Huzistan eyaletinin bile bu mevsimde uzun yıllardır görmediği derecede sıcak bir gündü. Aslında pek uzak olmayan denizden sık sık esen bir meltem havayı serinletir, hatta kış mevsimlerinde fırtınalara ve dolu sağanaklarına bile neden olurdu. Fakat bugün sıcak hava bozkırların ve steplerin üzerini kaplamıştı; yerinden kımıldamaya da hiç niyetli görünmüyordu.

Hallac'm memleketi olan Bayza köyü sakinleri günlük işlerinin bir kısmını bitirmişlerdi de şimdi her yerde olduğu gibi öğle istirahatına çekilmişlerdi. Bu anlamıyla bugünün de diğer sayısız günden hiçbir farkı yoktu. Çünkü bu coğrafyada yaşayan insanlar, aslında tüm zamanlarda ve tüm kıtalarda olduğu gibi, bireyin ve toplumun yaşamını belirleyen acımasız tekdüzelik yasasına bağlıydılar. Yaşamlarının durağanlığı ve hareketliliği doğa tarafından belirleniyordu. Bu nedenle çok sayıda köy sakini her zamanki gibi bugün de serinletici bir şeyler içmek ve gevezelik etmek üzere köy kahvesinde toplanmışlardı. Bunlar genelde tarlalarından gelen erkekler ve birkaç zanaatçıydı. O gün köyün muhtarı da oradaydı, fakat bu bir tesadüf olmaktan ziyade, hesaplı bir davranıştı. Çünkü o gün aslında diğerlerinden farklı bir gündü ve o bunu biliyordu.

Muhtar, söze Kazancı Hasan'ın tanımadığı birisiyle yaptığı bir konuşmaya kulak misafiri olduğunu söylemekle başladı. Hasan, Halife'nin posta hizmetini gören Barid atlılarından birinin o gün yakınlardaki Ahvaz şehrine geldiğini anlatıyormuş. Postacının söylediğine göre halk tarafından "Hallaç" olarak çağırılan Huzistanlı el-Hüseyin adlı biri "Barış Şehri" Bağdat'ta ölüme mahkûm edilmiş ve cezası birkaç gün içinde infaz edilecekmiş. Kazancı Hasan, Hallaç lakaplı bu kişinin kim olabileceğini derhal anlamış: Bu, çok uzun yıllar önce bile "Hallaç el-esrar" olarak çağırdıkları, Huzistan'da pek çok kişinin 'bağlı bulunduğu sûfi öğretisini vaaz etmek üzere sık sık köye geri dönen adamın ta kendisiymiş. Ve bu hemşehrileri, uzaklardaki Bağdat şehrinde ancak en kanlı katil, ve haydutlara reva görülebilecek utanç dolu bir ölüme mahkûm edilmiş...

Bayza köyünün neredeyse tümü göz açıp kapayana kadar Kazancı Hasan'ın anlattıklarından haberdar olmuştu. Ve bu tür haberlerde daima olduğu gibi, el-Hallac'ın karanlık kaderinin tüm bölgede yayılması için ancak birkaç saatlik bir sürenin geçmesi gerekmişti. Haberin yayılmasıyla birlikte gündüz geceye dönüşmüş, kaynakların tatlı suyu acılaşmış, dünyadaki yaşam yerini uzun bir ölüme bırakmıştı. Kader bu günü levhasına kara bir mürekkeple yazıyordu. İdamın ne zaman gerçekleşeceğini kimsenin tam olarak bilmemesine rağmen, insanlar Hal-lac'ın çoktan öldürüldüğü düşüncesine kapılmışlardı.

"O daima bizden biriydi ve daima bizden biri olarak kalacak" dedi içlerinden biri.

"O çok yükseklere çıktı ve çok derinlere düştü" dedi bir diğeri.

"Onun özel birisi olduğunu her zaman söylemişimdir" dedi bir üçüncüsü.

Fakat oradan buradan çatlak sesler de yükselmiyor değildi. Aslında Hallac'm kötülüğünü istemeyen, fakat onun radikal düşünüş, hissediş ve taşkın yaşam tarzına eskiden beri cephe almış olan çatlak sesler. Bunlar ya iyi konuşmasını bilen, fakat basit ve cahil insanlar, ya da dünyanın her yanında ve her çağda rastlanan türden ukala dümbelekleriydi. Buradakiler de her şeyi zaten önceden bilen insanlar grubuna dahildi.

"Bu şartlar altında günün birinde başına bu işlerin gelmesi kaçınılmazdı" dedi bu adamlardan biri. Elbette ki daha önce böyle bir şeyi söylemeyi asla göze alamazdı, hatta Hallac'dan söz ederken konuşmasında belli bir gurur hissedilirdi. Fakat şu anda gurur yerine kibir duygusu ön plana çıkıyordu.

Fakat Bayza köyündeki insanların büyük kısmının Hallac'a sadece acımanın yanı sıra, derin bir üzüntü de duymaları, durumda en küçük bir değişiklik yapmadı. Kazancı Hasan durumu şu sözlerle en iyi şekilde ifade ediyordu: "Bugüne dek ne zaman kalabalığın içinde biri sivrilse, onun sonu ya asılmak, ya zindana atılmak, ya da -en iyi durumda- iftira ve dedikodularla cezalandırılmak olmuştur. Ve siyaset de o veya bu şekilde daima bu işin içindedir. Burada da böyle oldu. Buna eminim."

Adamın kılıç kadar keskin kısa konuşması, onun bu söylediklerine gerçekten de tüm kalbiyle inandığının ispatıydı.

Sadece köy sakinlerinin değil, şehir halkının büyük kısmı da onun gibi düşünüyordu. Hallac'ın suçunun dinî olmaktan öte siyasî olduğu fikri oldukça yaygındı. Her yoldan çıkanı öldürmek gerektiği takdirde, bununla zor başa çıkılacağından söz ediyorlardı. Hallaç, büyük imparatorluğun "kibar"larıyla çatışmıştı ve bu ne yazık ki çok

kötü bir zamanda, Abbasî sülalesinin parlaklığını ve şöhretini yitirmeye başladığı bir anda gerçekleşmişti. Böyle bir suçun cezasız kalması söz konusu bile olamazdı; gerek halifenin imparatorluğunda, gerekse de başka yerde. En iyisi pamuk tarlalarına gitmek ve fazla konuşmamaktı... En iyisi imparatorluğun büyüklerinin düşüncelerinden yeterince uzak durmak ve onların kararlarına kayıtsız şartsız uymaktı... En iyisi...

Bayza sakinleri aralarından çıkan büyük insanın yasını tutmaya başladıkları sırada, Hallaç ise Bağdat'ta kelimenin tam anlamıyla son nefesini veriyordu. Fakat en değerli varlığını, yani hayatını celladın soğuk nefesi altında tüm zamanlar için kaybetmeden önce, son bir kez düşüncelerini bir araya topladı ve onları eskiden kendisiyle dalga geçen ama aynı zamanda da sevgi besleyen insanlara doğru savurmaya başladı...

ÖLMEKTE OLAN HALLACIN ÇARMIHTA YAPTIĞI KONUŞMA

"Aşk için yanarken edindiğim kanatlarla Uçup gideceğim ışığa doğru, Hiçbir gözün bakamadığı." Gustav Mahler, 2. Senfoni.

Hamd ile Şıblî tarafından yol gösterilen Klapproth ve arkadaşları, bir kez daha kanlı çarmıhın önüne geldikleri zaman gözlerine inanamadılar. Hallac'ın vücudunun neredeyse bir bebek büyüklüğünde kalmış olmasına rağmen, görünüşe göre ruhunda hâlâ en küçük bir hasar yoktu. Vücut, manevî özlem ve mistik irade gücüyle dolu ruhun kendisinden talep ettiklerini, büyük bir güçlükle ve yeteriz bir şekilde yerine ancak getirebiliyordu. Fakat işkence gören adamın giderek alçalan bir sesle konuşmasına rağmen, ne söylediği açıkça ve kolaylıkla anlaşılabili-yordu. Hallac'ın konuşması kesik kesikti, zayıflığı ve acıları yüzünden de giderek kesikleşiyordu; fakat sözleri açık ve anlaşılır olduğu için, Alman profesör tarafından aktarılan konuşma metninin gerçek olduğundan şüphe etmemek gerekir.

Ölmekte olan adam ilk olarak oğlunu ve en sevdiği talebesini tanıdığına dair bir işarette bulundu. Sonra da yavaş yavaş konuşmaya başladı:

"Bismillahirrahmanirrahim. Her şeyin yaratıcısı ve şekil vericisi, âlemlerin efendisi, nefsimiz üzerinde kudret

sahibi olan ve tüm sırları bilen, yaşam ve ölüm veren Allah'a hamdüsena olsun! Kendi adıyla bize düşünmeyi öğreten seçilmiş olana, peygamberler peygamberine, evliyaların mührü Muhammed'e de hamdüsena olsun, selam ve rahmet onun ve tüm ev halkının üzerine olsun!

Ey inananlar! Bilin ki vakti geldiğinde her canlı ölümü tadacaktır. Yaşayan Allah böyle der ve onu yakında ben de tadacağım. Henüz bugün, güneş batmadan önce, vadem dolmuş olacak. Oysa sizin de bildiğiniz gibi daha önce en az bin kez ölmeme rağmen. Hiçliğe ulaşmaya çabalayan bizlerin kendimize şiar edindiğimiz sözü bilirsiniz: Ölmeden önce ölün! Ben de daima bu söze uygun olarak yaşadım. İçinizden bazınızın üzgün olduğunu ve benim için yas tuttuğunu görüyorum. Bunu yapmalarına gerek yok. Yüce Allah'ın sevgilileri olan bizlerin değişik alametler altında doğduğunu ve değişik alametler altında yaşadığını bilmiyorlar mı? Ruhumuzun bedenimize girmesinden önce kaderimiz belirlenmiştir ve bunu hiçbir şekilde değiştiremeyiz, çünkü her şey Allah'ın mahlû-klarıyla yaptığı o en eski anlaşmaya uygundur. Ben sizin rabbiniz değil miyim, diye sormuştu Allah. Mahlûklar ise şöyle cevap vermişti: Evet, buna şehadet ederiz. Kuran da buna şehadet etmektedir ve her şeyden önce biz sûfiler bu cevabı vermişizdir.

Ölmeden önce ölün! Bizim şiarımız budur, çünkü gelen her şey geçmelidir ve geçmiş olan tekrar gelmelidir. Zaman bugün dolmuştur. Uzun yıllar boyunca, ey dostlar, bugünü, tanrısal sevgilimin karşısına çıkacağım bu saati bekledim. Evet, biz onu böyle adlandırıyoruz: Tanrısal sevgili, çünkü bizimle ilgili olan her şey bizim değil, yalnızca onun etrafında dönmelidir. Biz aşkın imanlılarıyız, bu dünyanın hiçbir kuvvetinin ayıramayacağı ruhsal

aşk topluluğuyuz. Şimdi sizi bizim İslam cemaatinden uzaklaştığımız, bizim işlerinin bitirilmesi gereken kâfir ve sapkınlar olduğumuz, Allah'a şirk koşanlardan ve materyalistlerden daha iyi olmadığımız konusunda ikna etmeye çalışıyorlar. Fakat şimdi uzun yıllardır benim dostum olan ve ölümümde hazır bulunabilmek için burada bekleyen sana soruyorum, Şıblî. Bu suçlamalar gerçek olabilir mi? Ruhumuz bedenimize girmeden önce bile var olan dostluğumuz adına söyle, içimizden hangimiz bugüne dek bir kerecik olsun Allah'a tân etmiştir? Bir an için böyle bir şeyin vuku bulduğunu kabul etsek bile, Allah öylesine ulvî ve yücedir ki, biz kullarının sözleri ona ulaşamaz bile. Ona yönelttiğimiz sözler birtakım kekelemelerden başka nedir ki? Birtakım tanrı inkarcılarının boş gevezelikleri sonsuz ve ebedî Allah'ı nasıl rahatsız edebilir ki? Bunu tekrar tekrar düşünmemiz gerekir.

İçinizden bazısı benim Müslümanları toplu halde kılınan namazlardan uzaklaştırmaya çalıştığımı iddia ediyor. Allah'a itaatsizliği vaaz etmişim, bu nedenle de bir kâfirmişim! Size söylüyorum ki, dostlarım, hiçbir iddia bundan daha yanlış olamaz. Materyalist ve ateist Dah-ritîlerin öğretilerinin aptalca olduğundan hayatım boyunca bir an bile şüphe etmedim. Onlar sadece gözleriyle görüp elleriyle tuttukları maddeye inanırlar. Materyal kuvvetlerin kör aynasında bile dünyamızın yapısını gördüklerini söylerler. Oysa tüm araştırmalarını ruhun gücüyle yaptıklarını unuturlar. Hatta kendi materyal kuvvetlerine, bedenlerine ve atomlarına bile, ancak bunlardan haberi olan, onları tarif ve tasvir edebilen, sınırlayan ve toplayan ruhları üzerinden ulaşabilirler. Bu karışık bir durum değil midir? Bizim ruhumuz, kardeşlerim, evrende olduğu gibi içimizde de yaratıcı gücünü gösteren yaratıcının

ruhunun bir parçasıdır. Peygamber -selam ve rahmet üzerine olsun- gelmeden önce bile atalarımız insanın evrenin küçük bir örneği olduğunu, evrenin ise tam aksine büyük bir insanı temsil ettiğini öğretiyorlardı. Din alimlerinin bize Kuran vasıtasıyla anlatmaya çalıştıkları ilahî sıfatları işte bu mecazî şekliyle kavramaya çalışmalıyız, dostlarım. Allah'ın kulakları yoktur ki, sizin işittiğiniz gibi işitsin. Kalbinizin en derin yerine baktığı zaman da, sizin gördüğünüz gibi görmez. Sizin gibi görmek için gözleri yoktur. Onun bakışı tamamıyla başka bir bakıştır. Onun duyuşunun da tamamıyla başka bir duyuş olması gibi, düşünmesi de tamamıyla başka bir düşünmedir. Hem bizimkine benzer, hem de bambaşkadır. Fakat bunun şimdilik namazla bir ilgisi yok.

Aranızdan pek çoğu şöyle dedi: 'Namaz ödevini ihmal etmekle günâh işliyor.' Bu da öylesine yanlış ki! Beni daima namaz kılarken görmediniz mi? Hatta zindanda, en derin aşağılanmalara ve hakaretlere katlandığım yerde bile, görünür veya görünmez bir şekilde binlerce defa namaz kıldım. Genellikle görünmez namazlardı bunlar, içimden kıldığım, görünmez namaz, bana cemaat içinde alnımı yere koymaktan daima daha anlamlı gelmiştir. Allah gerçekte kendi iradesini kabul etmemesine rağmen alnını secdeye koyan sahtekârların yüreklerinden geçenleri çok iyi okur. Allah'a rüşvet olsun diye kılınan namazlar şüphesiz geçersizdir. O, tebaasının önünde korkudan yerlere kadar eğildiği halifeye benzemez. O, yaranmak istenilen sıradan bir saray memuru değildir. O bizim yaltaklanmalarımızdan veya insanların anlık arzularından tümüyle bağımsızdır.

Görevlerden söz ediyorsunuz. Onları elinizden almak istemiyorum. Hac görevi de dahil olmak üzere üzeri-

me düşenlerin tümünü yerine getirdim. Tam dört kez kutsal topraklara gittim. Tam dört kere Kabe'yi tavaf ettim ve şeytanı taşladım. Tam dört kez Peygamber'in ve Havva'nın mezarını ziyaret ettim. Tam dört kez kutsal topraklarda kurban kestim. Fakat gerçek hac insanın içine yapacağı, ruhun tüm görkemiyle rabbinin karşısına çıkacağı bir yolculuk olmalıdır. Çünkü o her şeyin içine nüfuz eder ve her şeyden akıl almayacak denli yücedir. İnsanın içine yapması gereken haccın dış kısmı görünen hacdır. Ruhsal yaşam sürekli bir gezginliğe benzemez mi? Ruhsal olarak ölü olmadıkları takdirde bütün insanlar sürekli seyahat halinde değil midir? Fasılasız olarak birtakım hedeflere ulaşmaya çabalayıp durmazlar mı? İman da en üst noktasıyla en alt noktası durmadan değişen ruhsal bir seyahat değil midir? Kesin inancı bir şüphe ânı takip eder, sonra da tam aksi olur. Susuzluktan sonra açlık gelir, sonra tekrar susuzluk. Sevinçten sonra üzüntü gelir, sonra yine sevinç. İman da asla son kertesine ulaşmaz. Size söylüyorum: Görevler önemlidir, fakat dinin temelini teşkil etmezler. Körlemesine değil, anlayıştan dolayı itaat etmeliyiz. Allah'ın kendisi bize şöyle dememiş miydi: Ben gizli bir hazineydim ve anlaşılmayı bekliyorum.

Dinin kurallarına aykırı davrandığıma ancak dinin kurallarının anlamını asla kavramamış olanlar inanabilir. Onların gerçek anlamlarını kavramış olan bir kimse ister zekât vermek olsun, ister dul ve yetimleri gözetmek olsun, ister oruç ve namaz olsun, dinimizin tüm kurallarını herhangi bir zorlamaya gerek duymadan yerine getirir. Beni kendimi yüceltmekle ve Allah'ın yerine koymakla itham ediyorlar. Fakat sevenle sevilen arasındaki ilişkinin derinliklerine vakıf olanlar için bu iddia o kadar gülünçtür ki! Aşk dininde hepimizin örnek alması gereken Ra-

bia, Peygamberimizin ölümünden kısa bir süre sonra yaratıcısını sevdiğinin içinde görmemiş miydi? O da rahatlıkla şu sözleri söyleyebilirdi: Ben yaratıcı gerçeğim!

Suçlandığım cümlelerden biri de bu. Ben yaratıcı gerçeğim! Ben mutlak gerçeğim! Biz tanrısal sevenlerin özelliği, Allah'a sadece itaat etmekle yetinmeyişimizdir. O bizi nasıl tanıyor ve seviyorsa, biz de onu aynı şekilde tanımak ve sevmek istiyoruz. Sadece onun sayesinde varlığımız aslında olması gereken olur. Allah'ın efendi, insanın da köle ve hizmetkâr olduğunu söylüyorsunuz. Bu konuya bambaşka bir açıdan bakıyorsam da, söylediklerinizi onaylıyorum. Benim hizmetim gönüllüdür ve efendime olan sevgiden ileri gelir ki, bu sevgi olmazsa ben de gerçek olamam. Onu sevdiğim zaman, o içimi tamamen kaplıyor, onun ruhu benim ruhum oluyor. Benliğim onun benliğiyle yer değiştiriyor. Başka bir benliğin daha yoğun olarak yaşayabilmesi için kendi benliğimizi, o kara zalimi geçici olarak öldürmek, aşkın gerçek anlamıdır. Yaratılmış bir varlık olmamın sebebi o olduğu için, ben yaratıcı gerçeğim. O olmadan ruhsal anlamda ben bir hiçim, boş bir bardak, kör ve karmaşık güçlerin bir oyuncağıyım; onunla beraber ise ben her şeyim, bardak içerik ve anlam kazanıyor, çünkü bir bardağın anlamı ancak dolu olmaktır. Bardağın varlık sebebi budur.

Kutsal Kuran dinde zorlama olmayacağını öğretiyor. Sahtekârlar elbette ki gerçek anlamlarını asla kavrayamadıkları kurallara harfiyen uyarlar. Benim yaratıcı gerçekle dolu olmam, onunla bir ve aynı yapıda olduğumu göstermez; o her zaman benim ulaşabileceğimden çok daha fazla olacaktır. Çünkü ben sadece bir insanım. Güya ben Allah'ın insanla birleştiğini öne sürüyormuşum. Böyle bir iddiada bulunmak dine karşı yapılan bir ihanet olmayıp,

aynı zamanda onu inkâr etmektir. Bir erkek bir kadınla, ya da bir kadın bir erkekle birleştiği zaman nasıl birbirlerinin vücutlarını mesken tutmazlarsa -her biri yapı ve öz itibarıyla kendisi kalır-,, ben de yaratıcı gerçekle birleşmeyi arzu ettiğim ve o da içimi doldurduğu zaman, o asla vücudumla bir ve aynı olmaz. Erkek ve kadın ancak aşkta bir olabilirler. İnsan ve Allah da aynı şekilde aşkta bir olmalıdır. Bunu bir mesel olarak kabul edin. Ya da ateşin içinde kızdırılan demiri düşünün. Geçici bir süre için kor haline gelmesine ve şekil verilmesine rağmen, demir yine demirdir. Bunu da bir mesel olarak kabul edin ve üzerinde düşünün. Belki içinizden bazısı beni anlamayı başarabilir, çünkü ardımda pek çok şahit bıraktım. Bu şeyleri anlamanın çok zor olup olmadığını Şıblî'ye sorun, ya da yıllardan beri aşk dinini öğrenmek için bana gelen insanlara sorun.

İsa Peygamber'e saygı gösterdiğim için Hıristiyanlar-la birlik içinde olmakla bile itham edildim. Ona saygı gös-termenin her Müslümanın görevi olduğunu bilmiyor mu-sunuz? Peygamber -selam ve rahmet üzerine olsun-, İsa ve annesi Meryem hakkında kötü söz sarf edenlerin Müslüman olamayacağını söylemedi mi? Biz Müslümanlar Hıristiyanlar gibi İsa'nın çarmıhta öldüğüne inanmıyoruz; onun yerini bir başkası almıştı. Bir an için onların söylediğinin doğru olduğunu kabul etsek bile, insanın onu kendisine örnek almasında ne gibi bir kötülük olabilir? Etimdeki çivileri görüyorsunuz. Hıristiyanların Mesih İsa için düşündükleri donun aynısının bana hazırlanmış olduğu dikkatinizi çekti mi hiç? Her zamanki gibi, hatta ruhum vücuduma girmeden önce bile olduğu gibi, bugün de kaderime boyun eğiyorum. Kendimi idam sehpasına ve çarmıha teslim etmekle, gönüllü olarak Allah'ın iradesine de teslim etmiş oluyorum. Hıristiyanların söylediği

gibi Mesih İsa öldükten sonra nasıl Allah katına çıktıysa, ben de aynı şekilde ona yükseltileceğim. Mesih, İslam'ı Allah'a mutlak teslimiyet olarak müjdelemiştir. Beni Hıristiyanlara bağlayan tek şey budur. Bizi birbirimize sadece bu bağlar. Ve bu çok şeydir.

Bana yöneltilen büyücülük suçlamaları konusunda ise ancak gülünç olduklarını söyleyebilirim. Tüm bu ithamlar bilgisizliğe dayanmaktadır. Körlerin gözünü açtığım, topalları yürüttüğüm, ölüleri yaşama döndürdüğüm söylentileri saçmalıktan ibarettir. Fakat yine de bunları yaptım. Emin olun ki, insan ruhu aslında hayal bile edemeyeceği şeyleri yapmaya kadirdir. Gözleri olmadan görebilir ve bacakları olmadan yürüyebilir. Ölüm korkusunu ruhu aracılığıyla yenen bir kimse, yeniden hayata dönmüş sayılmaz mı? Şurası kesindir ki, insan ruhu, eskiden çekirdeğin özü gibi içinde uyumakta olan yetenekleri başarıyla ortaya çıkartabilir. Cüneyt Hoca'nın, Sahi Hoca'nın ve diğer büyük üstatların ruhun mucizesi hakkında söylediklerini inceleyin. Hepinizin bildiği dış organların yanı sıra, birçoğunuza gizli kalan iç organlar da mevcuttur. Ben onları geliştirmeyi Hindistan ve diğer uzak ülkelerdeki bilgelerden öğrendim. Bütün büyücülük yeteneğim işte bundan ibaret. Yaşamım boyunca hak dinini yaymaktan başka bir şey yapmadım.

Buna rağmen benden mutlaka düşmanca duygular içinde ayrılmak istiyorsanız, size peygamberimizin -selam ve rahmet üzerine olsun- Allah'ın vahyi olarak bize aktardıklarını hatırlatmak istiyorum: Ben sizin taptıklarınıza tapmam. Benim taptığıma da sizler tapmazsınız. Ben de sizin taptığınıza tapacak değilim. Benim taptığıma da sizler tapmıyorsunuz. Sizin dininiz size, benim dinim banadır."